

TILAA KOTONA JA SYDÄMESSÄ
Perhesijoitus kiintymyssuhteiden ja
korjaavien kokemusten näkökulmasta

Iina Mäkelä
Pro gradu- tutkielma
Sosiaalityö
Jyväskylän yliopisto
Kokkolan
yliopistokeskus Chydenius
Lokakuu 2009

Tiivistelmä

Jyväskylän yliopisto Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Mäkelä, Iina: Tilaa kotona ja sydämessä. Perhesijoitus kiintymyssuhteiden ja korjaavien kokemusten näkökulmasta. Pro gradu- tutkielma, 102 sivua.

Sosiaalityö

Lokakuu 2009

Ohjaaja: YTM Sirkka Alho-Konu

Pro gradu – tutkielman tarkoituksena on analysoida perhesijoitusta ja lapsen kehitystä tässä kontekstissa sijaisvanhempien näkökulmasta. Tutkimuksessa on pyritty selvittämään, miten sijaisvanhemmat kokevat lapsen tarpeet ja mahdollisuudet vastata niihin, sekä mitä perhesijoituksella tulisi tavoitella lapsen kohdalla. Sijaisperheen muotoutumisen ja toiminnan kuvaamisella on jäsenetty sijaisvanhemmuuden erityisiä piirteitä. Viitekehyksenä tutkimuksessa on kiintymyssuhdeteorian näkökulma, jonka mukaan kehityksen eteneminen, vaurioituminen ja korjaantuminen tapahtuvat vuorovaikutuksessa lapsen ja hoitavien aikuisten välillä. Muita keskeisiä käsitteitä tutkimuksessa ovat vanhemmuus ja hyvä elämä.

Tutkimus on kvalitatiivinen ja tutkimuksen aineisto koostuu kuudesta puolistrukturoidusta haastattelusta, jotka tehtiin vuoden 2008 aikana. Haastatteluaineisto on litteroitu ja käsitelty sisältöä analysoimalla, jonka kautta tutkimuksen pääteemat on jäsenetty. Aikaisempia tutkimuksia vahvistaen auttaminen ja perheen tarjoaminen tulivat esiin motiiveina sijaisvanhemmuuteen. Erilaiset asiat painottuivat kuitenkin lapsettomien ja lapsiperheellisten näkemyksissä. Lapsettomat parit rinnastivat sijaisperhettä enemmän tavalliseen perheeseen, mutta sijaisvanhemmuuteen liitettiin kuitenkin erityistä vastuuta ja haasteellisuutta kautta aineiston. Valmistautuminen ja lapseen tutustuminen on prosessoinut sijaisvanhemmuutta. Sijoitus on edelleen muokannut perheen sisäisiä suhteita ja arkea, jota sijaisperhe elää.

Sijoitetuilla lapsilla on usein kehityksen viivästyksiä ja häiriöitä. Menetykset ja traumakokemukset heijastuvat lapsen taustasta, ja niiden läpikäyminen lasta kuunnellen on merkittävää sijaisvanhemman taidossa tukea lapsen kehitystä. Hyvä yhteistyö lapsen biologisen perheen kanssa on keskeinen sijoituksen onnistumiseen vaikuttava tekijä. Tutkimuksen mukaan sijaisvanhemmat kokevat lapsen hyötyvän selkeistä arjen rakenteista, pysyvyydestä ja mahdollisuudesta tuntea kuuluvansa perheeseen. Tutkimuksessa tuli esiin sijaisvanhempien kokemus siitä, että vuorovaikutus suhteessa sijaisvanhempiin voi olla merkitykseltään korjaavaa sijoitetulle lapselle. Sosiaaliset, emotionaaliset ja kognitiiviset rakenteet voivat muuttua, jos lapsi saa osakseen hyväksyntää ja palautetta, joka auttaa lasta jäsentämään itseään ja tarinaansa. Sijaisvanhempien tavoitteena on auttaa lasta saavuttamaan hyvä elämä ja löytämään paikkansa maailmassa. Tutkimuksen johtopäätöksenä on, että hyvään elämään liittyy kuulumisen toisiin ihmisiin, mikä tulisi olla sisällä lapsipolitiikassa ja lastensuojelussa. Perhesijoitus voi parhaimmillaan rakentaa uudelleen lapsen verkostoa ja perheeseen kuulumisen kautta luoda merkitystä yhteiskuntaan kuulumiselle. Sijoitus on riski suhteiden ja yhteyksien katkeamiseen lapsen biologiseen sukuun, mikä on erityinen haaste sijoituskäytännöille.

Avainsanat: perhesijoitus, sijaisvanhemmuus, kiintymyssuhteet, korjaavat kokemukset.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	3
2 TUTKIMUSASETELMA	5
2.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet.....	5
2.2 Tutkimustehtävä ja lähestymistapa.....	8
2.3 Perhehoito.....	11
2.4 Sijaisvanhemmuus tutkimuskohteena.....	16
3 KEHITYKSELLINEN NÄKÖKULMA	21
3.1 Vanhemmuus	21
3.2 Kiintymyssuhteet lapsen kehityksen perustana	23
3.3 Kiintymyssuhteen häiriöt ja perhesijoitus	28
4 TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄT	37
4.1 Aineisto haastattelemalla.....	37
4.2 Aineiston käsittely ja analyysi.....	40
4.3 Tutkimusprosessin arviointia.....	42
5 TAVALLISESTA PERHEESTÄ SIJAISPERHEEKSI.....	44
5.1 Sijaisvanhemmuus valintana	44
5.2 Valmistautuminen.....	47
5.3 Uusi perheenjäsen.....	49
6 SIJAISPERHEEN ARKI VERKOSTOINEEN	53
6.1 Yhteys biologiseen perheeseen.....	53
6.2 Muutokset perheessä	57
7 LAPSEN KASVUN TUKEMINEN.....	63
7.1 Kehityksen vauriot ja vahvuudet	63
7.2 Korjaavat kokemukset	67
7.3 Lapsi rakentaa tarinaansa	70
8 TAVOITTEET JA MAHDOLLISUUDET	74
8.1 Kiintyminen ja kuuluminen	74
8.2 Hyvän elämän toteutuminen	77
9 TUTKIMUKSEN TULOKSET.....	82
9.1 Johtopäätöksiä ja arviointia	82
9.2 Kehittämisehdotukset ja loppupohdinta	90
LÄHTEET	95

1 JOHDANTO

Huostaanotot ja sijoitukset ovat lisääntyneet 1990- luvun alusta lähtien selvästi enemmän kuin aikaisempina vuosikymmeninä (Stakes 2006). Perheiden hyvinvointiin suunnattujen palvelujen vahvistaminen olisi ollut 1990- luvun laman jälkeen lastensuojelutarvetta ennaltaehkäisevää politiikkaa ja olisi sitä edelleenkin. Uuden lastensuojelulain avulla on pyritty parantamaan perheiden mahdollisuutta entistä varhaisempaan tukeen. Lapsi- ja perhekohtaisen sosiaalityön resurssit koetaan tässä tilanteessa riittämättömiksi. (vrt. Ristimäki ym. 2008; Rabb 2008, 163.) Lastensuojelun asiantuntija Sirpa Taskinen toteaa lastensuojelun kuormittuneen, koska säästöt tehdään väärästä päästä (Raivio 2007). Korjaava lastensuojelutyö maksaa siten moninkertaisesti ne leikatut palvelut ja tuet, jotka vähentäisivät kalliita sijoituksia. Sijoitukset koskevat yhä useampia lapsia Suomessa, mutta suuntaus sijaishuollossa on perhehoidon sijaan perhekodeissa ja laitoksissa. Sijaisperheiksi haetaan tavallisia perheitä, joista tulee kuitenkin erityisiä sijoituksen myötä, sillä lapsen tausta ja verkosto tulevat osaksi sijaisperheen elämää ja kasvatustyö vaatii tukea perheen ulkopuolelta. (Rabb 2008, 160). Miten perhehoitajat kokevat roolinsa osana lastensuojelutyötä ja lapsen elämää? Tämän tutkielman motiivina on ottaa esille lastensuojelun ja perhehoidon kysymyksiä yhteiskunnallisessa perspektiivissä.

Sijoituksella pyritään turvaamaan lapsen kasvu ja kehitys silloin kun muu tuki ei siihen riitä. Sijoitetulla lapsella on usein taustalla traumakokemuksia ja menetyksiä. Sijoituksen myötä lapselle tarjoutuu mahdollisuus perheeseen ja korjaaviin kokemuksiin, toisaalta muutokset vievät paljon voimavaroja eikä tilanteen parantuminen ole itsestäänselvyys. Huostaanotetun lapsen sosiaaliset ja emotionaaliset vaikeudet asettavat sijaisvanhemmuudelle erityisiä vaatimuksia. Lapsen kehityksen kannalta korjaava merkitys voi olla turvallisilla arkirutiineilla ja sijaisvanhemman kyvyllä jäsentää lapsen kokemusmaailmaa (Tuovila 2008, 54 – 55). Pösön (1995, 86) mukaan sijaishuollon ammatillisuus on ristiriitainen asia, koska siinä korostetaan arkista kasvatusta, lapsen tilanteen arvioimista ja seuraamista sekä läheistä suhdetta lapsen ja ammattikasvattajan välillä. Sijaishuolto on yhteiskunnallinen käytäntö, mutta se sisältää myös yksityisen ulottuvuuden ja kokemuksia tulisi tarkastella monella tasolla (Pösö 2004).

Tässä tutkielmassa selvitetään, miten perhesijoitus vaikuttaa lapsen kehitykseen. Tätä kysymystä

on lähestytty sijaisvanhempien kokemuksista käsin. Lapsen kehityksen haavoittuvuutta ja toisaalta vahvuutta on tarkasteltu kiintymyssuhdeteorian tutkimuksiin perustuen. Kiintymyssuhdeteorian mukaan lapsen kehittyminen kokonaisuudessaan tapahtuu vuorovaikutuksessa niiden aikuisten kanssa, jotka jakavat lapsen kokemusmaailman. Lapsen valmiudet ja yksilölliset ominaisuudet toteutuvat niiden sosiaalisten ehtojen varassa, jotka hänen kasvuympäristössään ovat olemassa. (ks. Mäkelä 2009; Hautamäki 2001.)

Tutkimuksessa on painotettu sijaisvanhempien näkemystä siitä, millaisia asioita perhesijoituksella tulisi tavoitella ja miten sijoitetun lapsen kehitystä voidaan tukea. Sijaisvanhemmuutta on lähestytty vanhemmuuden ulottuvuuksien sekä sijaisvanhempien omien arvojen ja tavoitteiden näkökulmasta. Tutkimuksen empiirinen osio on toteutettu haastattelemalla sijaisvanhempia. Perhesijoitusta on jäsennetty aikaisempien tutkimusten ja kiintymyssuhdeteorian käsitteiden avulla. Tutkimuksen tarkoituksena on ollut lisätä ymmärrystä sijaisperheiden tekemästä työstä ja perhesijoituksen tavoitteista lastensuojelun korjaavassa työssä.

Tässä yhteydessä haluan esittää kiitokset ihmisille ja toimijoille, jotka ovat eri tavoin olleet edistämässä tämän työn tekemistä. Haastatteluihin osallistuneita henkilöitä kiitän luottamuksesta ja hyvästä yhteistyöstä. Kiitokset työni ohjaajille Sirkka Alho-Konulle ja Aila-Leena Matthiesille neuvoista ja keskusteluista. Keski-Pohjanmaan kulttuurirahastoa kiitän apurahasta, perhehoidon sosiaalityöntekijä Eija Vironen-Forsströmiä avusta ja ajasta haastattelujen suunnittelussa. Vanhempiani kiitän erityisesti saamastani tuesta. Perhettäni, ystäviäni ja työkavereitani kiitän motivoivasta kannustuksesta.

2 TUTKIMUSASETELMA

2.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Lapsella on oikeus asua perheessä; syntymäperheessä tai muussa perheessä. Perhehoidolla pyritään tarjoamaan hoidossa olevalle henkilölle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin, perusturvallisuuden kokemiseen ja sosiaaliseen kehitykseen. Lapsen sijoitusta voidaan tarvita lyhyeksi aikaa perheen kriisitilanteessa, jolloin sijoituksen avulla pyritään arvioimaan tuen tarvetta tai lapsi tarvitsee sijoitusta kuntoutuakseen. Lapsi voidaan sijoittaa myös yhdessä vanhempien kanssa esimerkiksi ensikotiin. Huostaanotto on viimesijainen tukitoimi, jonka tarkoituksena on turvata lapsen kehitys toistaiseksi sijaishuollossa. Muut tukitoimet eivät silloin ole mahdollisia tai riittäviä ja sijaishuolto arvioidaan lapsen edun mukaiseksi. Joskus huostaanottoon vain ajaututaan, vaikka muillakin tukitoimilla olisi voitu saada riittävä muutos aikaan. Läheisneuvonpidon menetelmällä ja perheen verkostojen kesken tapahtuvalla ongelmanratkaisulla päästään usein hyvään lopputulokseen vaikeissakin tilanteissa. Päätökset ja ratkaisut eivät tule viranomaisen taholta ja ihmiset aktivoituvat itse toimimaan. (Taskinen 2007; Heino 2000.)

Kehityksen vaurioitumisesta ja niiden ilmeisistä riskeistä nykyolosuhteissa on oltava näyttöä, joka on juridisesti pätevää. Etenkin pienten lasten kohdalla se on usein vaikeaa. Kun sijoitukseen päädytään, sopivan sijaisperheen löytymiseen voi mennä aikaa. Sijaishuollon tulisi toimia lapsen tarpeista käsin, mutta yhä useammin sopivaa perhesijoituspaikkaa lapsen tarpeisiin ei löydy. Laitoksiin sijoittaminen on lisääntynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana. (Bäck-Kiianmaa & Hakkarainen 2008, 121.) Tähän vaikuttanee osaltaan se, että monet sijoitukset koskevat lastensuojelun asiakkaana olevia nuoria, joiden sijoittaminen perheisiin on Suomessa vähäistä.

Uudistunut lastensuojelulaki on tuonut mukanaan hallinto-oikeuden käsittelyt vastentahtoisin huostaanottoihin, jotka ovat käytännössä osoittautuneet pitkiksi prosesseiksi. Perhesijoitukseen aiottu lapsi voi olla odottamassa päätöstä huostaanotosta ja sijaishuolto paikasta väliaikaisessa perheessä tai lastensuojelulaitoksessa useita kuukausia, jopa vuoden. Lakiuudistus painottaa entistä enemmän varhaisen tuen järjestämistä niin, että lastensuojelun asiakkuutta ei tarvittaisi.

Lapsi- ja perhekohtaisessa sosiaalityössä korostetaan entistä enemmän myös avoimuuden tukitoimia. Monissa kunnissa painopiste on kuitenkin siirtynyt enemmän korjaavaan lastensuojelutyöhön eikä peruspalvelujakaan ole mitoitettu vastaamaan perheiden tuen tarpeeseen. (ks. Rätty 2007; Ristimäki ym. 2008.)

Yhteiskunnan hyvinvoinnin lisääntyminen taloudellisten mittapuiden mukaan ei näy lastensuojelussa, sillä sijoitusten tarve on lisääntynyt talouskasvun myötä (Pollari-Urrio & Ketola 2008, 167). Hyvinvointi on lisääntynyt jos katsotaan bruttokansantuotteen kasvua, mutta lastensuojelutarpeen lisääntyminen kertoo pahoinvoinnin lisääntymisestä (mm. Puustinen Korhonen 2009). Perhehoitoon sijoitettuja kaikista sijaishuollossa olevista lapsista ja nuorista Suomessa vuonna 2006 oli 35 % (Stakes 2006). Ruotsissa perhehoidon osuus sijaishuollosta on noin 70 % ja Norjassa 85 %. (Ketola 2008a, 28 – 35.) Ketolan (2008) mukaan syynä muiden pohjoismaiden hiukan parempaan tilanteeseen on perhehoitoa painottavat sosiaalipoliittiset linjaukset, maakunnalliset sijaishuollon keskuskeskukset ja sijaisperheiden parempi yhteiskunnallinen tukeminen. Tämän perusteella ei voida kuitenkaan ajatella, että perhehoito olisi laadukkaampaa niissä maissa, joissa sitä käytetään enemmän.

Sijaisperheistä on Suomessa pulaa ja lastensuojelussa koetaan, että lasten oireilu on usein niin voimakasta, ettei perhesijoitus ole enää mahdollista. Kuntakohtaisesti tulisi etsiä erilaisia perheitä erityyppisiä sijoituksia varten. Sijaisperhetoiminnasta tiedetään yleisesti vähän ja usein siitä kiinnostuneet ovat jo tekemisissä perhehoidon kanssa. (Ketola 2008a, 57 – 59.) Kuntien tulisi nähdä terveydenhuollon, koulun, yhdistys- ja seuratoiminnan, perhe-etuuksien sekä kansalaistoiminnan mahdollisuudet lasten hyvinvoinnin edistämiseksi ja lastensuojelun ennaltaehkäisevänä työnä. Myös uusi lastensuojelulaki edellyttää kokonaisvaltaista lastensuojelun suunnitelmaa kunnilta (Pollari-Urrio & Ketola 2008, 168; Rätty 2007.)

Perhesijoitukseen vaikuttaa merkittävästi se, miten pitkään lapsi on elänyt vaurioitavissa olosuhteissa. Ketola (2008a, 33) korostaa tutkimusten tarpeellisuutta niiden syiden selvittämisessä, jotka ovat yhä myöhempään tapahtuvien sijoitusten taustalla. Perhehoitoa tulisi kehittää sen ehkäisemiseksi, että lapset eivät olisi sijoitusvaiheessa liian vaurioituneita. (Ketola 2008b, 16). Ongelmaan tuskin löytyy ratkaisua vain lastensuojelua kehittämällä. Joissakin

tilanteissa perheen ongelmallista tilannetta saatetaan kuitenkin tukea liian pitkään nimenomaan lapsen kannalta. Kysymys riittävästä tuesta lapsen ja perheen kannalta on ristiriitainen, koska usein tarvittavia tukitoimia ja palveluja on vaikea saada ja muutokset ottavat yleensä aikaa.

Perhehoidon monet kehittämishaasteet liittyvät sijaisvanhempien jaksamiseen, lapsen kehityksen turvaamiseen ja sijoitusten onnistumiseen. Kehittämishaasteet koskevat etenkin perhehoidon suunnittelua ja lastensuojelua, joiden sisällöillä ja toiminnalla on suuri vaikutus sijoitusten onnistumiseen. Lapsen kannalta sijoituksella pitäisi pystyä vaikuttamaan myönteisesti lapsen elämänlaatuun ja kehitykseen. Perhehoidon onnistumista tukee sijaisvanhemmille suunnattu ammatillinen tuki, avoimuus perheiden kulttuurieroille, sijaisperheen hyvät sisäiset suhteet, sijaisperheen riittävä taloudellinen tukeminen ja sijaisvanhempien hyvän kasvattajan ominaisuudet. (Ketola 2008a, 58; Valkonen 2008.) Sosiaalityöntekijän vastuu lapsen hyvinvoinnista sijoituksessa ja sen aikana on suuri (Tuovila 2008, 46). Tietoa on siis oltava siten laajasti eri alueilta ja erityisesti siitä, miten lapsen turvallista kehitystä voidaan tukea.

Lapsen sijoitusprosessiin liittyviä keskeisiä haasteista tutkimustehtäväni kannalta ovat:

- lapsen vaurioituminen ja hoidettavuuden erityisyyden arvioiminen ennen sijoitusta
- pula sijaisperheistä; sopivan sijaisperheen löytyminen lapsen tarpeisiin oikeaan aikaan
- riittävä tuki ja valmennus sijaisvanhemmille
- lapsen mahdollisuus pysyviin ihmissuhteisiin ja yhteyksiin perhehoidossa

Tämän tutkielman tarkoituksena on osallistua lastensuojelun perhehoitoa koskevaan keskusteluun yhteiskunnassa ja viedä eteenpäin sosiaalityön asiantuntijuutta perhehoidon ja sijaisvanhemmuuden tutkimuksessa. Tutkimuksen praktisena tarkoituksena voidaan pitää sijaisvanhempien tiedon ja kokemuksen esille tuomista lastensuojelun kehittämistarpeisiin. Taustalla on ajatus, että perhehoidolla voidaan tarjota läheisiä suhteita, korjaavia kokemuksia ja kasvun edellytyksiä lapselle, joka on jäänyt niitä vaille. Ongelmana on se, että perhehoidon etuja ei nykyisen lastensuojelun puitteissa kyetä hyödyntämään parhaalla mahdollisella tavalla. Lastensuojelussa tarvitaan enemmän lapsen kehitykseen liittyvää asiantuntemusta, jotta sijaishuollolla voitaisiin saada parempia tuloksia lapsen kuntouttamisessa. Sijoituksen tulisi

ensisijaisesti toimia lapsen kehityksen korjaajana ja mahdollistajana. (Tuovila 2008, 28 – 29.) Näistä tarpeista johtuen olisi tärkeää selvittää miten lastensuojelun sosiaalityötä ja muita palveluja olisi mitoitettava vastaamaan perheiden tuen tarvetta avo- ja sijaishuollon sosiaalityössä.

2.2 Tutkimustehtävä ja lähestymistapa

Tarkastelen sijaisvanhemmuutta ja perhesijoitusta sijaisvanhempien kokemusten perusteella. Aikaisemmasta tutkimuksesta on löytynyt käsitteitä, joiden avulla aineistoa voi jäsentää. Mirjam Kalland ja Jari Sinkkonen ovat tutkineet kiintymyssuhteita ja kaltoinkohdeltujen lasten kehitykseen liittyviä riskejä (ks. esim Kalland & Sinkkonen 2001; Kalland 2002; Sinkkonen 2001a). Jukka Mäkelä on tehnyt merkittävää tutkimusta mm. varhaiseen vuorovaikutukseen ja korjaaviin kokemuksiin liittyen lastenpsykiatrian ja lastensuojelun tutkimuskentällä (Mäkelä 2002). Perhehoidon ja sijaisvanhemmuuden tutkimuksessa Anja Laurila, Tarja Janhunen ja Leena Valkonen ovat kartoittaneet kokemuksellista puolta sijaisvanhemmuudesta ja lasten perhesuhteista (Janhunen 2007 ; Laurila 1999; Valkonen 1994). Tutkimukseni nojautuu pitkälle edellä mainittuihin tutkimuksiin.

Valitsemani näkökulman ja keskeisten käsitteiden lisäksi aineisto voi tuottaa myös uusia käsitteitä tai peilautua niiden kautta eri tavalla. Aineiston tulkinnassa vanhemmuuden käsite ja kiintymyssuhdeteorian käsitteet ovat keskeisiä. Tutkimuksen luonne on fenomenologinen, jossa ihmisen elämismaailma ja kokemukset ovat tutkimuksen kohteena. Tutkimus perustuu haastatteluihin ja niiden sisällölliseen analyysiin kokemusten ja ajatusten kuvaamisen kautta. Tutkimuksen laadullista luonnetta kuvaa se, että inhimillinen elämä on tutkimuksen kohteena. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 94 – 120.)

Olen rajannut varsinaisen tutkimustehtäväni koskemaan sijaisvanhempana toimimista kasvatukseen ja lapsen tarpeiden näkökulmasta. Tarkemmin sanottuna olen kiinnostunut siitä, miten sijaisvanhemmuuteen on päädytty ja miten kasvatustehtävä on koettu sekä mitä tavoitteita sijaisvanhemmat siihen sisällyttävät. Keskeinen teema on hyvä elämä ja se, miten perhesijoitus

voi tukea hyvää elämää ja kehitystä lapsen kohdalla. Sijaisvanhemmat ovat tekemisissä sosiaalityöntekijöiden ja erilaisten verkostojen kanssa sekä lapsen biologisten vanhempien kanssa. Kasvatuksen haasteet ja jaksaminen sekä lasten erilaisiin tarpeisiin liittyvät kysymykset korostuvat arjessa. Sijaisperheen arjen kuvaus ei ole tutkimuksen ensisijainen tehtävä, mutta se on otettu huomioon aineiston keräämisessä informaatiota tuottavana teemana. Tässä työssä olen halunnut selvittää miten sijaisvanhemmat kokevat lapsen tarpeet ja perhesijoituksen mahdollisuudet. Miten kokemukset sijaisvanhempana ovat muovanneet näitä käsityksiä? Hyvä kpl

Näissä kysymyksissä olen kiinnostunut siitä, millaisia kokemuksia sijoitusprosessissa on ollut ja miten kokemukset ovat synnyttäneet käsityksiä lapsen tarpeista. Tutkimustehtävän asettamisessa olen lähtenyt siitä oletuksesta, että sijaisvanhempien kokemukset tuovat esiin sijaisperheen arkea, kasvatuksellisia haasteita, sijaisvanhempien tuen tarvetta ja näkemyksiä perhesijoituksen onnistumisen elemeteistä. Lähtöoletukseni on, että sijaisvanhemmat ovat kokemustensa kautta muodostaneet käsityksiä, joiden pohtiminen voi tuoda jotain uutta keskusteluun perhesijoitukseen liittyvissä kysymyksissä. Aineisto voi siten kyseenalaistaa aikaisempia käsityksiä ja yhtäläisyyksiä voi havaita myös erojen kautta. (Heiskala 1990, 246 – 249.)

Perhehoidon lähtökohta on se, että jokaisella lapsella on oikeus perheeseen ja kiintymiseen (Bäck-Kiianmaa & Hakkarainen 2008, 126 – 127). Lapsen edun mukainen sijaishuolto, lapsen syntymäperheen ja toisaalta korjaavien kokemusten merkitys lapsen kehityksessä voivat tuottaa keskenään ristiriitaisia näkökulmia. Oma motivaationi tutkimusaiheeseen on syntynyt siitä, mistä lähtökohdista ja tavoitteista käsin sijoituksen tarve määritellään ja mitä vaihtoehtoja todellisuudessa sijoitukselle on. Lastensuojelulain tarkoittamat ensisijaiset tukitoimet ja mahdollisuudet tarjota perheille näitä tukitoimia ovat saman kolikon kaksi puolta. Onko sijoitus väliaikainen vai pysyvä ratkaisu? Ja erityisesti saavutetaanko sijoituksella sellaista, minkä voidaan ajatella olevan lapsen eduksi? Lapsen etu on siis se, mikä ohjaa sijoitusta, mutta mitä pidetään lapsen etuna ja miten sitä edistetään on motivoinut kysymyksenä tätä tutkimusta.

Sijoitusten onnistumisen tukemista ja edellytyksiä hyviin sijoituksiin olisi tarpeen tutkia laajasti. Tässä tutkielmassa korostuvat kokemusten ainutkertaisuus ja ihmisten kokemuksille antamat

merkitykset. Työni rajautuu siihen, miten sijaisvanhemmat kokevat lapsen perhesijoituksen ja lapsen tarpeineen sekä oman toimintansa tavoitteineen. Teoreettisesti työni rajautuu lapsen kiintymyssuhteiden ja korjaavien kokemusten merkitykseen perhesijoituksessa. Tutkielmassa lähtöoletuksena on kiintymyssuhdetutkimuksissa vahvistunut näkemys lapsen selviytymisestä vaurioittavissa olosuhteissa ja siitä, miten vuorovaikutus voi edelleen korjata syntyneitä vaurioita. Tutkimustehtävän ulkopuolella on kuitenkin se, miksi lapset ovat usein liian vaurioituneita perhesijoitukseen ja miten siihen saataisiin muutosta.

En myöskään ole lähtenyt analysoimaan sijoitusten keston tai lasten iän ja sopeutumisen välisiä yhteyksiä tarkemmin. Aineistossani haastateltavilla on eri-ikäisiä ja erilaisia lapsia, mutta aineiston koon ja tutkimusintressini perusteella painotus on toisaalla. Pyrkimyksenä on se, että ajatteluprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja valmiit mallit, jolloin yhdistelupyrkimys voi tuottaa jotain uutta. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 97 – 120.) Tavoitteenani on valitsemani viitekehyksen ja aineiston välinen vuoropuhelu. Hyvän elämän ja sen tuottamisen näkökulma ovat käsitteinä aineiston analyysissä mukana.

Oma suhteeni tutkimusaiheeseen on kantaottava, koska mielestäni lastensuojelun sosiaalityö tarvitsee tutkimusta ja näkyvyyttä. Tutkimuksessa vaikuttaa siis myös ammatillinen orientaatio ja tavoitteet siihen liittyen. Sijaisvanhemmat tuntui kiinnostavalta, koska kysymyksessä on tavallinen perhe erityisessä tehtävässä. Tutkimukseen liittyy tietoinen arvosoitoutuminen niihin teemoihin, joita pidetään sosiaalityön ammatillisina lähtökohtina; hyvä elämä ja tasa-arvoiset mahdollisuudet hyvään elämään. Hyvän elämän käsitteen perustan tässä mahdollisuuksien tasa-arvoon, joka taas voitaisiin käsittää laajemmin kuin vain tiettyjen palvelujen tasa-arvoisena saatavuutena. Gösta Esping- Andersenin (2002) mukaan tasa-arvoisuuden toteutuminen vaatii yksilön omien valintojen tueksi kannattelevampaa hyvinvointipolitiikkaa (Esping- Andersen 2002). Hyvän elämän tavoittelussa yhteiskunnan tulisi käsitykseni mukaan tukea erityisesti lapsia. Jokainen määrittelee hyvän elämän omista arvoistaan ja tavoitteistaan käsin. Se voi perustua myös jonkin yhteisön näkemyksiin ja usein yhteisöillä on ainakin vaikutusta yksilön arvoihin, kuten itse olen omaksunut esimerkiksi sosiaalityön hyväksymiä arvoja.

Lähestymistapa tutkimustehtävään on laadullinen ja ymmärtävä, jossa tukeudutaan aikaisempaan

tutkimukseen, tässä tutkimuksessa kiintymyssuhteiden ja perhehoidon tutkimuksiin. Empiriolla ei ole tarkoitus testata teoreettisia oletuksia vaan ennemmin tavoitella lisää ymmärrystä yhteiskunnan tavoitteiden mukaisen hyvinvoinnin tuottamisen ehtoihin. Kysymyksenasettelun perustana ei siis ole se, millainen maailma on tai tulee olemaan vaan millainen sen tulisi olla. (vrt. Raunio 1999: 362 – 375.) Tämänsuuntaisten arvioiden esittäminen tutkimuksessa uskottavasti vaatii perusteluikseen tutkimustietoa siitä, mitkä asiat ovat todettu esimerkiksi lapsen hyvän elämän ja minuuden rakentumisen edellytyksiksi. Lähestymistavassa voi olla myös sosiaalisen konstruktionismin ulottuvuus siinä mielessä, että pyrkimyksenä on antaa tilaa niille määrittelyille ja merkityksille, joita aineistossa on tuotettu.

2.3 Perhehoito

Köyhäinhoito- ja lastensuojelulakien säätämällä on noin sadan vuoden historia Suomessa. Lapsikuolleisuuden vähentäminen 1700-luvulla on ollut ensimmäisiä epäkohtia, joihin on Suomessa puututtu lapsipoliittisilla toimilla. Lastenkoteja perustettiin turvattomille lapsille ja lasten kotihoitoa pyrittiin tukemaan rahallisesti. Lapset pyrittiin siirtämään lastenkodeista elätehoitoon ja 1852 annetussa vaivaishoitoasetuksessa korostettiin pitkäaikaista sijoitusta kasvattikotiin. Huutolaislaisuus herätti arvostelua ja sen kitkemiseksi rakennettiin jälleen lastenkoteja 1900-luvun alussa. Lasten elätehoito muuttui 1922 annetun köyhäinhoitolain myötä sijaiskotihoitoksi ja tarkoituksena oli lisätä hoidon kodinomaisuutta, mutta huutolaisuus vaikutti vielä taustalla. (Pulma 1987, 31 – 35.)

Vuonna 1923 tuli voimaan köyhäinhoitolaki, joka velvoitti selvittämään olosuhteita ja kodin sopivuutta ennen lapsen sijoittamista perheeseen. Tässä kehittyi yhteistyö järjestöjen kanssa, mm. Koteja Kodittomille Lapsille eli nykyinen Pelastakaa Lapset ry etsi sopivia sijaiskoteja. (Lindgren 2000, 81 – 82.) Kuntien täytyi ylläpitää myös kunnalliskoteja ja lastenkoteja, vaikka yksityiskoteihin sijoittamisesta tuli ensisijainen vaihtoehto. Kansalais sodan jälkeen painopiste köyhäinhoidollisesta avusta siirtyi sosiaalihuoltoon, joka sisälsi köyhäinhoidon lisäksi lastenhoidon, lastensuojelun ja järjestölliset tukimuodot. Lastensuojelulaki, joka tuli voimaan 1936 määritteli lapsen huoltoa aina vuoteen 1984 kun laki uudistettiin. (Satka 1995, 73 – 75.)

Ensimmäisen lastensuojelulain myötä mahdollistui huostaanotto ja sosiaalihuollon perustehtävät tulivat kunnallisen huoltolautakunnan vastuulle. (Pulma 1987, 144 – 145.)

Vanhan köyhäinhuoltolain aikaan lapsi nähtiin oikeudettomana. Huono-osaiset lapset nähtiin uhkana ahkeralle ja kunnolliselle kansalaisuudelle. Päätymisen huutolaiseksi tai lastenkotiin oli keino ennemminkin suojella yhteiskuntaa kuin lapsia. (Satka 1995.) Suhtautuminen lapsiin ja lapsen asema on muuttunut siten köyhäinhuoltolain ajoista. Nykyisissä lain uudistuksissa on painotettu perheen tukemista niin, että sijoitusta kodin ulkopuolelle ei tarvitsisi tehdä. Lapsen kuulluksi tulemistä ja oikeutta pitää yhteyttä tärkeisiin ihmisiin on myös haluttu korostaa. Viimeisin lastensuojelun laaja lakiuudistus tuli voimaan vuoden 2008 alussa, perhehoitajalakiä tullaan käsittelemään erikseen kuluvalle hallituskaudella. (Ketola 2008a, 15 – 16.)

Perhehoitoa säätelee lastensuojelulaki (417/2007), sosiaalihuoltolaki (710/1982), perhehoitajalaki (312/1992), laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (316/1983) sekä edellisiin liittyvät asetukset, sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annettu laki (734/1992) ja asetus perhehoitajalle maksettavasta palkkiosta ja korvauksesta (420/1992). Lastensuojelulaki painottaa lapsen oikeutta tasapainoiseen ja turvalliseen kehitykseen sekä myönteisiin ja läheisiin ihmissuhteisiin. Sijaishuolto on järjestettävä viivytyksettä silloin kun sen tarve todetaan. Ensisijaisesti lastensuojelun on tuettava perhettä tarjoamalla taloudellista apua, päivähoitoa tai perhetyötä ja muita avohuollon tukitoimia. Vasta näiden osoittautuessa riittämättömiksi voidaan huostaanottoa ja sijoittamista alkaa valmistella (Ahto & Mikkola 2000, 6 – 10.)

Huostaanottoon on lain mukaan ryhdyttävä jos 1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään, 2) avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja 3) sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. (Lastensuojelulaki 417/2007, 40§.)

Lapsi voidaan sijoittaa myös avoimuollon tukitoimena, jolloin sijoituksen tarvetta ja kestoa on arvioitava kolmen kuukauden välein (Lastensuojelulaki 417/2007, 37 §). Avoimuollon sijoitus on huoltajien ja 12 vuotta täyttäneen lapsen suostumukseen perustuva tukitoimi. Uuden lastensuojelulain mukaan huostaanotto siirtyy hallinto-oikeiden ratkaistavaksi jos lapsen huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa (Lastensuojelulaki 417/2007, 43§). Lastensuojelussa kiireellisten huostaanottojen määrä on lisääntynyt, mikä Ketolan (2008a) mukaan voi olla yhteydessä sosiaalitoimen työtilanteeseen ja heikkoihin resursseihin. Avoimuollon tukitoimena tai toistuvasti kiireellisenä sijoitusta ei kuitenkaan tulisi tehdä, mikäli huostaanoton kriteerit täyttyvät.

Sijaishuoltoyksiköt ja kunnat tekevät etsivää työtä sopivien sijaisvanhempien löytämiseksi ja ohjaavat sijaisvanhemmiksi aikovat Pesäpuu ry:n Pride- koulutukseen. Valmennuksen keskeinen sisältö on lapsen tarpeiden huomioimisessa ja kehityksen tukemisessa. Valmennuksessa käydään läpi myös omaa kehityshistoriaa ja parisuhdetta. Sijaisvanhemmaksi aikova voi ottaa yhteyttä oman kuntansa sosiaalitoimeen. Sijaisvanhemmiksi ryhtyvät tekevät toimeksiantosopimuksen kunnan kanssa ja sopimuksen perusteella maksetaan hoitopalkkio sekä lapsen huollosta aiheutuvat kustannukset (Perhehoitajalaki 312/1992, 2 – 3§). Sijaisvanhemman on kyettävä vastaamaan lapsen tarpeisiin ja tukemaan lapsen ja biologisten vanhempien välistä yhteydenpitoa. Myös yhteistyö viranomaisten ja ammatillisen tiimin kanssa ovat osa sijaisvanhemman toimimista. (Arponen 2005, 176.)

Yksityisperheiden lisäksi lapsi voidaan sijoittaa lastensuojelulaitokseen tai ammatilliseen perhekotiin. Ammatillinen perhekoti tarkoittaa ammatillista, lääninhallituksen luvalla toimivaa perhekotia. Ammatillista perhehoitoa on ollut 1990-luvun alusta lähtien. Laitoshuolto käsittää lastenkodit, nuorisokodit, koulukodit ja niihin rinnastettavat laitokset, jotka vastaavat lapsen kasvatuksesta ja hoidosta. Perhehoito järjestetään kunnan sosiaalitoimen hyväksymässä, tehtävään sopivassa perheessä (Säkinen 2007, 382). Perhehoitoon rinnastettavaa hoitoa järjestetään myös viidessä SOS-lapsikylä ry:n lapsikylissä, joissa hoito tapahtuu kodinomaisesti ja samalla pienissä kylissä (Ketola 2008b, 19). Perhehoitajaksi soveltuu henkilö, joka koulutuksensa, kokemuksensa tai henkilökohtaisten ominaisuuksensa perusteella on sopiva. Sopivuutta arvioidaan sosiaalityöntekijän kanssa käytävissä keskusteluissa. Lopullinen ratkaisu

perhehoitajaksi ryhtymisestä syntyy keskustelujen, itsearvioinnin, valmennuskurssin ja perheen oman harkinnan jälkeen. (Ketola 2008b, 20 – 22.)

Lapsi voi olla sijaisperheessä myös ilman lastensuojelun toimintaa ja sijoituspäätöstä. Tällaisesta menettelystä on kuitenkin ilmoitettava sosiaalilautakunnalle, jonka velvollisuutena on tarkistaa sopiiko koti lapsen hoitoon ja kykeneekö se huolehtimaan lapsesta. Sukulaissijoitukset ovat usein tällaisia järjestelyjä ja niitä on aina ollut, etenkin ennen lapsen huoltoa koskevien lakien ja lastensuojelujärjestelmän kehittymistä. (Ahto & Mikkola 2000, 11.) Ennen perhehoitajalakeja puhuttiin kasvatuskodista, kasvattilapsesta ja kasvattivanhemmista. Perhehoito on tällä hetkellä käytössä lastensuojelussa ja se tarkoittaa laajemmin sekä yksityistä että ammatillista perhehoitoa. (Ahto & Mikkola 2000, 12.) Tässä tutkimuksessa tarkoitan sijaisvanhemmista puhuessani perhehoitajina toimivia vanhempia, jotka eivät toimi ammatillisena perhekotina.

Tällä hetkellä kaikkiaan noin 16 000 lasta ja nuorta on sijoitettuna kodin ulkopuolelle, joista huostaanotettuja on yli 9000. Sijoitettujen määrä on kasvanut 2 – 5 % vuodessa ja kokonaismäärä on kasvanut 1990- luvulta lähtien. Huostaanottojen määrä on kasvanut 1 – 6 % vuodessa. Yleisimpiä huostaanoton taustalla olevia syitä ovat olleet vanhempien tai lasten mielenterveysongelmat sekä päihteiden käyttö. Syytietoja ei kerätä valtakunnallisesti, mutta suurimpien kaupunkien keräämät tiedot viittaavat edellä mainittuihin ongelmiin. (Stakes 2006.) Sinkkosen ja Kallandin (2003) tutkimuksen mukaan yleisimmin huostaanoton taustalla on lapsen perheessä ilmenevä kaaottinen elämäntyyli, päihde- ja mielenterveysongelmat sekä väkivalta.

Perhehoidon osuus sijaishuollosta on vaihdellut. 1980- ja 1990- luvuilla lapsia oli eniten sijoitettuna perhehoitoon, mutta sen jälkeen perhehoidon osuus on tasaisesti laskenut. Vuonna 2005 sijoitetuista lapsista 36 % oli perhehoidossa, 16 % ammatillisissa perhekodeissa ja 32 % laitoshoidossa ja 16 % muussa huollossa. Perhehoidon osuus on laskenut tasaisesti ja vastaavasti laitoshuollon osuus kasvanut. (Stakes 2006.) Puute sijaisperheistä ja lasten vaikeutuvat ongelmat ovat osaltaan syynä perhehoidon osuuden pienentymiseen (Mikkola & Helminen 1994, 234). Perhehoitoa käytetään Suomessa kansainvälisesti vertailtuna vähän. Yhä harvemmalla on mahdollisuus päästä sijaisperheeseen. Alueellisesti ja kunnittain tarkasteltuna sijaisperheeseen pääsy on eriarvoistunut. (Ketola 2008b, 24 – 30.)

Sijoitus voi olla pitkäaikainen ja sijoitettava lapsi on silloin usein alle 12-vuotias. Lyhytkestoisempi sijoitus on kriisisijoitus, jonka aikana etsitään perhettä, joka voi vastata lapsen pidempiaikaisesta sijoituksesta. Lapsen tilanteen arvioimiseksi tehdään myös lyhytkestoisempia sijoituksia. Eniten perhehoitoon sijoitetaan huostaanotettuja lapsia. Perhehoito on edelleen edullisin lapsen sijaishoidon muoto. Laitoshoito on perhehoitoon verrattuna kallista, vaikka hinnoissa on suuria laitospaikoittaisia eroja. Kulut ovat kuitenkin perhehoitoon nähden noin kolminkertaiset. Ammatillisessa perhekodissa hoitovuorokaudesta peritään tietty maksu, joka vaihtelee perhekodin palvelujen mukaan. Perhehoidon osuuteen sijaishuollossa vaikuttaa siihen suunnattujen resurssien määrä, joka on ollut vähäistä. Yhteiskunnalle perhehoito on edullisinta, mutta sijaishuoltoon yhteensä käytettävistä varoista siihen kohdistuu hyvin pieni osa. (Ketola 2008b, 22 – 24.)

Suomessa sukulaissijoitukset ovat harvinaisempia eikä niiden mahdollisuuksia ole tähän mennessä juuri tutkittu. Tilastotietoaakaan sukulaissijoituksista ei ole kerätty kattavasti, mutta Stakesin arvioiden mukaan noin 15-20 prosenttia sijoituksista tehtäisiin sukulaisperheisiin, mikä Ruotsiin ja muihin maihin verrattuna on hyvin vähän (Stakes 2006). Anna-Liisa Koisti-Auerin lisensiaattitutkimuksen (2008) perusteella sukulaissijoituksen etuja on mm. se, että lapseen ollaan jo valmiiksi kiinnittyä ja sijoitus on vähemmän leimallinen lapselle. Sukulaissijoitukset näyttäisivät myös kestävän paremmin. Sukulaisperheet jäävät muita sijaisvanhempia useammin vaille valmennusta ja tukea ja kokonaisuudessaan vaihtoehto on puutteellisesti tutkittu ja hyödynnetty Suomessa. (Koisti-Auer 2008.)

Sijaisvanhempien ennakkovalmennukseen on kiinnitetty enemmän huomiota Suomessa 1980-luvulta lähtien. Perhehoidon sosiaalityössä valmennuksen järjestämisellä pyritään varmistamaan, että valmiudet ryhtyä sijaisperheeksi ovat riittävät. Nykyisin Suomessa käytetään eniten PRIDE-valmennusohjelmaa, jonka nimi tulee sanoista Parents Resources, Information, Development, Education. Ohjelma on lähtöisin USA:sta ja periaatteena on valmennus lapsen tarpeista käsin. Valmennus on prosessi, jonka aikana on mahdollista kokeilla sijaisvanhemman roolia ja käydä läpi omaa lapsuutta ja kiintymyshistoriaa sekä muita tunteita ja elämäntapahtumia. Valmennuksen lopussa kouluttaja ja vanhempi-ehdokkaat arvioivat yhdessä valmiuksiaan, jonka

perusteella tehdään päätös siitä hyväksytäänkö perhe sijaisvanhemmiksi. Hyvä valmennus ei poista kaikkia ongelmia ja joskus sijoitus voi päättyä vaikka lähtökohdat olisivat olleet hyvät. Sosiaalityöntekijän tuki on tärkeää vielä valmennuksen jälkeen. (Back-Kiianmaa & Hakkarainen 2008, 142.)

2.4 Sijaisvanhemmuus tutkimuskohteena

Tutkimukseni aihe liittyy laajemmin lapsen kehityksen ja vanhemmuuden tutkimukseen kasvatustieteissä, psykologiassa ja sosiaalityön tutkimuksessa. Aikaisempien tutkimusten teemat ovat usein liittyneet identiteettiin, lapsen taustan merkitykseen sijoituksessa ja sijoitusten kestoon vaikuttaviin seikkoihin. Anja Laurila (1999) on tutkinut sijaisperheessä kasvaneiden tyttöjen identiteettiä ja minäkuvaa. Identiteetin kehittyminen onnistui sijoituksessa olleilta usein hyvin, mutta vaikeuksia oli niillä tytöillä, joilla ei ollut läheistä suhdetta biologiseen äitiin tai sijaisäitiin. Laurilan mukaan perhehoito voidaan nähdä terapeuttisena ja korjaavana mahdollisuutena sijoitetun lapsen kohdalla. (Laurila 1994, 33 – 40)

Sijaishuollon tutkimuksissa lapsen näkökulma on ollut hyvin esillä ja lapsiin on keskitytty yleensä enemmän kuin vanhempiin. Sijaisvanhemmuuteen liittyvää tutkimusta on tehty sekä kansainvälisellä tasolla että Suomessa, mutta uudet tutkimustarpeet vaatisivat entistä monipuolisempaa tutkimusta, esimerkiksi sijaisperheiden toiminnan ja verkostojen näkökulmasta. (Valkonen 2008, 98-99.) Suomessa esimerkiksi sijaisperheiden rekrytointiin liittyvistä haasteista tarvittaisiin lisää tutkimustietoa. Perhehoitoon liittyvää tutkimusta on tehty enemmän ja laajemmin muualla kuin Suomessa. Tutkimusten käyttö ja tulkitseminen kansainvälisesti on kuitenkin ongelmallista, koska käytännöt ja sijaishoidon tavoitteet vaihtelevat eri maissa. Painotuksissa on maakohtaisia eroja, mitä tulee lasten ja biologisten vanhempien suhteen merkitykseen ja siihen, onko sijoituksella väliaikainen vai perheen korvaava luonne. Tutkimuksissa on siten otettava huomioon ainakin se, puhutaanko pitkäaikaisista vai lyhytkestoisemmista sijoituksista. (Valkonen 2008, 99 – 100.)

Motiiveja ryhtyä sijaisvanhemmiksi on tutkittu laajasti kyselyillä ja haastatteluilla. Rhodesin ym.

(2006) tutkimuksen mukaan sijaisvanhemmaksi ryhdytään usein lapsilähtöisistä syistä sekä auttamisen halusta. Motivaation sisäisten ja ulkoisten tekijöiden tarkastelu on osoittanut, että sijaisvanhemmaksi ryhdytään enemmän sisäisten tekijöiden, kuten arvojen perusteella. Rakkaus lapsiin ja usein myös halu tehdä jotain yhteiskunnan hyväksi ovat monissa tutkimuksissa tulleet sijaisvanhempien motiivien selvittämisessä esille. Ominaista sijaisvanhemmille on ollut halu ottaa vastuuta ja pitää huolta. Joidenkin kohdalla halu saada lapsia ja toimia nimenomaan kasvattajana ovat syynä sijaisvanhemmaksi ryhtymisessä. Vaikka tehtävästä saatavaa palkkiota pidetään tärkeänä, se ei tutkimusten mukaan ole riittävä motiivi siihen ryhtymiselle. Sijaisvanhempia palkitsee eniten se, että he voivat tuntea vaikuttavansa myönteisesti lapsen elämään. (MacGregor ym. 2006; Höjer 2001; Buehler ym. 2003.)

Taloudellisen palkkion tulisi kylläkin kattaa kaikki lapsen huollosta aiheutuvat kulut, mutta nykyisellään palkkion määrä on jäänyt siihen nähden vajaan. Palkkioiden määrien vaihtelut ovat yhteydessä lapsen hoidon vaativuuteen. Erityishoitoa vaativan lapsen hoitokorvaus on suurempi kuin ilman sellaista arviota sijoitetun lapsen hoitokorvaus. (Ketola, 2008a, 54.) Lastensuojelussa tulisi kiinnittää huomiota sijaisvanhempien jaksamiseen, joka on yhteydessä motiiveihin ja mahdollisuuteen tuntea tehtävä palkitsevana.

Sijaisvanhemmuudessa on haasteita, jotka muodostuvat lapsen erityisistä tarpeista ja huolenpidon ja vastuun listääntymisestä. Erityisen haastavana sijaisvanhemmat kokevat sijoitetun lapsen ja hänen biologisten vanhempiansa välisten suhteiden tukemisen. (Buehler ym. 2006.) Sijaisperheet ovat Suomessa usein perinteisiä ydinperheitä, jotka asuvat useammin maaseudulla kuin kaupungissa. Perhesuhteiden muutokset yhteiskunnassa näkyvät hitaammin sijaisperheissä (Andersson 2001.) Yksiselitteisiä normeja sijaisperheelle ei nykyisin kuitenkaan ole ja sijaisvanhempia voi olla myös yksinhuoltaja (Arkimies 2008, 191-192). Höjerin (2001) mukaan sijaisperheessä tapahtuu muutoksia sijoituksen myötä. Sijoitetun lapsen tausta ja perhekulttuuri vaikuttavat sijaisperheeseen ja perheen verkosto laajenee. Perhehoitoon liittyvissä tutkimuksissa mielenkiinto on usein joko sijaisvanhemmissa, sijoitetussa lapsessa tai perheen biologisissa lapsissa. Vähemmän on tutkittu sijaisperheen kokonaisuutta ja sen dynamiikkaa. (Valkonen 2008, 107.)

Tutkimusten mukaan yhteistyö lastensuojelun työntekijöiden kanssa koetaan tärkeäksi ja sijaisvanhemmat toivovat saavansa tukea sosiaalityöntekijöiltä. Sijaisvanhempien odotukset kohdistuvat taustatiedon saamiseen lapsesta, valmennukseen ja henkiseen tukeen sekä lomien mahdollistamiseen. (McGregor ym. 2006; Kalland & Sinkkonen 2001). Kalland ja Sinkkonen (2001) pitävät sijoituksen onnistumisessa keskeisenä sijaisvanhempien koulutusta ja sosiaalityöntekijöiltä saadun tuen merkitystä. Tuen tarve vaihtelee ja on arvioitava jokaisen perheen kohdalla erikseen. (Mt.)

Sijoitettujen lasten ajatuksia perhehoidosta on tutkittu laajasti. Lasten kokemukset elämänlaadun paranemisesta sijoituksen jälkeen sekä perusturvallisuuden ja rakastetuksi tulemisen tunteet ovat keskeisiä hyvinvoinnin lisääntymistä osoittavia tuloksia. Perhehoidossa lapsen perustarpeet tulevat paremmin kohdatuiksi kuin laitoshoidossa. Parhaiten näyttäisivät voivan sukulaisperheisiin sijoitetut lapset, minkä voi ajatella johtuvan lapsen kasvuympäristön ja sukulaissuhteiden pysyvyydestä. (Mosek & Adler 1993; Wilson & Conroy 1999.) Sukulaisperhesijoitukset ovat yleisimpiä Hollannissa, jossa noin 40 % perhesijoitukseen tulevista sijoitetaan sukulaisperheisiin ja Ruotsissakin sukulaissijoitusta pidetään ensisijaisena vaihtoehtona perhettä etsittäessä. Suomessa sukulaissijoitusten mahdollisuuksiin voitaisiin kiinnittää enemmän huomiota. (Heino 2001, 19-27.) Voisiko esimerkiksi nuorten laitossijoituksia vähentää sukulaisten ja läheisten luona asumisella, jonka lisäksi nuoren ja vanhempien ongelmia pyrittäisiin ratkomaan muilla tukitoimilla kuten perhetyöllä?

Lapsen perhesuhteiden tutkimukset ovat tuottaneet myös merkittävää tietoa, jonka avulla sijaishoitoa voidaan kehittää. Helen Gardnerin (1996) tutkimuksessa sijoitettujen lasten käsityksiä perheestään tulkittiin sijoitetun lapsen rakentaessa shakkilaudalle nukkeperheen, jonka oli tarkoitus esittää lapsen omaa perhettä. Tutkimuksessa oli mukana 43 sijoitettua lasta, jotka olivat olleet perhesijoituksessa vähintään vuoden ajan. Tutkimuksessa oli myös vertailuryhmä. Shakkilaudan ruudut merkitsivät kuinka läheisenä tai etäisenä lapsi koki muut perheen jäsenet. Biologiset vanhemmat olivat mukana 13 perheasetelmassa, sijaisvanhemmat olivat lähes kaikissa ja molemmat vanhimmat 39 lapsen perhekuvassa. Tutkimuksessa kävi ilmi, että sijaislapset kokivat tärkeänä suhteet perheen biologisiin lapsiin sisarusuhteina. Sijoitetut lapset pitävät sijaisperhettä perheenään, mutta Gardnerin mukaan he kuitenkin sijoittivat itsensä usein

shakkilaudalla kauemmaksi sijaisvanhemmista ja useammin reunaan kuin keskelle. Vertailuryhmän lapsilla ei havaittu näitä taipumuksia. Läheisten suhteiden syntyminen sijaisperheessä näyttäisikin olevan yksi onnistuneiden sijoitusten edellytys.

Gardner (1998) on haastatellut myös perhekodissa kasvaneita aikuisia. Haastattelujen perusteella hän arvioi, että lapset voivat menettää kiintymyksensä biologisiin vanhempiin. Hoitava ilmapiiri ja tasavertainen kohtelu sijaisperheessä puolestaan näyttävät tutkimuksen pohjalta mahdollistavan sen, että sijaisperhe voidaan kokea omaksi perheeksi. Osa haastatelluista ei kuitenkaan tuntenut kuuluneensa perheeseen. Gunvor Anderssonin (2005) pitkittäistutkimus osoitti, että sijoitettu lapsi voi saada itselleen perheen perhehoidossa. Paula Raution lisensiaattitutkimuksen (2004, 8) mukaan sijoitettu lapsi on usein turvaton ja kokenut turvattomuutta kiintymyssuhteissaan.

Sijaisperhe voi tarjota korvaavia kiintymyskokemuksia, joiden avulla turvattomasta kehityksestä voi tulla turvallisempaa. Rautio (2004) korostaa, että lapsen historian tunteminen ja kiinnittymisen tukeminen sijaisperheeseen on tärkeää ja voi lisätä sijoitusten onnistumista. Raution tutkimuksessa lapset, jotka oli sijoitettu isompina ja jotka olivat olleet sijoitettuna useammassa paikoissa, suhtautuivat nuorempina sijoitettuja enemmän ristiriitaisesti biologisiin vanhempiinsa ja osoittivat turvattomuutta ja välttelyä vuorovaikutussuhteissaan. Osa lapsista ei tuntenut kuuluvansa mihinkään tai kenellekään. (Rautio 2004, 71 – 75.) Valkosen (2008, 114) mukaan lastensuojelun voidaan katsoa epäonnistuneen, jos perhesijoituksessa ollut lapsi kokee vielä aikuisenakin jääneensä ilman vanhempia.

Perhehoitoon ja sijaisvanhemmuuteen liittyvää tutkimusta on lastensuojelun käytössä runsaasti. Tutkimukset tarjoavat käsitteellisiä välineitä tehden samalla näkyväksi ilmiöiden taustoja. Perhehoidon alueella riittää kuitenkin tutkittavaa. Saksassa Euroopan sijaishuoltotutkijoiden tapaamisessa 2007 pohdittiin tutkimushaasteita perhehoidossa. Keskeisiä kysymyksiä olivat, onko perhehoito lapselle ylipäätään hyvä asia ja onko siitä riittävästi tutkimustietoa. Miten sijoitusten onnistumiseen voitaisiin vaikuttaa? Miten lapsen palaaminen takaisin biologiseen perheeseen tapahtuu? Perhehoidon tutkimus kaipaisi myös enemmän näkökulmaa kokonaisuuksista. Biologisten vanhempien kannalta on hyvin vähän tutkimusta esimerkiksi

yhteydenpitoon ja sen esteisiin liittyen. Myöskään lapsen näkökulma ei vielä riittävästi näy lastensuojelun käytännössä. (Valkonen 2008, 117 – 118.) Hurtigin (2003) väitöskirjatutkimuksen mukaan lapsilähtöisyys peittyi lastensuojelussa helposti perhenäkökulman ja aikuiskeskeisyyden alle.

Valkosen (2008) mukaan sijaisvanhemmuuden arjen toiminnan ja kasvatustiisauden esille tuominen ovat tutkimuksellisia haasteita perhehoidossa. Perhehoitotutkimusta on kritisoitu vahvan teorian puutteesta ja siitä, että käsitteiden käyttö on liian löyhää. Amerikkalainen tutkimusperinne ammentaa kehityspsykologiasta ja kiintymysteoreettisesta käsitteistöä. Kasvatukselliset ja sosiaalisen oppimisen teorit ovat myös käytettyjä. Sen sijaan yhteiskuntatieteellistä suuntautumista on harmillisen vähän, vaikka suomalaisessa tutkimusperinteessä se on kuitenkin ollut mukana. Oman käsitteistön ja grounded theoryn muodostamisen tarpeellisuutta on pohdittu perhehoidossa ja lastensuojelussa vaihtoehtona teoriapohjan vahvistamisessa. (Valkonen 2008, 119.)

Tässä pro gradu -tutkielmassa kiintymyssuhdenäkökulma ja vanhemmuuden määrittely sekä hyvän elämän käsite muodostavat työn teoreettisen jäsenyyksen. Perhesijoitus perustuu siihen, että lapsella on mahdollisuus kasvaa turvallisessa ja läheisiä ihmissuhteita tarjoavassa ympäristössä. Tutkimuksen taustalla on siis oletus lapsen kehityksen joustavuudesta ja hyvän kehityksen edellytyksistä, joita perhesijoituksen tulisi tarjota. Kiintymyssuhteet ja sijaisvanhempien näkemykset lapsen kehityksestä ovat yksi tapa tarkastella asioita. Sijoitusprosessia sekä sijaisvanhemmuutta voisi lähestyä myös muista näkökulmista, jotka ovat onnistuneessa sijoituksessa merkittäviä.

3 KEHITYKSELLINEN NÄKÖKULMA

3.1 Vanhemmuus

Lapsen tarpeiden näkökulmasta vanhemman toiminta ja kyvyt määrittelevät vanhemmuutta ja siinä eri osa-alueet voivat olla vahvempia kuin toiset. Voidaan ajatella, että vanhemman kyky asettaa lapsen tarpeet omiensa edelle on edellytys turvalliselle kehitykselle. Kallandin (2004) mukaan esimerkiksi äidin päihteiden käyttö ja mielikuvien puuttuminen sikiövauvasta ennakoivat jo raskausaikana vaikeutta asettaa lapsen tarpeita etusijalle. Lapsen sosioemotionaalinen kehitys pitää sisällään tunne-elämän ja sosiaalisten suhteiden sekä käyttäytymisen kehityksen, eli yksilöllisen ja sosiaalisen kehityksen. Kehitykseen vaikuttavat erilaiset riskitekijät ja suojaavat tekijät sekä lapsen oma haavoittuvuus, se miten hän kestää erilaisia vaikeuksia. (Pulkkinen 2002, 14-15.)

Lapsilähtöisen vanhemmuuden on todettu tukevan lapsen kasvamista yhteiskuntaan sopeutuvaksi ja se on keskeinen voimavara lapsen elämässä (Männikkö & Pulkkinen 2001). Lapsilähtöiseen vanhemmuuteen kuuluu vanhempien hyvä suhde, lapsen ja vanhempien hyvät suhteet, vanhemman tarjoama emotionaalinen huolenpito ja rajojen asettaminen. Aikuisten tarpeista lähtevä vanhemmuus on riskitekijä lapselle. Aikuiskeskeistä vanhemmuutta luonnehtii aikuisen mielialoista riippuva huolenpito, vähäinen vuorovaikutus lapsen kanssa ja välinpitämättömyys lapsen asioista. (Pulkkinen 2002, 17.)

Vanhemmuutta voidaan tarkastella ainakin juridisena, biologisena, psykologisena, sosiaalisena ja kasvatuksellisena roolina. Myös sukupuolella voidaan korostaa vanhemmuutta äitiyden tai isyyden roolina (Valkonen 1995, 3). Sijaisvanhemmuuteen liittyvässä tutkimuksessa on käyty keskustelua vanhemmuuden biologisesta, psykologisesta ja sosiaalisesta olemuksesta ja siitä, mikä näistä on olennaisinta lapsen kasvun tukemisessa. Valkosen mukaan perhehoidossa vanhemmuuden eri puolet asettuvat vastakkain ja herättävät kysymyksiä siitä, mihin vanhemmuus perustuu. Psykologista vanhemmuutta on pidetty tärkeimpänä ja sitä on korostettu myös sijaishuollossa, mutta olemassa olevat tulkinnat ovat keskenään ristiriitaisia. Näkemykset psykologisesta vanhemmuudesta vaikuttavat sosiaalityön käytäntöön. (Valkonen 1995.)

Schofield (2002) on tutkinut sijoitettujen lasten tarpeita ja niiden kohtaamista sijaishuollossa. Lapsen tarpeina keskeisimpinä rakkaus, perusturvallisuus, itseluottamus toiminnan kautta, menetysten ja traumojen työstäminen ja perheeseen kuuluminen voivat parhaimmillaan tulla perhehoidossa kohdatuiksi jos yksittäisen lapsen kohdalla tiedostetaan, miten lapsen kokemuksia niistä voidaan vahvistaa. Huostaanotto ja sijoitus eivät välttämättä aiheudu vanhemman ja lapsen huonosta tunnesuhteesta vaan usein siitä, että vanhempi on kyvytön luomaan turvallista ja vakaata kasvuympäristöä lapselle (Andersson 2006). Käytännössä siis vanhempi voi rakastaa lastaan, mutta arjessa toteutuva vanhemmuus voi aiheuttaa lapselle turvattomuutta ja heikentää mahdollisuutta kehittyä ikätasonsa mukaisesti.

Vanhemmuuden tasoista sijaisvanhemmuus rakentuu kasvatuksen, sosiaalisen ja psykologisen vanhemmuuden kautta (Valkonen 1995, 2) Sosiaalitoimi päättää huostaanotetun lapsen huollosta ja asumisesta. Psykologisesta vanhemmuudesta on olemassa keskenään vastakkaiset ja toisaalta monessa toisiaan muistuttavat koulukunnat. Näkemyseroissa kiistellään eniten siitä, onko lapselle parempi pitää mahdollisimman pitkään yllä suhteita biologisiin vanhempiin sijoituksen jälkeen vai pyrkiä tukemaan uutta, turvallista suhdetta sijaisvanhempiin. Toinen suuntaus painottaa lapsen identifikaatiota ensimmäisessä vanhempi-lapsisuhteessa ja toinen lapsen tarpeiden ja lämpimän vuorovaikutussuhteen merkitystä ensisijaisena. (Valkonen 1995, 6 – 16.) Näkemysten ei kuitenkaan tarvitse olla toisensa poissulkevia onnistuneessa sijoituksessa.

Vanhemmuutta arvioidaan lastensuojelussa vanhemman toiminnan mukaan siitä näkökulmasta, miten lapsen perustarpeet ja ikätason mukainen kehitys tulevat turvatuksi. Vanhemmuuden arviointiin lastensuojelussa on kehitetty välineitä, kuten vanhemmuuden roolikartta ja muita malleja, joita voidaan käyttää keskustelujen apuna. Mallit perustuvat lapsen tarpeisiin ja siihen, mitä vanhemmalta odotetaan. (Saarnio 2004, 253 – 254.) Lastensuojelun avohuollossa tavoitteena on tukea vanhempien kasvatustaitoja ja lapsen kasvuolosuhteita silloin, kun huostaanoton edellytykset eivät ole käsillä (Räty 2008, 201 – 202).

Vanhemmuutta voi määritellä tunnesuhteena, kasvatuksellisena ja huolehtijan sekä vastuunottajan roolina, joita Valkosen (1995) tutkimuksen mukaan perhehoidossa kasvaneet nuoret korostivat. Vanhempi vastaa siis lapsen huolenpidon ja suojelun tarpeeseen. Kallandin

(2004) mukaan vanhemman tulee ymmärtää lapsen tarpeiden olevan erillisiä omista tarpeistaan. Välittäminen ja perheeseen kuulumisen saattavat olla perheeseen sijoitetun lapsen suurimmat tarpeet. Myös surun ja menetyksiin liittyvien tunteiden läpikäymistä tarvitaan. Lapsen tunne-elämän ja sosiaalisen kehityksen tukena tulee olla turvallinen arki, jossa lapsen kehitykselle on tarvittavat puitteet. (Laurila 1995.) Lapsen huolenpidon ja kiintymyksen tarpeet määrittelevät käsillä olevassa tutkimuksessa vanhemmuuden sisältöä.

Voidaan ajatella, että sijaisvanhemmuudessa korostuu lapsen tarpeiden huomioiminen erityisesti. Sijaisvanhemmalle on uskottu lapsen kasvatusta ja huolenpitoa siitä syystä, että siinä on ollut syntymäperheessä puutteita. Lapsen tapa tuoda esille tarpeitaan vuorovaikutuksessa voi olla jo vaurioitunut; lapsen viestien havaitseminen ja niihin vastaaminen vaatii tavallista enemmän sensitiivisyyttä aikuiselta.

3.2 Kiintymyssuhteet lapsen kehityksen perustana

Lastenpsykiatri Jukka Mäkelä (2009) esittää, että uusimmat tutkimukset tukevat sosiaalista käsitystä ihmisen minuuden rakentumisesta, mikä merkitsee muutosta perinteiselle yksilöpsykologiselle lähtökohdalle. Minuuden ydin muodostuu suhteessa toisiin ihmisiin, jossa merkittävää ovat jaetut kokemukset lapsen ja aikuisen välillä. Lapsi mielletään usein tarvitsijaksi, mutta yhtä tärkeää on voida tuntea, että on jotain annettavaa. Alle puolen vuoden ikäinen lapsikin huomaa vaikuttavansa toisiin ihmisiin ja yhteyden kokeminen vuorovaikutuksessa on se tekijä, mikä aktivoi kehitystä kaikilla alueilla. Lapsi tarvitsee ennen kaikkea itseä säätelevän toisen, jonka kanssa koettu yhteys mahdollistaa kokemusten jäsentymisen ja itsen kokemisen merkityksellisenä. Jotkut kokemukset voivat tukahduttaa lapsen synnynnäisen taipumuksen sosiaalisen yhteyden kokemiseen. (Mäkelä 2002, 15 – 20 ; 2009.)

Kiintymyssuhteisiin liittyvä tutkimus tukee psykologisen vanhemmuuden käsitettä ja korostaa varhaisten vuorovaikutuskokemusten merkitystä sekä sitä, että lapsi sisäistää alkuperäiset vanhempansa ja samaistuu heihin (Sinkkonen 2001a). Kiintymyssuhdeteoria on edistänyt nykyistä tietämystä lapsen kehityksestä ja erityisesti vuorovaikutuksen merkitystä (Hautamäki

2001,). Kiintymyssuhdeteoria on yksi tutkituimpia teorioita (Greenberg ym. 1990) ja teorian ympärillä käyty kriittinen debatti sekä sovellukset ovat vahvistaneet lapsen kehitykseen liittyvää tutkimusta (Main & Solomon 1990).

Tässä tutkimuksessa lapsen kehitystä sijoituksessa lähestytään kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta, koska perhesijoitus merkitsee suurta muutosta lapsen kasvuolosuhteissa ja läheisissä ihmissuhteissa. Huostaanoton ja sijoituksen taustalla ovat lisäksi eritasoiset ongelmat lapsen ja vanhemman suhteessa. Kiintymys koostuu sosiaalisesta, emotionaalisesta ja kognitiivisesta sekä käyttäytymiseen liittyvistä tekijöistä. Sosiaalityöntekijän tehtävään ja ammattitaitoon kuuluu arvioida lapsen kehityksen edellytyksiä omassa elinympäristössään. (Kalland 2004, 121 – 135; Tamminen 2001, 236 – 240.) Goldbergin (2000, 314) mukaan sosiaalisen ja emotionaalisen kehityksen poikkeamat vaikeuttavat lapsen sijoittamista perheeseen ja yksi tapa ymmärtää näitä poikkeamia on se, mitä tapahtuu hoidon ja vuorovaikutuksen puuttuessa.

Englantilaista John Bowlbya pidetään kiintymyssuhdeteorian isänä. Hänen tutkimuksensa ja työskentelynsä lasten parissa alkoivat 1930 – 1940-luvuilla. Bowlby havaitsi, että useilla käytöshäiriöisillä ja rikollisuuteen taipuvaisilla lapsilla oli yhteisiä piirteitä, kuten tunteettomuus ja kyvyttömyys pysyviin ystävyyssuhteisiin. Hänen mukaansa hyvin usein näillä lapsilla ei ollut varhaisessa lapsuudessaan ollut pysyvää kotia eikä pysyvää tunnesuhdetta äitiin tai korvaavaan äitihahmoon. Bowlby piti pysyvää tunnesuhdetta lapsen ja hoitavan aikuisen (caregiver) välillä kodin olennaisimpana tekijänä. (Van Dijken 1998, 48.)

Kiintymyssuhdeteorian käsite *attachment* viittaa sekä fyysiseen että tunteenomaiseen läheisyyteen ja kiintymiseen. Suomenkielessä on käytetty sekä kiinnittymistä että kiintymistä. Goldbergin (2000, 8) mukaan käsitteet eivät ole aina olleet selkeitä, mutta kiintymistä voisi kuvata emotionaalisilla siteillä, joita vanhempi luo lapseen. Keskeistä on prosessi, jonka aikana luottamus syntyy tai jää syntymättä. Bowlby korostaa, että kysymys on suhteesta, joka syntyy joka tapauksessa vuorovaikutuksen kautta lapsen ja aikuisen välille. Kiinnittyminen on aluksi valikoimatonta turvallisuuden hakemista, mutta muuttuu valikoivaksi kun lapsi oppii tunnistamaan hoitajansa noin neljän kuukauden iässä. (Bowlby 2005; Sinkkonen 2001a, 30 –

33.)

Bowlbyn mukaan aikuisen ja lapsen välisen kiinteän tunnesuhteen merkitys on ensisijainen lapsen kehitykselle. Kiintymyssuhteen muodostuminen perustuu kokemusten pohjalta syntyviin odotuksiin, jotka varastoituvat ensin lapsen proseduraaliseen työmuistiin ja myöhemmin episodiseen, kertomukselliseen muistiin, josta ne palaavat uudelleen mieleen. Lapsen pyrkimyksenä on varmistaa vanhemman tarjoama lohdutus ja turva tarvitessaan sitä. (Bowlby 2005; Hautamäki 2001, 19 – 25.) Ensimmäisen vuoden aikana lapsi keskittää energiansa tavoitteelliseen toimintaan suhteessa vanhempaan ja pyrkii vaikuttamaan tähän. Vanhemman vastuulla on ylläpitää suhdetta tekemällä aloitteita ja vastaamalla lapsen aloitteisiin. (Goldberg 2000, 8.)

Vähitellen lapselle muodostuu käsitys itsestä erityisenä ja kykenevänä turvallisen kiintymyssuhteen synnyttyä. (Bowlby 2005, 126 – 132; Kalland 2001, 201; Hautamäki 2001, 28 – 29.) Lapsen ensimmäisen elinvuoden loppuun mennessä kiintymyssuhdemalli on muodostunut ja sen vaikutus ulottuu läpi elämän (Salo 2002, 46). Bowlbyn mukaan (Bowlby 2005, 15) aikuisen tulisi luottaa itseensä pienen lapsen viestien tulkitsijana. Kiintymyssuhteeseen sisältyy muitakin tunteita kuin mahdollista rakkautta ja halua suojella. Lapsi ja aikuinen tuntevat vihaa ja muita tunteita, jotka luovat ambivalenssia kiintymyssuhteessa ja näiden tunteiden olemassaolo kuuluu turvalliseen kiintymyssuhteeseen. (Bowlby 2005, 15 – 19.) Kielteisiksi koettujen tunteiden kuten pettymyksen ja avuttomuuden sietäminen ja hallinta opitaan myös varhaislapsuuden ihmissuhteissa.

Kiintymyssuhdeteorian tutkimukset ovat pääasiassa keskittyneet kaltoinkohdeltujen ja laitoksissa kasvaneiden lasten tutkimuksiin. Bowlbyn tutkimuskumppani Mary Ainsworth kehitti tutkimusryhmineen (1978) Infant Strange Situation- menetelmän, jolla kiintymyssuhteiden laatua pyrittiin määrittelemään. Näissä tutkimuksissa tutkittavat edustivat kuitenkin tavanomaisia perheitä. Myös Main ja Solomon (1990) tutkivat pikkulasten kiintymyssuhteita Ainsworthin tutkimusten pohjalta. Goldbergin (2000, 10 – 11) mukaan Ainsworthin tutkimukset vaikuttivat siihen, että yksilölliset erot tulivat yhä enemmän kiinnostuksen kohteeksi.

Ainsworthin tutkimuksen pohjalta on nimetty kiintymysstrategioita ja niitä on myöhemmin täydennetty vielä häiriintyneillä kiintymysmalleilla, jotka ovat harvinaisempia. Kysymys on mielensisäisestä rakenteesta, joka jäsentää ihmissuhteiden kokemista ja informaatiota. Turvallisesti kiinnittyneet lapset ovat oppineet käyttämään vanhempaa turvanaan ja luottavat tämän tarjoavan heille turvaa. Vierastilanteessa he eivät peittele tunnetilansa suoraa ilmaisua ja lähestyvät äitiään epäröimättä. He myös pystyvät jatkamaan ympäristön tutkimista äidin palattua useinkin poistumisen ja palaamisen jälkeen. Lasten äidit puolestaan osoittautuivat johdonmukaisiksi ja sensitiivisiksi vuorovaikutuksessa lastensa kanssa. (Hautamäki 2001, 36 – 38.)

Välittelevä kiintymysmalli kuvaa kiintymysstrategiaa, jossa lapsi oppii välttämään tarpeidensa välitöntä esille tuomista ja turvautumista vanhempaan. Välittelevää mallia kuvaa se, että lapsen tunteiden ja tarpeiden ilmaisuihin reagoidaan valikoiden tai enemmän vanhemman tarpeista käsin. Erityisesti kielteisinä pidettyjen tunteiden ilmaisuja saatetaan mitätöidä. Välittelevä kiintymysmalli ei aina ole erityisen turvaton jos vanhempi huolehtii enimmäkseen lapsen tarpeista ja tarjoaa turvaa. Lapsi voi kuitenkin kääntyä sisäänpäin ja oppia, että vanhemmalta ei kannata pyytää ymmärrystä tai tukea. Välittelevässä kiintymyssuhteessa kasvaneen lapsen voi olla vaikeaa kiintyä myöhemmin elämässään ja muodostaa läheisiä suhteita. (Ainsworth 1978). Välittelevästi kiintynyt lapsi voi kyetä hyvin kuvaamaan tiedollisia havaintojaan, mutta omia tunteitaan hänen voi olla vaikeaa nimetä (Howe et. al. 1999, 64.)

Ristiriitaisessa tai ristiriitaisen ahdistuneessa kiintymysmallissa vanhemman käytös suhteessa lapseen on epäjohdonmukaista ja ennustamatonta. Lapsi ei yleensä tiedä miten vanhempi tulee reagoimaan hänen tunneilmaisuihinsa vai tuleeko reaktiota ollenkaan. Lapsi voi alkaa käyttäytymään huomionhakuisesti ja liioitella tunneilmaisujaan varmistaakseen vanhemman huomion. (Ainsworth 1978.) Käytännössä lapsen elämästä voi puuttua normaali vuorokausirytmii ja rajat toiminnalle. Lapsi pyrkii muodostamaan käsityksen vanhemman toiminnan ja mielentilan yhteydestä, mutta havainnot ovat keskenään ristiriitaisia, mikä aiheuttaa levottomuutta lapsessa. Turvattomiin kiintymysmalleihin kuuluu myös organisoitumaton eli jäsentymätön kiintymysmalli, joka on yleensä ristiriitaisen tai välittelevän mallin mukainen, mutta se on lisäksi kaaottinen ja pelottava. Tässä mallissa vanhempi edustaa turvan sijaan vaaraa lapselle eikä lapsi

tiedä miten toimia tilanteessa, jossa tarvitsisi turvaa, mutta samalla pelkää aikuista. (Sinkkonen 2001a, 59 – 62.)

Siegelin ja Hartzellin (1999) mukaan kehittymätön ja jäsentymätön mieli rakentuu vain jäsentyneemmän mielen rinnalla. Tämä kuvaa kiinnittymisen merkitystä lapsen kehityksessä. Kiintyminen auttaa lapsen kypsymättömiä aivoja hyödyntämään aikuisen kypsyneitä aivotoimintoja ja organisoitumaan vähitellen. Vanhemman tulisi tulkita ja jäsentää lapsen kokemuksia lapsen omista lähtökohdista. Ongelmana voi olla siten myös vanhemman tunkeutuvuus ja tarve heijastaa omia impulssejaan ja tunnetilojaan lapseen ja tulkita itseään lapsesta käsin. (Tuovila 2008, 36.)

Mäkelän (2009) mukaan kiintymyssuhde syntyy niihin aikuisiin, joiden kanssa lapsi toistuvasti jakaa kokemuksia ja yhteisymmärryksen tunnetta. Aikuisia voi Mäkelän mukaan olla useampia ja lapsi hyötyy siitä, että erilaiset tavat kokea antavat mahdollisuuden kokemusten eriytymiseen ja hienovireisyyteen. Mielenterveys perustuu kokemusten ja tunteiden eri sävyjen tunnistamiseen ja nämä taidot omaksutaan suhteessa toisiin ihmisiin.

Kiintymyssuhdeteoriaa on kritisoitu äitien syyllistämisestä ja äitikeskeisyydestä. Kuitenkin Bowlby käytti sanaa caregiver, korostamatta vanhemman sukupuolta (Bowlby 1969). Ennen toista maailmansotaa perhemalli oli vielä hyvin perinteinen. Goldbergin (2000, 247) mukaan äitikeskeisyyden kritiikki on perusteltua tutkimusten osalta, joista suurin osa on tehty äitien kanssa. Goldberg esittää kuitenkin, että Bowlby painotti hoitajan johdonmukaisuutta eikä sukupuolta ja lisää, että varhaisia kokemuksia korostavat teoriat mielletään helposti äitejä syyllistäviksi. Varhaisten kokemusten määräävyydestä on myös esitetty kritiikkiä kiintymyssuhdeteorialle. Main ja Salomon (1990) esittävät, että varhaisten kokemusten voidaan ajatella tuottavan kontribuution myöhempään kehitykseen vaikka ne eivät sellaisenaan määrää sitä. Toisaalta edelleen Goldbergin mukaan lisää tutkimusta kaivataan siitä miksi jotkut lapset kykenevät parantumaan varhaisesta deprivatiosta ja toiset eivät.

Kiintymysmallien soveltamisessa on otettava huomioon kulttuuriset erot, sillä jakaumat ovat erilaisia kiintymysmallien esiintymisessä. Tammisen (2006) mukaan esimerkiksi eteläisellä

pallonpuoliskolla ja Japanissa välttelevää kiintymysmallia esiintyy huomattavasti enemmän kuin länsimaisessa kulttuurissa ja tieto kiintymyssuhteista ylipäänsä on kulttuurisidonnaista. Myös suomalainen kulttuuri on tunneilmalsultaan perinteisesti pidättäytyvämpää kuin esimerkiksi Etelä-Euroopassa (Kouvo, Virtanen & Silven 2002). Suomalaisessa kasvatuskulttuurissa on pyritty Mäkelän (2009) mukaan karaisemaan lapsia ja sammuttamaan tarvitsevuutta. Toisaalta kiintymyssuhteiden häiriöt ja kaltoinkohdeltujen lasten oireilu ja käyttäytyminen on Hughesin (2006) mukaan kulttuurirajat ylittävää.

Isän merkitys lapsen hoitajana on nykyisin saanut enemmän huomiota. Eurooppalaiseen perhekulttuuriin ovat vaikuttaneet sodat ja miesten poissaolo perheistä (Kujala 2006). Isä voidaan kuitenkin nähdä erityisen tärkeänä lapsen ja äidin suhteen dyadisuuuden vastapainona. Isän osallistuminen lapsen hoitoon ja kasvatukseen tukee usein kodin ulkopuolelle suuntautuvaa elämää ja voi vahvistaa lapsen rohkeutta toimia ja osallistua. Sijaisvanhempina miehet ovat erityisen tärkeitä, koska sijoitettujen lasten elämässä isät ovat usein jääneet epäselviksi hahmoiksi (Vaintola 2008, 32 – 33). Huttusen (2001) mukaan poikien ja miesten ihmissuhdetaidot kohenisivat jos he saisivat enemmän miehistä hoivaa lapsena ja tämä saattaisi vähentää myös miesten pahoinvointia ja väkivaltaa. Richard Bowlby (2007) on isänsä tutkimustyöhön perehtyneenä esittänyt, että yhteiskunnan puitteet ja kulttuuri vaikuttavat kiintymyssuhteiden kehittymiseen ja isyyden mahdollisuuksia tulisi pohtia tästä näkökulmasta. Käytän tässä työssä kiintymyssuhteiden tutkimuksiin perustuvaa tietoa näkökulmana vanhemmuuteen ja lapsen kehitykseen perhesijoituksessa.

3.3 Kiintymyssuhteen häiriöt ja perhesijoitus

Miten kiintymyssuhteet ja perhesijoitus vaikuttavat toisiinsa? Tutkimusten mukaan sijoitusten ennustetaan olevan onnistuneempia, kun lapsi voidaan sijoittaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Sijaisvanhempien voimavarat ja toimiva yhteistyö lapsen biologisten vanhempien ja sosiaalityöntekijän kanssa ovat yhteydessä sijoitusten pysyvyyteen. Lapsen oireilulla tai aikaisemmalla sijoituksella ei ole Suomessa tehdyn tutkimuksen mukaan havaittu olevan

vaikutusta siihen, että sijoitus katkeaisi. (Kalland & Sinkkonen 2001). Dozierin ja Lindhiemin (2006) tutkimuksessa havaittiin, että ne sijaisäidit, joilla oli aikaisemmin ollut jo useita sijaislapsia osoittivat heikompa sitoutuneisuutta kuin ne, joilla oli ollut vähemmän lapsia sijoitettuna. Myös lasten ikä sijoitusvaiheessa oli yhteydessä sitoutuneisuuteen; nuorempana sijoitettujen lasten kohdalla kiinnittyminen oli vahvempaa kuin vanhempana sijoitettujen lasten kohdalla.

Vanhempi-lapsisuhteen tukeminen biologisen vanhemman ja lapsen välillä nähdään toisaalta tärkeänä lapsen kannalta, mutta yhteydenpitoon liitetään myös ongelmia. Lapsen ja vanhempien tapaamia sijaishoidon aikana koskeneen tutkimuksen mukaan (Haight, Kagle & Black 2003) lapset hyötyvät säännöllisistä tapaamisista, mutta usein sijaisvanhemmat raportoivat lapsen käyttäytymisen vaikeutumisesta tapaamisten jälkeen, mikä liittyi tilanteisiin, joissa biologinen vanhempi oli ilmaissut eron aiheuttamia tunteitaan. Pitkäaikaisissa sijoituksissa taas säännölliset tapaamiset vanhempien kanssa vaikuttivat lapsen mahdollisuuksiin selviytyä eron ja sijoituksen kanssa. Yhden näkökulman mukaan tutkimukset tukevat sitä, että lapsen kiintymyssuhdetta biologisten ja sijaisvanhempien välillä tulisi tukea ja ymmärtää lapsen edun mukaisena (Haight et. al. 2003). Yhteydenpidon tulisi lapsen edun mukaan olla kuitenkin lapsen kehitystä eteenpäin vievää, eikä esimerkiksi aiheutta liikaa kuormitusta.

Tuovilan mukaan hyvin poikkeavien kiintymyssuhteiden tukeminen lapsen ja biologisten vanhempien välillä voi olla lapselle vahingollista ja vaikeuttaa lapsen kuntouttamista sijaishuollossa. Olisikin erotettava milloin tapaamiset eivät ole lapselle hyvä asia ja milloin taas niistä ei ole häiriötä. (Tuovila 2008, 46.) Sinkkosen ja Kallandin tutkimuksen (2003) mukaan sijoitus ei yleensä kestä yhtä pitkään jos perheessä on omia, biologisia lapsia, etenkin jos he ovat vielä pieniä sijoituksen alkaessa. Myös sosiaalityöntekijät eivät tukeneet näitä perheitä yhtä paljon kuin sellaisia, joissa ei ollut ennestään lapsia olettaen, että heillä on riittävästi jo kokemusta vanhemmuudesta.

Noin 20 % lapsista ei kykene muodostamaan tunnistettavissa olevaa kiintymysmallia ja olemassaolevaa kiintymyssuhdetta kuvaa jäsentymättömyys. Mielikuvat ja kokemukset itsestä sekä kiintymyksen kohteesta ovat niin ristiriitaisia ja hajanaisia, että niistä ei muodostu

koherentteja mielensisäisiä rakenteita. Liotti (2002) mukaan kaaottisissa tai pahoinpitelevissä perheissä tai perheissä, joissa vanhemmalla on vaikea depressio tai päihteidenkäyttöä kiintymysmalli jää jäsentymättömäksi lähes poikkeuksetta. Vanhemman oma tausta ja traumakokemukset saattavat vaikuttaa siten, että hän on lapsensa kanssa hämmentynyt tai pelokas. (Liotti 2002.) Vuorovaikutuksessa ja tunnesuhteessa tapahtuvaa vaurioitumista on kuitenkin mahdollista korjata myöhemmin. Kiintymyssuhdehäiriössä on kysymys siis tunnekomunikaation aiheuttamasta riskistä lapsen normaalille kehitykselle. (Tuovila 2008, 33 ; Kalland 2001.)

Häiriintyneiden kiintymyssuhteiden tutkimuksessa Crittenden on selvittänyt nk. patologisen vanhemmuuden tunnusmerkkejä ja kiintymyssuhteessa häiriintyneen lapsen oireilua. Crittendenin näkökulma on vaaralta suojautuminen, joka on noussut laiminlyötyjen ja kaltoinkohdeltujen lasten ja vanhempien kiintymyssuhteiden tutkimuksista. Vaarallisissa oloissa lapsi joutuu sopeutumaan ja oppimaan strategioita vaaralta suojautuakseen. Lapsiaan laiminlyövät ja kaltoinkohtelevat vanhemmat ovat usein itse tulleet kohdelluiksi samalla tavoin lapsuudessaan. Väkivaltainen käyttäytyminen voi olla monien sukupolvien ylittävää ja on siten haastava ongelma myös yhteiskunnalle. (Crittenden 2001, 45 – 48; Haapasalo 1999)

Pakonomaisesti mukautuva lapsi pyrkii miellyttämään ja tällä tavoin estämään vanhemman väkivaltaisen käytöksen. Jos vanhemman käytös on täysin arvaamatonta, lapsen on vaikea kehittää mitään toimintamallia tilanteiden hallitsemiseksi. Pakottamisstrategia saattaa toimia jos lapsi saa vuoroin vanhemman kiinnittämään huomion itseensä voimakkaalla provosoinnilla ja vuoroin liioittelemalla myönteisiä, aseistariisuvia eleitä. Tällaiset vääristyneet toimintamallit ja vanhemman uhkaava käyttäytyminen vaimentavat lapsen kykyä tunnistaa ja säilyttää kosketus omiin tunteisiinsa. (Crittenden 2001, 121 – 135.)

Jäsentymättömässä kiintymyssuhteessa lapsen kiintymykselliset tarpeet eivät tule kohdatuiksi vuorovaikutussuhteessa. Lapsi ei koe olevana huomion ja huolenpidon arvoinen eikä voi mieltää vanhempansa kykeneväksi tarjoamaan sellaista. Jäsentymättömät kiintymyssuhteet ovat yleensä muodoltaan äärimmäisen vältteleviä tai ristiriitaisia ja pelkoa tuottavia. (Howe et. al. 1999, 126 – 129.) Crittendenin (1985) mukaan perheissä, joissa lapsia laiminlyödään ja pahoinpidellään

ihmisten elämä on usein täynnä kaaosta, konfliktia ja vihaa. Sen sijaan perheissä, joissa lapset joutuvat laiminlyödyiksi mutta eivät pahoinpidellyiksi on taipumusta eristäytymiseen. (Crittenden 1985.) Observaation merkitys tiedon keräämisessä on keskeinen kun ollaan tekemisissä perheiden kanssa (Howe et. al. 1999, 178).

Yksilökohtaisena kiintymyssuhdehäiriönä on diagnosoitu Reactive attachment disorder, josta alamuotoina erotetaan inhibited ja disinhibited - muodot. Jälkimmäisessä muodossa käytöstä kuvaa valikoimaton sosiaalisuus ja pidäkkeettömyys sekä takertuminen ja huomiohakuisuus. Ensimmäisessä muodossa käytös on vastaavasti vetäytyvää ja lapsi pyrkii välttämään huomiota ja sosiaalisia kontakteja. Häiriön ymmärtäminen ja diagnosointi on vielä heikkoa. Reaktiivisen kiintymyssuhdehäiriön diagnosointi vaatii laajaa tutkimusta lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksesta, lapsen kiintymyskäyttäytymisen osalta sekä usein erityisiä menetelmiä. (Haugaard & Hazan 2004, 155 – 156.)

Lapset, jotka kiintymyssuhteessaan ovat alttiita häiriintyneelle tunnekommunikaatiolle, väkivallalle tai hoivan laiminlyönnille voivat vaurioitua lukuisilla tavoilla. Varhaisen vuorovaikutuksen häiriintyminen vaikuttaa aivoihin ja kykyyn säädellä tunnetiloja sekä lapsen kykyyn tunnistaa ja ilmaista tunteitaan. Emotionaalisesti laiminlyötyjen lasten on havaittu tutkimusten mukaan ensimmäisinä kouluvuosinaan olevan syrjäänvetäytyviä ja ongelmia on ollut myös tarkkaavaisuudessa ja kognitiivissa taidoissa. (Glaser 2001, 67 – 70.) Mitä pienempi lapsi on, sitä suurempi riski hänellä on vaurioitua kiintymyssuhteessa, joka ei suojaa lasta vaan asettaakin liian suuria haasteita selviytyä. (Kalland 2001, 198 – 205.) Laiminlyönnistä ja kaltoinkohtelusta on usein seuraamuksena neurokognitiivisia ja sosiaalisia sekä emotionaalisia vaikeuksia, jossa stressin vaikutus kehittyvälle hermostolle on keskeinen vaikuttaja (DeBellis 2001, 166 – 167).

Vahtolan (2008) mukaan pienten lasten pahoinpitely ja laiminlyönti on luultua yleisempää, mutta jää usein huomaamatta. Nuoruusiässä esiintyvien vakavien psyykkisten ongelmien taustalla on usein varhaislapsuuden traumakokemukset. (Vahtola 2008, 65 – 68.) Sinkkosen (2001a, 75) mukaan lapsen hoidon pitkäkestoinen laiminlyönti aiheuttaa alistimulaatiota ja kaltoinkohtelu liiallista kuormitusta. Lapsen oireilu on usein hyvin poikkeavaa jos laiminlyönti tai

kaltoinkohtelu on ollut jatkuvaa ja lapsella ei ole ollut turvallista kiintymyssuhdetta ensimmäisten vuosien aikana. Äärimmäisissä oloissa lapsi ottaa käyttöön omat puolustusmekanismit, joita voivat olla pakonomaiset liikkeet ja rituaalit tai dissosiaatio. (Sinkkonen 2001a, 59 – 62; Kalland 2001) Lapsen käyttäytymisestä voi tunnistaa piirteitä, jotka ovat tyypillisiä kiintymyssuhdehäiriöissä:

- Dissosiaatio, reagoimattomuus ärsykkeisiin
- Myönteisen huomion välttely ja vaikeus ottaa vastaan myönteistä huomiota
- Tyhjä tuijotus tai paikoilleen jähmettyminen, erityisesti pienillä lapsilla
- Itseään vahingoittamaan pyrkivä toiminta
- Vieraan aikuisen syyliin pyrkiminen ja asiaankuulumaton tuttavallisuus
- Tunteiden teeskentely tai voimakas liioittelu
- Pakonomainen miellyttäminen tai manipulointi

(Howe et. al. 1999, 139; Kalland 2001, 198 – 199.)

Huostaaotetut lapset ovat suurimmaksi osaksi omaksuneet ristiriitaisen tai jäsentymättömän kiintymysmallin. Lapsen kehitys on usein vaurioitunut tunne-elämän, kognitiivisen ja sosiaalisen kehityksen sekä fyysisen kehityksen alueilla. Selviytyäkseen turvattomassa kasvuympäristössä lapsi omaksuu usein strategian, josta on vaikea myöhemmin luopua. Lapsen toiminnassa voi olla manipuloivaa käytöstä, jolla hän pyrkii kontrolloimaan aikuista. Toinen piirre on häpeä, joka tulee esiin epäonnistumisissa tai niiden pelossa. (Tuovila 2008, 38 – 39; Hughes 2006.)

Kiintymyssuhteessa vaurioitunut lapsi tai nuori saattaa pyrkiä hallitsemaan tilanteita ja he hakeutuvat konflikteihin ja yhteenottoihin. Lapsen peruskäsitys itsestä on kielteinen ja lapsi pyrkii vahvistamaan sitä. Kyky säädellä tunteita on usein hyvin rajoittunutta ja lapsi saattaa pyrkiä välttämään mukavaa yhdessäoloa ja tilanteita, joissa voisi olla hauskaa. Lapsi välttää sitä, että hän voisi olla erityinen ja rakastettu koska hän on kasvanut suojaamaan itseään tuhoavassa ympäristössä. Ongelmat tunteiden säätelyssä heijastavat intersubjektiiivisten kokemusten vähäisyyttä. (Howe et. al 1999; Kagan 2004.)

Kognitiivisen kehityksen alueella ongelmia on usein keskittymisessä ja kielellisessä kehityksessä. Alkeet näihin omaksutaan vauvan ja aikuisen jaetun kiinnostuksen kokemuksissa, joissa aikuinen antaa merkityksiä sanoille ja asioille. Kiintymyssuhteiden häiriöistä kärsivillä lapsilla on usein vaikeuksia tunnistaa ylä- ja alakäsitteitä, syy-seuraussuhteita ja aikaan tai paikkaan liittyviä käsitteitä. Vakavista kiintymyssuhdehäiriöistä kärsivien lasten on vaikeaa olla vastavuoroisissa suhteissa, sillä he ovat tottuneet ohjaamaan niitä vain omista tarpeistaan käsin. Minän rakenteiden heikkous näkyy jatkuvana huomion tarpeena ja toisaalta haavoittuvuutena vuorovaikutuksessa. Lapsen on vaikea tuntea syyllisyyttä toimiessaan väärin ja hän pyrkii usein myös levittämään omaa sisäistä rajattomuuttaan ympäristöön. Lapsen hoitaminen vaatii sitoutumista ja erityisen selkeitä rajoja ja rakenteita ympärilleen. (Tuovila 2008, 40 – 42.)

Puutteet varhaisessa hoivassa aiheuttavat lapselle tarvetta myös kosketukselle ja kokonaisvaltaiselle hoivalle. Korvaavat kokemukset ovat osoittaneet hyviksi keinoiksi palauttaa lapsen kehitystä iänmukaiselle tasolle. Toisaalta monet lapset ovat tottuneet huolehtimaan itsestään omatoimisesti ja vaikuttavat siltä, etteivät tarvitse mitään apua. Lapsen kannalta merkittävintä on se, mitä ensimmäisen vuoden aikana tapahtuu. (Mäkelä 2002; Kalland 2001.) Tuovilan mukaan sijaishoitoon tuleva pienikin lapsi voi olla niin vaurioitunut, että auttaminen sijaishuollossa on vaikeaa. Toisaalta vaurioituneellakin lapsella voi olla hyviä peruskokemuksia hoivasta, jotka edesauttavat hyvän vastaanottamista sijaishoidossa. Somaattisella tasolla lapsilla on usein ongelmia peruselintoiminnoissa tai erilaisia iho-oireita ja poikkeavuutta tuntoaistimuksissa. (Tuovila 2008, 43 – 46.)

Perheeseen sijoitetun lapsen ongelmat voivat olla monitahoisia ja sijaisvanhempien voimavarat ja toiveikkuus koetuksella. Lapsen hoitaminen ja kuntouttaminen on pitkäjänteistä työtä, jonka onnistumisessa yhteistyö eri osapuolten välillä on tärkeää. Lapsen kannalta on tärkeää, että hänelle voidaan antaa kasvurauha ja lupa myös kiintyä sijaisvanhempiin. (Tuovila 2008, 32.) Huostaanotto ja sijaishuolto ovat juridisesti toimia, joiden toteutuksessa on otettava huomioon mahdollisuus palauttaa lapsi biologiseen perheeseensä ja purkaa huostaanotto. Lapsen kannalta sijoituksessa tulisi huomioida kasvuolosuhteiden ja hoitajien pysyvyys, jotka luovat turvallisuutta. (Valkonen 1995.)

Väliaikaiseksi aiottu sijoitus heikentää lapsen mahdollisuutta kokea turvallisuutta ja kiintymiseen ei tavallaan anneta lupaa. Vahingollista on myös se jos lapsi uskoo, että hänen ongelmallinen käyttäytyminen tai olemassolo ovat syitä siihen miksi hän on huostassa. Omiin vanhempiin liittyvät ikävät asiat ovat vaikeita lapselle, mutta niiden jäsentyminen osaksi omaa tarinaa voivat lopulta eheyttää lasta. Tuovila painottaakin sosiaalityöntekijöiden vastuuta lapsen infromoinnissa ja tilanteen realisoinnissa. Sijaisvanhempi voi auttaa lasta käsittelemään näitä asioita turvallisesti. Sijoituksen alku vaatisikin paljon tukea sijaisvanhemmille, mutta usein heillä on kovin vähän tietoa lapsen taustasta ja se vaikeuttaa lapsen ymmärtämistä. (Tuovila 2008, 49 – 50.)

Kiintymyssuhteiden vakavat häiriöt altistavat psykopatologian kehittymiselle ja persoonallisuuden häiriöille aikuisuudessa. Yhteys näiden välillä ei ole säännönmukaista, mutta esimerkiksi epävakaa persoonallisuushäiriön taustalla on usein varhaisen kiintymyssuhteen häiriö. (Sinkkonen 2001b; Liotti 2002.) Vuorovaikutuksessa koettu turvallisuuden ja jatkuvuuden tunne tukevat sisäisen kokemusmaailman vakautta kun taas ennustamattomat ja turvattomat kokemukset muokkaavat sitä hallitsemattomaksi (Tuovila 2008, 35). Lapsen mahdollisuus kokea normaalia vuorovaikutusta ja oppia vastavuoroisessa suhteessa toimimista voi tarjoutua perhesijoituksen kautta. Lapsi on voinut saada vain muutamille tavoille kokea vahvistusta ja toisten tapojen vahvistaminen jälkeinpäin voi olla Mäkelän (2009) mukaan vaikeaa, mutta toteutettavissa samalla tavalla kuin pienen lapsen kanssa.

Lapsen kiinnittyminen sijaisperheeseen ja hyötyminen uusista korjaavista kokemuksista perhehoidossa voi olla vaikeaa jos lapsen biologiset vanhemmat eivät ole hyväksyneet huostaanottoa eivätkä kykene tukemaan lasta siihen. Biologisten vanhempien tukeminen huostaanoton jälkeen jää usein vähäiseksi. Sijaisvanhemmat voivat edistää lapsen tilannetta pyrkien tuottamaan lapselle kokemusta perheeseen kuulumisesta ja antamalla luvan kiintymiseen. Sijaisvanhemmilla tulisi olla taitoa ilmaista tunteitaan ja tarkkailla myös lapsen kokemuksia. Lapsen vaikeudet kiintyä ja oppia vastavuoroisen suhteen sääntöjä voivat olla sijaisvanhemmille myös hyvin turhauttavaa. Kysymys voi olla myös siitä, että toinen lapsi menestyy toisenlaisessa perheessä kuin joku toinen. Sijaisvanhempien oma kiintymystausta vaikuttaa myös siihen, millaisia tunteita ja reaktioita lapsen käytös herättää. (Tuovila 2008, 46 –

48; Laurila 1993, 150 – 151.)

Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle tuo mukanaan myös aina uusia ongelmia ja vie niitä voimavaroja, joilla perhettä olisi voitu tukea (Kähkönen 1991, 27). Perheen ongelmien kriisiytyminen johtaa kuitenkin usein tilanteeseen, jossa lapsen sijoittaminen muualle on paras ratkaisu. Huostaanoton voidaankin ajatella monessa tilanteessa olevan lapsen elämässä pienempi haitta, ei niinkään lapsen etu.

Huostaanotetut ja sijoitetut lapset ovat lähes poikkeuksetta kiintymyssuhteissaan vaurioituneita ja vaativat sijaisvanhemmilta paljon (Tuovila 2008, 52). Lapsen kyvyttömyys ottaa vastaan sijaisvanhemman hellyyttä ja huomiota on tavallista monissa sijoituksissa ja vuorovaikutuksen yksisuuntaisuus voi väsyttää sijaisvanhemman (Haaramäki 2008, 56). Sijaisvanhemman on kyettävä mukauttamaan vanhemmuuttaan terapeuttisemmaksi silloin kun lapsella on taustalla traumakokemuksia (Välivaara 2009). Mäkelän (2009) mukaan sijoituksessa korjaavat aikuiskokemukset voivat auttaa lasta löytämään oman tapansa reagoida ja viestiä myös tunteista. Sijoituksen myötä lapsi voi alkaa myös rakentamaan omaa tarinaansa ja saada sille vahvistusta aikuiselta. Lapsen vaurioitunut minuus on usein suojattu ja aikuinen voi auttaa sen esille tulemistä olemalla kiinnostunut pienistä aloitteista, jotka ilmentävät lapsen todellista kokemusmaailmaa ja minuutta. (Mäkelä 2009.)

Tässä tutkielmassa sijaisvanhempien kokemukset siitä, millaista vanhemmuutta sijoitetut lapset tarvitsevat on ollut aineiston jäsentämisessä keskeinen teema. Sijaisvanhemman näkökulmasta lapsen tilanteen seuraaminen ja kehittyminen tapahtuu arjessa. Toisaalta sijaisvanhempi voi nähdä sijoituksen tarjoavan myös jotain muuta lapsen kannalta merkittävää vaikka lapsi ei kykenisi kiintymyssuhteen muodostamiseen. Perheen arvot ja elämäntapa sekä lapsen yksilölliset ominaisuudet ja aikaisemmat kokemukset vaikuttavat pyrkimykseen ja niiden toteutumiseen arjessa. Muita kiinnostavia näkökulmia olisi voinut olla perheen biologisten lasten merkitys sijoitetun lapsen kehityksessä tai sijaisperheen, biologisen perheen ja prosessissa mukana olevien ammatillisten tahojen kokonaisuus.

Kiintymyssuhdeteoria on psykoanalyysin perinnettä, nykyisin erityisesti lastenpsykiatrian

tutkimusalueetta, eikä se teoriana ole peräisin sosiaalitieteiden alueelta. Teoria vahvistaa silti enemmänkin sosiaalista ja sosiaalipsykologista ihmiskuvaa yksilöpsykologisen ihmiskuvan sijaan. Lastensuojelussa usein mietitään kuka määrittelee milloin lapsi on sijoituksen tarpeessa ja milloin psykiatrisen hoidon tarpeessa. Kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta lapsen kokonaisvaltainen kehitys tapahtuu vuorovaikutussuhteessa hoitaviin aikuisiin. Tätä taustaa vasten katsottuna lasten ja perheiden auttamista voidaan lähestyä myös erityisesti sosiaalipsykologisesta näkökulmasta.

Lastensuojelun perustana on aina ollut huoltolainsäädännöt ja myöhemmin lastensuojelulaki. Lapsen kehitykseen ja kiintymyssuhteisiin liittyvä tieto ei ole alunperin vaikuttanut merkittävästi niissä rakenteissa ja käytännöissä sisällä, joihin nykyinen lastensuojelutyö on kytkeytynyt. Lastensuojelu mielellään ymmärretään viimesijaista tehtävää toteuttavaksi järjestelmäksi. Vähäinen ymmärrys ja arvostus näkyy vähäisinä resursseina kuntien perustason perhepalveluissa. Sosiaalityössä tiedon suhteuttaminen ja käyttö erityisalojen tarpeisiin on osa tarvittavaa ammattitaitoa. Kiintymyssuhteet on vain yksi näkökulma lapsen kehitykseen.

4 TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄT

4.1 Aineisto haastattelemalla

Tutkielmani on kvalitatiivinen ja aineisto kerättiin kuuden haastattelun avulla. Viisi haastattelua tehtiin henkilöiden kanssa, joilla on kokemusta sijaisvanhempana toimimisesta. Täydentävänä aineistona mukana on Pride- valmennuksen käyneen pariskunnan haastattelu, jotka toimivat haastatteluajankohtana tukiperheenä. Keväällä 2008 otin yhteyttä Kokkolan perhepalvelukeskuksen perhehoitotiimin sosiaalityöntekijään Eija Vironen-Forsströmiin, jonka kautta sain joidenkin sijaisvanhempien yhteystietoja Eijan alustavan selvityksen jälkeen. Näistä ehdokkaista kaikkien kanssa emme päätyneet lopullisiin haastatteluihin ja etsin haastateltavia myös muita verkostoja hyödyntäen. Kolmeen haastatteluun sopivat henkilöt löytyivät myöhemmin omien ystävien ja opiskeluverkostojeni kautta.

Haastattelujen suunnitteluvaiheessa lähetin sillä hetkellä asiasta kiinnostuneille sijaisvanhemmille kirjeen, jossa esittelin pääpiirteittäin tutkimuksen aihetta ja haastattelujen osuutta siinä sekä motivoin haastatteluihin osallistumista. Ensimmäisten haastattelujen alkaessa en vielä ollut löytänyt kaikkia haastatteluun sopivia henkilöitä saadakseni yhteensä kuusi haastattelua. Jossain vaiheessa vielä seitsemäskin haastateltava olisi ollut mukana, mutta hänen elämäntilanteensa muuttui ja jätimme haastattelun tekemättä sen vuoksi. Aikaa kului muutamia kuukausia haastateltavien kokoamisessa ja tilanteiden muuttuessa. Aineiston keräämiselle oli asetettava myös takaraja.

Aineiston sopivaksi kooksi määrittelin viidestä seitsemään haastattelua, joihin osallistuisi sijaisvanhemmat mahdollisuuksien mukaan yhdessä tai vain toinen vanhemmista. Molempien sukupuolten edustus ei ole jakautunut tutkimuksessa tasan vaan naisia on haastatteluissa enemmän. Aineiston on hyvä olla sen kokoinen, että tutkija kykenee tulkitsemaan sitä systemaattisesti (Heiskala 1990, 246 – 249). Tässä tutkielmassa pyrin keräämään aineistoa hallittavan määrän, jonka läpikäyminen teemaluokittelulla on järkevää.

Aluksi pyrin määrittelemään perheeseen sijoitettujen lasten ikää sijoitusvaiheessa ja sijoituksen

kestoa yhtenä kriteerinä aineiston yhteneväsyydelle. Tutkimussuunnitelma muokkautui kuitenkin uudelleen ja tarkastin aineiston keräämisen perusteita sen mukaan. Päädyin siihen, että lapsen ikää sijoitusvaiheessa ei ole tarpeen rajata kaikille samaksi, koska tutkimuksessa etsitään toisaalta yhteneviä kokemuksia, ja toisaalta kokemusten vaihtelevuutta, jotka voivat johtua lapsen iästä tai jostain muusta asiasta eikä niistä ole tarkoitus tehdä päätelmiä tutkimuksessa.

Sijoituksen kestoa määrittelin siten, että ainakin ensimmäinen perheeseen sijoitettu lapsi olisi ollut enemmän kuin kaksi vuotta yhtäjaksoisesti perheessä. Perusteeni tässä on se, että lyhyemmät ja vasta alkaneet sijoitukset sisältävät enemmän sopeutumiseen ja muutokseen liittyviä vaiheita ja kriisejä kun aineistossa etsitään kuitenkin mahdollisesti vakiintuneempiin tilanteisiin sisältyviä kokemuksia. Tukiperheenä toimiva pariskunta odotti perheeseen mahdollisesti sijoitettavaa lasta. Heidän osaltaan haastattelussa keskityttiin valmennuksen aikana heränneisiin ajatuksiin ja odotuksiin. Mietin pitkään onko heidän mukanaolo tutkimuksessa perusteltua, koska kysymys on sijaisvanhempien kokemuksista. Tein kuitenkin haastattelun ja totesin, että se täydensi aineistoa. Haastatteluissa mukana olleilla sijaisvanhemmillä valmennuksesta oli jo kulunut aikaa ja siihen liittyvät asiat jäivät enemmän taustalle.

Aineistoon ei ole haettu haastateltavia tietyistä paikkakunnista alueellisen tutkimuksen vuoksi. Haastateltavien määrässä ja sijainnissa rajaavia tekijöitä ovat olleet enemmän tutkimukseen käytettävät resurssit. Kesäkuussa 2008 aloitin haastattelujen tekemisen ja viimeinen haastattelu toteutui lokakuussa 2008. Pidin tärkeänä sitä, että haastateltavat kokivat tutkimuksessa mukanaolon mielekkääksi ja luottamukselliseksi. Kävin läpi heidän kanssaan tutkimukseen liittyviä asioita ennen haastatteluja puhelinkeskusteluissa ja myös haastattelujen yhteydessä.

Haastatteluni perustuivat lähinnä puolistrukturoituun haastattelumalliin. Avoin haastattelu on lähimpänä keskustelua, ei-johdettu ja strukturoimaton. Teemahaastattelussa haastattelija ei ole valmistautunut valmiilla kysymyksillä, mutta teemat käydään läpi kaikkien haastateltavien kanssa. Teema-alueiden järjestys ja laajuus voivat kuitenkin vaihdella yksittäisten haastattelujen välillä. (Eskola & Suoranta 1998, 87; Robson 1993, 237 – 240.) Valitsin teemahaastattelun menetelmäksi, koska tavoitteenani on ollut ymmärtää ja kuvata todellisuutta mahdollisimman hyvin, minkä ajatellaan olevan mahdollista haastateltavien lähtökohdista käsin aiheeseen

perehtymällä (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 205). Toisaalta ei ole olemassa objektiivisia havaintoja ja tutkimukseen valitut käsitteet ja teoreettinen viitekehys ohjaavat sitä jollakin tapaa (Tuomi & Sarajärvi 2006, 98 – 115).

Haastateltavien kanssa keskusteltiin siitä, että henkilöihin liittyvät tiedot ja tunnistamisen mahdollistavat asiat pyritään tutkimusraportissa pitämään salassa nimen muutoksilla ja tarpeen mukaan muilla tavoin. Kerroin haastateltaville, että haastattelut ovat melko vapaamuotoisia ja painotus on haastateltavien omissa kokemuksissa. Haastattelun aihealueesta ja haastattelujen osuudesta tutkimuksessa keskusteltiin etukäteen.

Haastatteluista kolme toteutui molemman vanhemman kanssa. Loput kolme toteutuivat vain perheen äidin kanssa, koska toinen vanhemmista oli töissä haastatteluajankohtana tai haastateltavat kokivat paremmaksi jos toinen on lasten kanssa. Tähän vaikutti haastatteluajankohdtien sopiminen ja perheen sen hetkinen tilanne sekä mahdollisesti sekin, että oletuksena on usein, että nainen hoitaa tällaiset tilanteet. Molempien vanhempien osallistumista suositelin ja perustelin tätä haastatteluja sopiessani. Pyrin järjestämään haastattelut osallistujien kannalta niin, että järjestelyjä ja vaivannäköä olisi mahdollisimman vähän. Haastatteluista neljä tehtiin haastateltavien kotona ja kaksi tehtiin muussa ympäristössä haastateltavien vapaa-ajanviettoon kuuluvalla paikkakunnalla.

Haastattelu on vuorovaikutteinen keskustelutilanne, jolla tavoitellaan informaatiota (Hirsjärvi & Hurme 1988, 25). Tilanteeseen sisältyy molempien osapuolten ennako-odotuksia ja pyrkimystä esittää itsensä mahdollisimman positiivisessa valossa (Hoikkala 157 – 159). Suunnittelin haastattelujen teemoja aluksi aika tarkastikin, mutta suunnitelma muuttui ennen ensimmäistäkään haastattelua. Halusin haastattelun muistuttavan enemmän vapaata keskustelua ja päädyin pitämään haastattelujen pääteemat vain löyhästi haastattelun etenemisen runkona. Haastattelujen teemoihin viittaaminen etukäteen oli kuitenkin hyödyllistä, koska ne jäivät jollain tavalla haastateltavien mieleen, mutta haastattelutilanteessa voitiin edetä edetä vapaammin.

Aikaisempaa kokemusta haastattelujen tekemisestä minulla ei ollut ja pyrin valmistautumaan tilanteisiin miettimällä keskustelun etenemistä ja muistettavia asioita. Jälkeenpäin ajatellen

tärkeämpää on pyrkiä keskittymään ja kuuntelemaan sekä havainnoida haastateltavan valmiutta edetä keskustelussa. Luontevimmillaan haastattelut etenivätkin yleensä kertomuksen muodossa, jossa lähdettiin siitä mistä kaikki alkoi ja mitä siitä seurasi. Luotin siihen, että alusta tähän päivään eteneminen palauttaa asioita mieleen sen mukaan mitkä niistä koetaan merkityksellisiksi. Näin eri asiat tulivat esille ja niihin saattoi tarttua tarkentavilla kysymyksillä.

Aineiston hankinta perustui teemoihin ja käsitteellisiin lähtökohtiin, joita olivat 1. arkinen ja ammatillinen kasvatus 2. verkostot ja voimavarat 3. sijaisvanhempien arvot ja tavoitteet 4. lapsen kehityksen tukeminen 5. perhehoidon tarkoitus. Aineiston keruu näiden teemojen kautta oli haastavaa, koska toisaalta tarkoitus oli antaa sijaisvanhempien määrittelyille ja näkökulmille tilaa ja toisaalta kuljettaa omaa punaista lankaa mukana. Aineistoa kerätessäni huomasin, että joillakin oli enemmän sanottavaa joistakin teemoista kuin toisilla. Jokainen haastattelu painottui vähän eri tavalla ja pyrinkin antamaan sille tilaa. Oletuksena oli, että näiden teemojen kautta tulisi esille käsityksiä joista muodostan vastauksia tutkimuskysymyksiin.

Haastattelujen valmistuttua ymmärsin, että tässä työssä teemoittelu tulee kuvaan enemmän analyysivaiheessa. Lähdin siitä, että omat oletukseni ja valittu viitekehys ovat kuitenkin taustalla ja haastattelujen myötä palaan niihin pohtien mitä aineistosta lopulta hahmottuu. Seuraavassa luvussa kuvaan aineistoa ja sitä, miten olen päätenyt käsittelemään ja jäsentämään syntyneitä materiaalia. Sen jälkeen käyn läpi tutkimusprosessia arvioiden sitä.

4.2 Aineiston käsittely ja analyysi

Haastateluissani mukana olleet sijaisvanhemmat olivat kahden vanhemman ydinperheitä, joista osalla oli myös omia lapsia. Yhdellä pariskunnalla sekä biologiset että sijoitetut lapset olivat jo aikuisia ja tapahtumat ajoittuivat heillä noin pari vuosikymmentä taaksepäin, jolloin he olivat Ruotsiin muuttaneina suomalaisina sijaisvanhempina Ruotsin suomalaisille lapsille. Kaikilla perheillä työssä käyminen oli mukautettu niin, että toisella tai molemmilla vanhemmista oli mahdollisuus tehdä lyhennettyä työaikaa tai olla kotona hoitamassa lapsia. Useimmat lapset olivat sijoittamishetkellä olleet iältään muutaman kuukauden ja jotkut parin kolmen vuoden

ikäisiä. Yhdessä perheessä toinen lapsista oli viiden ja toinen 12- ikäinen sijoituksen alkaessa. Kolmella perheellä sijoitettuja lapsia oli tai oli ollut kaksi, yhdellä perheellä kolme ja yhdellä yksi. Haastattelupuheessa esiintyvät henkilöiden nimet on muutettu.

Haastatteluaineiston havainnointi ja analyysi on kaiketi alkanut jo haastatteluja tehdessäni. Purkaessani haastatteluja kirjalliseen muotoon, huomio kiinnittyi yksittäisiin asioihin ja varsinaisia teemoja oli vaikea ajatella. Kirjallisen aineiston kävin läpi sisällönanalyysin menetelmällä. Litteroin haastattelumateriaalin ja teemoittelin tekstit aineistosta hahmottamieni teemojen alle. Aluksi tarkoitus oli saada aineistosta tuntumaa ja kuvaavia piirteitä esiin ja peilata niitä tutkimusasetelmaan sekä aikaisempaan tutkimukseen. Teemahaastattelun teemat laajenivat ja sisältö sai uusia piirteitä tässä vaiheessa. Teemojen avulla pyrin poikkilukemaan aineistoa systemaattisemmin ja aineisto avautui vähitellen paremmin hallittavaan muotoon. Hyödynsin analyysissa myös kunkin haastateltavan kerronnan muotoa, joka tuo esiin käsitysten ja tapahtumien ajankohdan yhteyttä ja muuttumista.

Kävin läpi aineistoa luokittamalla muotoutuneisiin teemoihin liittyvät olennaiset ajatukset värillisille paperiliuskoille. Tästä oli se hyöty, että pystyin yksilöimään haastateltavia ja löytämään yhteyksiä teemojen välillä. Sen lisäksi menetelmän konkreettisuus helpotti tekstin pilkkomista ja ajatusten jäsentämistä. Ryhmittelyn aikana teemat muokkautuivat uudelleen. Kvalitatiivisen aineiston sisällönanalyysin lähtökohtana on suositeltavaa tehdä rajattu päätös siitä mikä aineistossa on kiinnostavaa ja miettiä hakeeko aineistosta eroja vai yhtäläisyyksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 96 – 100). Toisaalta Heiskalan (1990) mukaan yhtäläisyyksiä voi havaita erojen kautta. Systemaattinen luokittelu oli aineiston käsittelyssä tarpeen, mutta analyysin kannalta oli hyötyä myös joustavuudesta teemoittelun rakentamisessa.

Laadullisen aineiston analyysin tulisi selkeyttää ja jäsentää aineistoa ja siten lisätä sen informaatioarvoa (Eskola & Suoranta 1998, 138). Sulkusen (1990, 275) mukaan yhdenkin kerran selkeästi esiin tuleva asia on laadullisessa aineistossa huomion arvoinen. Aineistoa voi myös jäsentää kvantitatiivisilla keinoilla, eli laskemalla kuinka usein jokin sana tai lausuma toistuu. Tällä menetelmällä aineiston jäsentämisessä voi päästä alkuun, mutta laadullisen aineiston kohdalla kvantifioiminen ei välttämättä ole paras vaihtoehto. (Eskola & Suoranta 1998, 166.)

Lähdin omassa analyysissäni liikkeelle poimien joitakin samanlaisina toistuvia asioita ja sen jälkeen myös sellaisia, jotka olivat haastateltavilla erilaisia samaan teemaan liittyen.

Tässä vaiheessa näkökulmien ja teemojen muotoilu oli todella haastavaa, mutta myös mielenkiintoisinta tutkielman tekemisessä. Aineistosta analyysin avulla syntyneet teemat ovat 1. motivaatio ja muutos sijaisperheeksi 2. verkostoyhteistyö 3. kokemusten korjaavuus 4. lapsen kehityksen tukeminen 5. sijoituksen merkitys ja tavoitteet. Teemat ovat muotoutuneet sillä perusteella, mitkä asiat mielestäni kuvaavat aineistoa ja mitä lopullisesti olen siitä nostanut esille tutkimuksen tuloksina. Toisaalta ero edellisessä luvussa esittämien teemoihin ei välttämättä ole huomattava ja tällä teemojen asettelulla onkin enemmän ajatteluprosessia kuvaava merkitys.

Tutkielmassani vertailua tapahtui aineiston ja teoreettisen viitekehyksen välillä ja haastateltavien erilaisten näkökulmien välillä. Myös yksittäisen haastateltavan tuottamasta aineistosta voi löytää keskenään ristiriitaisia näkemyksiä tai muuta mielenkiintoista. Tekstissä haastateltavien puheet on koodattu numeroin 1– 6 ja numeron perässä on Ä tai I tarkoittaen äitiä tai isää, joka asian on kulloinkin sanonut. Haastateltavista perheillä 2, 3 ja 5 oli omia biologisia lapsia ja heistä molemmat vanhemmat osallistuivat haastatteluihin. Perheillä 1, 4 ja 6 ei ollut omia biologisia lapsia ja heistä haastatteluissa oli mukana perheen äiti.

4.3 Tutkimusprosessin arviointia

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa luotettavuuden arvioinnin mittareita on verrattu kvantitatiivisen tutkimuksen mittareihin, vaikka reliabiliteettia ja validiteettia ei kvalitatiivisessa tutkimuksessa voi samalla tavalla erottaa toisistaan (Robson 1993: 66 – 68). Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on tieteellisen tiedon arvioitavuus, johon tulisi pyrkiä niillä keinoilla, jotka mahdollistavat tutkimuksen tekemisen seuraamisen. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan lisätä selostamalla tutkimuksen toteuttamisen vaiheita ja tutkijan tekemien valintojen perusteita. Analyysissa käytettyjen luokittelujen, tulkinnan ja päätelmien perusteet on tuotava esille. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 108 – 117; Hirsjärvi ym. 1996, 217 – 218.)

Analyysin vaikutelmanvaraisuutta voi Mäkelän (1990) mukaan vähentää eri tavoin. Tutkija voi luetella käytettyjen aineistojen analyysiyksiköt tai pilkkoa tulkintaoperaatiota vaiheisiin ja raportoida tutkimusprosessia selkeästi niiden avulla. Tutkija voi myös kuvata mahdollisimman tarkasti käytetyt tulkinta- ja ratkaisusäännöt lukijaa ajatellen. (Mäkelä 1990, 47 – 59.) Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt vahvistamaan tutkimuksen luotettavuutta hankkimalla sopivan määrän aineistoa kyetäkseen syventymään siihen kunnolla, aineiston systemaattisella jäsentämisellä sekä tutkimusprosessin mahdollisimman läpinäkyvällä kuvauksella.

Haastattelutilanteen lähtökohta on ollut se, että tulen sosiaalityön opiskelijana hankkimaan tietoa sijaisvanhempien kokemuksista, useimpien kohdalla heidän kotiinsa. Haastateltaville syntynyt vaikutelma ja käsitys asemastani sekä tavoitteistani vaikuttavat haastattelutilanteeseen samoin kuin minulle syntynyt vaikutelma heistä. Tässä vaiheessa en ollut vielä töissä ja se on jälkikäteen ajateltuna hyvä asia, koska voidaan ajatella, että olin lastensuojelun sosiaalityön kentän ulkopuolella ja etäällä sijaisvanhempien verkostoista. Toisaalta aineiston keräämisen ja analyysin välillä on mennyt aikaa ja oman perspektiivin tunnistaminen on aina haasteellista.

Prosessina työssä on ollut vaiheita, joissa suunnitelmat ovat muuttuneet eri syistä. Mielenkiintoisinta onkin ollut huomata miten eri tavalla työ on eri vaiheissa jäsentynyt. Tämän työn tekeminen on opettanut itselleni ehkä kaikkein eniten joustavuuden ja rajaamisen kanssa tasapainoilua.

5 TAVALLISESTA PERHEESTÄ SIJAISPERHEEKSI

5.1 Sijaisvanhemmuus valintana

Aineistossani sijaisvanhemmuus on näyttäytynyt erilaisten tapahtumien ja prosessien kautta syntyneenä valintana. Monen kohdalla se on ollut vaihtoehto, johon on päädytty lapsettomuuden vuoksi ja adoption harkitsemisen jälkeen. Halu saada lapsia ja muodostaa perhe on ollut selkeää tai selkeimmin esiin tullut motiivi heidän kohdallaan. Toisille sijaisvanhemmille siihen on sisältynyt myös muita vaikutteita, koska perheessä on jo ollut biologisia lapsia. Myös alkujaan lapsettomat olivat kuitenkin päätyneet sijaisperheeksi adoption sijaan ja päätökseen on ollut ehkä muitakin syitä kuin lapsettomuus. Elämäntavalla ja arvomaailmalla on pohjimmiltaan suuri merkitys, mutta tällaiset asiat tulivat esille useimpien kohdalla muiden teemojen kautta.

1Ä ' ..päätettiin, että adoptioon ei lähdetä ja sijaisvanhemmuutta ajateltiin, että kokeillaan.'

6Ä 'Adoptiota ajateltiin, mutta ikä on kuitenkin liian korkea. Sitten ystäväperheellä oli sijoitettuja lapsia ja me käytiin se Pride- kurssi. Se vaikutti sillä tavalla, että osasi suhtautua sijoitukseen..'

4Ä 'Se ajatus, että lapsi tulisi kauempaa niin ei tuntunut omalta. Varmaan sitä ajatteli niin, että Suomessakin on lapsia joilla ei ole pysyvää kotia ja me haluttiin se pysyvä koti antaa.'

Ajatus sijaisvanhemmuudesta oli lähtenyt kysymään eri elämäntilanteissa vaihtoehtona, joka on vahvistunut päätökseksi kun sitä on pohdittu yhdessä. Sijaisperheeksi ryhtyminen on ollut mahdollisuus saada perhe ja lapset, toteuttaa vanhemmuutta. Joillekin se on ollut myös päätös osallistua vastaamaan siihen avun tarpeeseen, joka on tiedostettu olevan olemassa. On koettu, että perheenä voidaan olla mukana tekemässä jotain konkreettista yhteisen hyvä vuoksi. Sijaisvanhemmuuteen liittyy tiettyjä arvoja, joita henkilöt ovat halunneet toteuttaa elämässään.

Arvoja voisivat olla perhe-elämän arvostaminen, huolenpito ja kunnollinen, hyvä elämä, mutta näihin palataan tuonnempana.

3Ä 'Kyllä se ratkaisi kun tämä talo ostettiin ja isommat lapset lähti pois, niin on tätä tilaa.. kotona ja sydämessä. 3I '..kun katsoo tätä maailman tilannetta niin, ei tarvi mennä kun tuonne kadulle niin- puutetta on. Ja lehestä luettiin näistä sijaisperheistä ja ajateltiin, että kävis meillekin tämä homma.'

5I 'Mehän saatiin sellaisia kyselyjä ja kiellettiin monta kertaa, mutta sitten se asia kypsyi.. ja kun näin tilapäisjuttuna niin ajateltiin, että voihan sitä kokeilla. Meillä meni kuitenkin aika hyvin silloin ja omien lasten kanssa ei ollut ongelmia, niin ajateltiin, että menishän tässä vielä joku.'

5Ä 'Oikeastaanhan se oli sitä aikaa, kun minä olin korkeakoulussa ja luin lapsipsykologiaa aika paljon niin se tuli sitäkin kautta sitten, että mitä me voitais tehdä. Kun tuotiin esille näitä lasten ongelmia ja tarpeita. '

Päätös sijaisvanhemmuudesta on edennyt usein vuosia kestävässä prosessissa. Valmennus on aineiston mukaan tuonut siihen osallistuneille varmuutta ja sysännyt päätöstä harkitsevia eteenpäin. Usein sijoitus eteni sijaisperheen kannalta kuitenkin kuin huomaamatta. Lapsi on tullut ensin tilapäissijoitukseen tai tukiperheeseen ja kohta perheelle onkin ilmoitettu, että lapsen kohdalla on ryhdytty huostaanottoon. Ajatusten sopeuttaminen ja valmistautuminen on ollut tietoista valmennukseen osallistuneille. Lapseen tutustuminen ja sijoitusprosessin käynnistyminen ovat sitouttaneet ehkä tunnetasolla sijaisvanhempia lapseen.

2Ä 'Oltiin tukiperheenä tälle Janille..ehdittiin olla vajaa kolme vuotta. Oli tosiaan joskus ollut puhetta sijaislapsesta, mutta sitten se Janin asia eteni niin, että Jani huostaanotettiin ja sille alettiin ettimään sijaisperhettä. '

5Ä 'Samihan oli meillä ensin kesälapsena, eikun tilapäislapsena.. Ja tarkoitus oli ja luultiin, tai toivomus oli, että pääsee kotiin... Sitten kun kolme kuukautta oli mennyt niin

ne huomasivat, että ei voi palauttaa omille vanhemmilleen...Ja silloin meidän piti pohtia se, että annetaanko pojan mennä toiseen perheeseen vai onko meillä mahdollisuus ottaa.

5Ä 'Me sanottiin, että me ollaan jo opittu poikaan ja poika meihin, että ei me millään raskita luopua.'

5I 'Se tuli kriisisijoituksena, poika siis, niin jouluna hänelle alettiin ettimään uutta perhettä niin me sanottiin sitten, että haluttaisiin jatkaa.'

Molemminpuolinen tutustuminen ja sopeutuminen olivat joidenkin kohdalla alkaneet, vaikka tietoa pysyvämmästä sijoituksesta ei ollut vielä ollut. Tilannetta on arvioitu lapsen ja oman perheen kannalta, kun tieto lapsen sijoituksen etenemisestä on tullut sijoittavalta taholta. Sijaisvanhemmat kokivat näissä tilanteissa, että lapsen on parempi jäädä heille kuin siirtyä taas uuteen perheeseen. On koettu, että lapsen kanssa on jo päästy alkuun ja lapsella on hyvä olla heidän luonaan. Tukiperheenä aloittaneet vanhemmat kokivat sijoituksen heidän perheeseen luontevaksi myös biologisen äidin kannalta.

2Ä 'Se meni vielä sillä tavalla, että Janin äiti toivoi, että voisko se muuttaa meille, tai kysyi..että toivoi kuitenkin, että tuttuun paikkaan vois mennä. '

Sijaisperheeksi ryhtymistä on ensin ajateltu perheen kesken ja ajatus on vahvistunut hankkimalla tietoa ja usein myös sen myötä, että lapseen on jo tutustuttu. Kysymyksessä on ollut omaa kykenevyyttä koskeva ratkaisu ja sijaisvanhemmuuteen on ollut selvästi kynnys. Moneen kertaan tätä ilmaistiin niin, että sijaisvanhemmuutta ajateltiin kokeilla. Myös se, että sijoitus eteni tilapäiseksi aiotusta pysyvämpään, pohjusti päätöstä, mutta kynnys oli siinä vaiheessa varmasti ylitetty.

4Ä 'Meillä oli ensin hirveän iso asia, että voi kun saatais adoptoida ja näin, mutta siihen on nyt kasvanu, että on sijaisperhe. Kun ne on tullu niin pieninä meille niin sitä ajattelee meidän omina lapsina. Käytännössä ollaan ihan tavallinen perhe.'

3Ä 'Mutta onhan se niin, meillä ei ole ollut isoja ongelmia lasten kans. Onhan se niin erityyppistä sijaisvanhempana.'

5I 'Siinä oli aika paljon pohtimista, justiin meidän perheen sisäinen asia, miten meidän lapset suhtautuu ja kyllä siinä keskustelua käytiin.'

Aineistosta välittyi lisäksi sijaisvanhemmiksi ryhtyneiden perhekeskeinen elämäntapa. Lapsettomat parit toivat esiin sitä, että eroa tavalliseen perheeseen ei juuri ole ja lapset ovat kuin omia. Omia lapsia kasvattaneet vanhemmat puhuivat taas siitä, että heillä on vielä jotain annettavaa. Joillakin kokemus omien lasten kasvattamisesta oli vahvistanut käsitystä itsestä kasvattajana, mutta askel sijaisvanhemmuuteen vaati heidän kohdallaan yhtä lailla harkintaa ennen kuin lapseen oli tutustuttu.

5.2 Valmistautuminen

5I 'Kyllähän meitä testattiin sitten, että ollaanko me sopivat vanhemmat. Vaikka jäljestä päin se kurssi oli, että meidät oli jo hyväksytty.'

Valmennuksen käyneet vanhemmat toivat esille sen tarpeellisuutta ratkaisun tekemisessä. Aineistossa korostui vielä enemmän se, että valmennuksen myötä saatiin perusteellinen pohja sijaisvanhemmuuteen. Joillakin oli Pride-valmennuksen sijaan ollut yksilövalmennusta tai vain muutamia keskusteluja sosiaalityöntekijöiden kanssa ja toisilla kasvattivanhempien kurssi tai vastaava, joita käytettiin ennen Pride- valmennuksen yleistymistä. Valmistautuminen on pitänyt sisällään myös muuta arjessa tapahtuvaa ajatustyötä kuten edellisessä luvussa tuli esiin. Valmennus koettiin parisuhteen ja oman elämän perinpohjaisena tarkasteluna sekä testauksena ja tosipaikkana sijaisvanhemmaksi aikoville.

3I 'Se pitäis jokaisen parin käydä, tosi paljon asiaa siinä oli.'

3Ä *'Kyllä tuo koulutus on tosi perusteellinen, se on kuin psykoterapia kun siinä käydään ihan kaikki läpi mitä tähän päivään mennessä on kokenut. Että ei tähän kukaan kovin kevyesti voi lähteä ja se on kyllä hyvä.'*

Aineistossa kahdesta lapsettomasta parista toinen oli käynyt valmennuksen ja toinen ei. Heidän puheessaan korostui se, että vasta lapsen tultua perheeseen on joutunut oppimaan asioita ja toisaalta kaikkea ei ole hyvä tietääkään etukäteen. Täysin eri näkökulma tuli taas esiin toisten valmennuksen käyneiden pariin osalta, joiden joukossa oli myös yksi lapseton pari.

4Ä *'Otettiin selvää vähän, mutta me ei käyty Pride-kurssia, sitä ei silloin vielä ollut varmaan. Ja me ei osattu sillä tavalla, meillä ei ollut oikein odotuksia..ei osattu pelätä mitään. Että käytännön kautta se on sitten selvinnyt mitä se on. Kyllä se on melkein parempi ettei tiedä kaikkea.'*

1Ä *'Kaikki on tullut vähän yllättäen, kantapäähän kautta on kaikki opittu.'*

3Ä *'Näyteltiin rooleja ja piti omaa lapsuutta käydä läpi. Ei sitä olisi muuten osannut suhtautua sijoitukseen.'*

3Ä *'Sijoitetuilla lapsilla voi olla tosi pahoja ongelmia, tuo koulutus oli kyllä hyvä kun siinä käytiin kaikista vaikeimmat asiat läpi. Eihän se välttämättä ole se lapsi sellainen suurongelmainen, mutta ei enää mitään kyllä säikähdä.'*

Joillekin valmistautuminen on ollut lapsen odottamista ja tarvittavien käytännön asioiden hoitamista. Toisille se on merkinnyt enemmän pohtimista suhteessa lapsen mahdollisiin ongelmiin ja omiin voimavaroihin. Osa oli tiedostanut nämä asiat tarkkaan ja ne olivat jopa eniten esillä valmennuksesta saaduista eväistä. Koettiin, että etukäteen olisi osattava arvioida millaisen lapsen tarpeisiin perhe voi vastata. Tämän voi ajatella merkitsevän, että sijaisvanhemmat suhtautuvat sijoitukseen vakavasti ja toivovat olevansa sopiva perhe sijoitettavalle lapselle. Lapseen jo ennen sijoitusta tutustuneet vanhemmat kokivat valmennuksen tukevan, mutta suhde lapsen kanssa oli työstänyt sijoitusta jo paljon pidemmälle.

4Ä *'Tehtiin tarvittavat paperihommat...Se oli vain päällimmäisenä, että tulisko meille nyt se lapsi.'*

2Ä *'Meillä oli muutama kerta yksilöllistä pride-valmennusta ja muistan kun sosiaalityöntekijä sanoi, että alkuaika voi olla kuherruskuukautta pitkäänkin, että voi olla ylikiltti tai..mutta Janilla se oli varmaan pari viikkoa sellaista ja sitten se alkoi.'*

3Ä *'Mehän ei ehkä kovin vaikeaa olla valmiita ottamaan, kun oli se tukilapsi niin se oli aika vaikea, että siinä oma lapsi kärsi. Että toimeen pitäisi jotenkin tulla.'*

Valmistautuminen on pitänyt sisällään odottamista ja tiedon hankkimista, omien kykyjen puntaroimista sekä lapseen tutustumista. Sijaisvanhemmat kuvasivat valmistautumista ja ennako-odotuksiaan myös suhteessa sijoituksen alkuun ja sen kautta tullessiin kokemuksiin. Etukäteen hankittu tieto haastaa sitä seuraavat kokemukset. Aineistossa valmennuksesta mieleen jääneisiin väittämiin tai ohjeisiin palattiin usein kun jokin tilanne myöhemmin aiheutti huolta. Omat ajatukset olivat ehkä muuttuneet tai tieto oli ristiriidassa sen kanssa, mitä käytännön kokemus osoitti heidän mielestään. Tästä syystä olen ollut erityisen kiinnostunut sijaisvanhempien oivalluksista ja kokemuksista, koska he ovat tekemässä lapsen kanssa välittömästi.

5.3 Uusi perheenjäsen

Ensimmäiset kontaktit lapseen tulevat esille aineistossa hetkinä, joissa on pyritty sopeuttamaan lasta uuteen tilanteeseen ja luomaan turvallisuuden tunnetta. Aineiston mukaan lapsen tilanteesta riippuen sijoitusta on valmisteltu tutustumalla perhekodissa tai lapsi on tullut aluksi tilapäissijoitukseen. Usein sijaisvanhemmat kertoivat lapselle tämän asumisesta perheessä jos lapsi oli hieman vanhempi. Sijoituksen alku on aikaa jolloin lapsi kokeilee hyväksytäänkö hänet. Sijaisvanhemmat toivovat tietysti, että kokemus perheestä on lapselle miellyttävä. Aineistosta välittyi sijaisvanhempien olettaimus, että pienet lapset ovat saattaneet tottua vaihtuviin hoitajiin ja

siihen, että ketään tiettyä aikuista ei ole heitä varten.

2Ä 'Aluksi hän sillä tavalla ajatteli, että on tullut vähäksi aikaa ja niinkun kyläilemään. Sanottiin, että tämä on nyt sun koti. Alkuun oli sellaista, että saattoi mennä piiloon ja säikähtää jos jotain vähän kovemmasti sanoi.'

6Ä 'Kolme kuukautta tutustuttiin perhekodissa Mattiin. Muista ekan kerran kun Matti tuli ja nukahti kun silitin poskea, ihana tunne.'

Lapsen olemukseen ja käyttäytymiseen liittyviä havaintoja muisteltiin ensikokemusten kuvauksissa. Kasvattamisen haasteet ja erityiset piirteet tulivat esiin alusta lähtien ja herättivät kysymyksiä lapsen taustasta. Toisaalta on kuvataan sopeutumisen helppoutta ja sitä, miten lapsi on tyytynyt mihin vain eikä ole kaivannut mitään. Lasten erilaisuus tuotti tässä kohden vertailua niillä perheillä, joilla oli ollut useampi lapsi sijoitettuna. Lapsen tunnetiloja ja valmiutta asettua perheeseen on tarkkailtu ja otettu huomioon.

1Ä 'Tyttö oli kuuden kuukauden ikäinen. Koko ajan kaikki oli hyvin, eikä itkenyt, makoili vaan ja katteli. Mutta kehitykseltä oli kuin vastasyntynyt.'

6Ä 'Matti sopeutui nopeasti, ei itkenyt tai vieroksunut. Vähän ehkä ihmetteli ympäristöä. Anni oli kauan arempi ja surullisen näköinen. Anni oli ollut 2 kuukautta kriisiperheessä ja sitä ennen 8kk ikään asti omassa perheessä. Se, että pelkäsi kovia ääniä ja kesti kauemmin luottaa.'

5I 'Sehän oli ensimmäinen kosketus, kun oltiin ihan alussa meidän mökillä ja aamupalapöydässä niin Markus napsautti sormia ja sanoi, että maitoa..eikä siinä muuta tarvittu kun sanoin, että meillä on maitoa tuolla jääkaapissa niin...leivät lensi eteisen lattialle ja mentiin ovet paukkuen.'

Osa sijaisvanhemmista oli kokenut alussa lapsen sopeutumisen tai hoidon olevan odotettua helpompaa. Toisilla perheen arki on joutunut lujille ensimmäisistä päivistä alkaen ja on jouduttu

miettimään millaisilla periaatteilla toimitaan. Lapsesta on aika pian tullut esiin se, kuinka paljon sijaisvanhempien voimavaroja tullaan koettelemaan. Aineiston perusteella sijaisvanhemmat ovat sitoutuneita sijoitukseen ja lapsen vaikeuksista huolimatta. Sijaisvanhemmat luonnehtivat lasten temperamenttia ja taipumuksia tapahtumien ja havaintojen kautta ja heidän mukaansa nämä piirteet ovat olleet nähtävissä lapsesta alusta saakka.

4Ä '..pienemmästä näki heti, että nyt meillä on enemmän työtä. Mutta yhtä rakkaita.'

5I '..meidän piti ottaa ihan toiset otteet Markuksen kanssa. Hän oli sellainen gangsterin alku..'

5I 'sellainen mukava, pehmeä ja aika sosiaalinen. Sillä oli sellainen piilevä kieroutuma..että se ei halunnut kaikkia asioita huomata.'

Vauvat ja pienet lapset saattoivat olla perheeseen tullessaan hyvinkin sopeutuvaisia ja tyytyväisiä. Käyttäytymisen ongelmat tulivat esille joissakin tapauksissa isomprien lasten kohdalla. Lapsen nähtiin oireilevan useita peräkkäisiä sijoituksia tai muita vaikeita kokemuksia. Suhtautuminen lapseen näyttäytyi aineistossa kuitenkin lämpimänä, vaikka sijaisvanhemmat uskoivat selviytyvänsä vain riittävän jäməkällä kasvatusotteella. Aineiston perusteella näyttää siltä, että sijaisvanhemmat sitoutuvat lapseen jo sijoituksen alkuvaiheista lähtien. Toisaalta alkuvaihetta on usein varjostanut sijoituksen jatkumisen epävarmuus ja siihen liittyvä stressi silloin kun huostaanoton purkamista on vaadittu biologisten vanhempien taholta.

Onko sijaisperhe tavallinen perhe? Otsikointini mukaan sijaisperheeksi muututaan, mutta se ei välttämättä pidä paikkaansa. Tavallisella perheellä olen tietysti tarkoittanut perhettä, johon ei ole sijoitettu lapsia. Osalle sijaisvanhempia tämä kysymys merkitsee enemmän kuin toisille. Aineistossa tämä tuli esille siinä, että osa sijaisvanhemmista määritteli itsensä tavalliseksi perheeksi, joka voi toisten mielestä olla tavallisuudesta poikkeava perhe.

4Ä 'En mä tiedä ollaanko me tavallinen sijaisperhe vai mitä se sitten on? ..käytännössä ollaan ihan tavallinen perhe. Ehkä ulkopuolisten silmin voi olla erilaista, herättää

kysymyksiä.'

3Ä *'Ehkä se, että meitä ei kutsuttaisi sijaisvanhemmiksi. Se on niinkun että vain jonkun aikaa, jossain toimesta. Ruotsissa se on foster- eli kasvatti ja sekin on parempi.'*

Sijaisperhe voi siis haluta elää tavallista perheen arkea ja sijaisvanhemmuus ei määriyty perheen vanhemmille ensisijaisesti työnä tai toimenä. Aineistossa vain osa sijaisvanhemmista korosti tätä asiaa, kun taas osalla ei näyttänyt olevan tarvetta määrittellä itseään sen enempää sijaisperheeksi kuin tavallisiksikaan perheeksi. Sijaisvanhempien suhtautuminen sijoitukseen ja lähtökohta sille tulee siten esille tällaisessa määrittelyerossa. Toisille sijaisvanhemmille ajatus sijoituksen väliaikaisuudesta voi olla uhka omaa elämää ajatellen. Perheeseen sijoitetut lapset ovat silloin osa sijaisvanhemmiksi ryhtyneiden omaa elämänsuunnitelmaa. Perhe edustaa ihmisille turvallisuutta ja pysyvyyttä, mikä on tärkeää myös sijoitetun lapsen kannalta. Jatkuvuus ihmissuhteissa ja elinympäristössä mahdollistaa lapsen voimavarojen käyttöönoton omaan kehitykseen. Sijaisvanhemmat varmasti toivovat pysyvyyttä lapsen kannalta ja toinen puoli asiasta on usein pitkään kaivattujen lasten sekä perheen säilyttäminen. Joillekin sijaisvanhemmille on taas helpompaa hyväksyä lapsen taustan rikkonaisuus ja riskit sijoituksen onnistumisessa.

5Ä *'Meidän tavoite ei ole ryöstää lasta ja edes opettaa, että se kiintyisi meihin enemmän..'*

Heille lapsen hyötyminen sijoituksesta on tärkeää, mutta se, että lapsi kiintyisi heihin tai olisi vain heidän lapsensa ei ole niin tärkeää. Suhtautuminen lapseen ja sijoitukseen on ammatillinen tässä mielessä. Tunnesuhde voi muodostua enemmän lapsen ehdoilla, toisaalta näin voi olla myös niissä perheissä, joissa sijoitetut lapset ovat perheen ainoat lapset. Molemmat lähtökohdat voivat olla lapsen kannalta hyviä, mutta tunnesuhteen ja ammatillisen näkökulman yhdistäminen voisi ajatella helpottavan sijaisvanhemman selviytymistä, avun hakemista ja lapsen tilanteen arvioimista. Perhehoitajille tulisikin tarjota enemmän mahdollisuuksia osallistua koulutuksiin ja saada myös työnohjausta (Ketola 2008a, 49 – 51).

6 SIJASPERHEEN ARKI VERKOSTOINEEN

6.1 Yhteys biologiseen perheeseen

Lapsen biologiset vanhemmat ja sukulaiset tulevat osaksi sijaisperheen verkostoa sijoituksen myötä. Asetelma on monella tasolla ristiriitainen ja haasteellinen. Suurimpana haasteena on ehkä ajatella asioita lapsen näkökulmasta ja tukea lasta käsittelemään erilaisia tunteita. Haastattelemani sijaisvanhemmat olivat jo eläneet erilaisia vaiheita sijoituksessa ja useimmat olivat päässeet biologisten vanhempien kanssa seesteisempään vaiheeseen. Ensimmäisten vuosien aikana biologiset vanhemmat hakivat joidenkin kohdalla huostaanoton purkua. Tämä prosessi on koettu sijaisvanhempien elämässä raskaana ja pelko lapsen menettämisestä on varjostanut tulevaisuutta. Huostaanoton purkua on kuvattu tunnetasolla kaikkein vaikeimpana asiana, jolta on haluttu suojata myös lasta. Toisaalta epävarmuus on pitänyt hyväksyä ja silti sitoutua lapseen.

4Ä 'Kyllä me tiedettiin, että välttämättä ei saa pitää lasta. Se oli niinku kauhein siinä, mutta siihen jotenkin valmistauduttiin. Ei se onnistu jos sitä ei ota täysillä.'

1Ä 'Ensimmäiset kaksi ja puoli vuotta tytön äidin kanssa oli yhtä helvettiä. Mutta nyt kun tää poika tuli meille niin nyt se rauhoittui. Nyt on ihan hyvät välit.'

Lapsen ja syntymäperheen yhteydenpitoon liittyi epävarmuuden ja pelon tunteita monen kohdalla. Tilanne on kuitenkin muuttunut myöhemmin kun vastustus ja syyttely biologisten vanhempien taholta on loppunut. Yhteistyö on lähtenyt sujumaan vähitellen kun biologiset vanhemmat ovat jollakin tavalla voineet hyväksyä huostaanoton ja sijaisperheen tai edes toisen näistä. Huostaanoton purkamista vaativa käsittely voi toisaalta toimia prosessina, joka rauhoittaa osapuolet. Sijaisvanhemmat kokivat epävarmuuden kuitenkin lapsen kannalta erityisen vahingollisena. Tätä kuvattiin lapsen jonkinlaisena levottomuutena silloin, kun huostaanotto prosessi on ollut meneillään oikeusistuimessa.

4Ä 'Se oli tosi rankkaa, siinä meni vuosi siitä valituksesta päätökseen. Meillekin se

vaikutti se ajatus, että se voi olla mahdollista.'

1Ä 'Tyttö kävi aikaisemmin biokodissa, mutta ne lopetettiin kun tuli sellaisia takaumia.'

4Ä 'Kun tällä pienemmällä oli se muutoksenhakuprosessi, niin isompi vaistosi sen jotenkin.'

Lapsen ja biologisten vanhempien tapaamiset nähtiin lapsen kannalta hyvänä silloin, kun ne olivat sujuneet hyvin pidemmän aikaa ja niihin ei liittynyt erityistä huolta. Sijaisvanhempien mukaan joidenkin biologisten vanhempien on vaikea pitää mitään yhteyttä lapseen sijoituksen jälkeen ja he etääntyvät. Biologiset vanhemmat ovat saattaneet lopulta hyväksyä lapsen sijaisperheen, mutta eivät huostaanottoa. Muutos parempaan suuntaan syntymäperheessä ja lapsen palautuminen nähtiin usein epätodennäköisenä ja sijaisvanhemmat arvioivat sitä. Toisille sijaisperheen isistä ja äideistä oli helpottavaa, jos lapsen biologinen vanhempi ei pitänyt erityisen tiiviisti yhteyttä tai oli kokonaan kadonnut kuvioista. Tämä tuli lähinnä esille tilanteissa, joissa biologisten vanhempien tilanne näytti huonolta jo sen kannalta, että lapsi voisi kokea tapaamiset turvallisiksi ja hyötyä niistä. Lapsi alkoi kutsua usein nopeasti äidiksi tai isäksi sitä sijaisperheen vanhempaa, joka häneltä on puuttunut kokonaan.

1Ä 'Tiedetään, että äiti on tosi kovakouraisesti käsitellyt tätä poikaa ja se kyllä näkyy täälläkin vielä..'

6Ä 'Lapset tietää oman taustansa ja alkavat ymmärtää. Anni kysyy välillä, että miksi isi ei tule katsomaan meitä.'

6Ä 'Matin isä hyväksyy meidät, mutta ei tule käymään. Yksi syy voi olla viha sosiaalityöntekijöitä kohtaan.'

Laurilan (2008) mukaan on melko tavallista, että perheeseen sijoitettu lapsi kokee sijaisisän läheisemmäksi kuin biologisen isän, koska isä voi puuttua lapsen syntymäperheestä usein kokonaan. Sijaisäitiin syntyy usein läheisempi suhde sijoituksen jatkuessa pidempään. Lapsella

voi olla psykologisesti myös kahdet vanhemmat, kun yhteys biologisiin vanhempiin säilyy sijaisperheessäkin. Tärkeää olisi, että lapsen ei tarvitsisi tuntea lojaliteettiristiriitaa vanhempien välillä. (Laurila 2008, 115 – 116.) Voidaan ajatella, että sekä biologisten että sijaisvanhempien asenteilla ja toiminnalla on paljon merkitystä sille, kuinka vapaasti lapsi voi itse muodostaa merkitystä suhteessa läheisiin aikuisiin.

2Ä 'Artoa alkoi heti sanomaan isäksi, se oli tavallaan helppoa kun ei ollut niinkun toista isää.'

Sijaisvanhemmat, jotka olivat saavuttaneet hyvän yhteistyön biologisten vanhempien kanssa vaikeuksien jälkeen, kokivat sen erityisen suurena onnistumisena ja etuna lapsen kannalta. Tilanne on voinut näyttäytyä aivan mahdottomana sijoituksen alussa, mutta avoin ja ymmärtävä asenne näyttäisi tuottavan tulosta. Sijaisvanhemmat ja biologiset vanhemmat eivät vain tule keskenään toimeen, vaan voivat toimia myös lapsen parhaaksi yhdessä.

6Ä 'Villen isä on hyväksynyt meidät ja sanonut ettei pärjäisi lasten kanssa. On nyt ollut kaksi vuotta raittiina ja meillä on hyvät välit, on meidän mukana mökilläkin välillä. Lapset on niin tärkeitä Villen isälle ja jaksaa siksi pysyä raittiina että voi tavata.'

5I 'Myöhemmin kunnasta tuli tieto, että isä ei tule saamaan lapsiaan takaisin. Mutta, sitten me taas oltiin sitä mieltä ja sanoinkin tälle isälle, että jos hoitaa itsensä ja asiansa kuntoon niin sinä saat varmaan lapses takasin.'

5I 'Me haluttiin näyttää, että meidän tavoite on että se perhe eheytyisi ja otettiin sellainen luonnollinen linja, että kerrottiin mitä me ajatellaan ja tässä tapauksessa se ainakin toimi.'

Aineistossa nousi esiin kahden perheen kulttuurit ja molemminpuoliset ennakkoluulot. Toiset sijaisvanhemmat pitivät tärkeänä sitä, että lapsen biologisten vanhempien elämäntapaa ei arvostella eikä moralisoida. Sijaisvanhempien puheesta välittyikin enemmän ymmärtävä suhtautuminen biologisen perheen ongelmiin ja niiden syihin. Toisaalta osalle haastateltavia

marginaalissa elävien ihmisten ongelmat ja lapsen syntymäperheen problematiikka oli enemmän asia, jota ei ole tarve ymmärtääkään. Huostaanotetun lapsen vanhempi voi leimata alkuun myös sijaisperheen ja tehdä eron selväksi perheiden ajatusmaailman välillä.

2Ä 'Meistä on sillä tavalla tärkeää, että lapselle ei puhuttaisi omista vanhemmista niin, että miten kauheaa elämää niillä on. Se voi olla lapselle tosi ahdistavaa. Joillakin sijaisvanhemmilla on vahva uskonnollinen vakaumus ja se voi olla huono asia.'

1Ä 'äiti on ollut hukassa ja ruokaa ei ole ollut kotona vauvalle, sen enempää ei tiedetä ja ei välitetäkään niin..'

5I 'Mutta aikain päästä sitten suostui kuitenkin tulemaan meille käymään... ja paljon myöhemmin sitten kertoi, että oli ihmeteltyt kun meillä oli televisio, kovaääniset ja rummut pojilla. Uskovainen perhe ja niin kovaa menoa. Että se oli kuitenkin myönteinen kokemus.'

Biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien hyvien suhteiden on nähty heijastuvan lapsen tilanteeseen positiivisesti. Sijoituksen alussa osa sijaisvanhemmista on nähnyt paremmaksi keskittyä vain lapseen ja yhteistyö syntymäperheeseen on edistynyt myöhemmässä vaiheessa. Sijaisvanhemmat, jotka tulivat toimeen hyvin jonkun lapsen isän tai äidin kanssa korostivat sitä erityisen hienona asiana. Lapsen kannalta ikävimmäksi tilanteeksi koettiin se, jos vanhemmat eivät pyrkineet ottamaan yhteyttä tai tapaamaan lastaan. Sijaisvanhemmat kokivat ponnistelut biologisten vanhempien luottamuksen saavuttamiseksi vaivan arvoisiksi. Tutkimusten mukaan tällainen yhteistyön luominen on yksi sijaisvanhempien vaikeimmaksi kokemista haasteista (Buehler ym. 2006). Kuitenkin sijoitusten onnistumista edistää se jos sijaisvanhemmat kykenevät tukemaan lapsen ja biologisen perheen yhteydenpitoa. Sillä on myös nähty olevan positiivinen vaikutus lapsen mahdollisuuteen luoda kiintymyssuhteita. (Kalland & Sinkkonen 2001.)

Aineistossani toisille työskentely on ollut aktiivisempaa ja he ovat pyrkineet asettumaan syntymäperheen asemaan. Erään perheen kohdalla kontakti sijoitetun lapsen biologiseen isään syveni lapsen aikuistuesssa. Lapsen ja isän välille syntyi suhde, jota sijaisvanhemmat kuvasivat

lapsen oman ajatteluprosessin kautta koskettavalla tavalla.

5Ä 'Meidän kohdalla kävi aika hyvin, vaikka isä ei koskaan saanutkaan asioitaan kuntoon, mutta Sami oppi sitten ymmärtämään isompana mikä heikkous isällä oli. Kun perusti oman perheen niin sanoi isälleen, että isä sinä et ole koskaan ollut, mutta ukki voit olla jos näytät että pystyt siihen. Että tosi viisas, sitä täytyy ihan ihmetellä miten viisas mies Samista kasvoi.'

Pitkässä sijoituksessa lapsi todella voi hyötyä jos sijaisvanhemmat jaksavat olla tukena lapsen käydessä läpi oman syntymäperheensä ongelmia ja omien vanhempien heikkouksia. Tämä vaatii sijaisvanhemmilta tasavertaista ja avointa suhtautumista esimerkiksi alkoholisoituneeseen tai muuten heikosti vanhempana pärjäävään ihmiseen, kuten edellä kuvatussa tapauksessa oli käynyt.

6.2 Muutokset perheessä

Miten sijaisvanhemmaksi ryhtyminen vaikuttaa perheen arkeen työn ja perhesuhteiden näkökulmasta? Tässä työssä kysymys ei ole keskeisessä asemassa, mutta toisaalta sen kautta on avautunut joitakin hyvin kuvaavia asioita sijaisvanhemmiksi ryhtyneiden suhtautumisesta työhön, perheeseen ja lapsiin; elämään yleensä. Tutkimusten mukaan perhehoidon onnistumista tukee sijaisperheille suunnattu ammatillinen tuki, sijaisperheen avoimuus erilaisille kulttuureille, sijaisperheen hyvät sisäiset suhteet, riittävä taloudellinen tuki sijaisperheelle ja sijaisvanhemman hyvät kasvattajan ominaisuudet (Ketola 2008a, 58).

Aineistossani osalla sijaisvanhemmista oli hyvä koulutus ja mahdollisuudet edetä työelämässä. Heillä on siis ollut muitakin suunnitelmia ja tavoitteita, mutta ne olivat väistyneet ainakin joksikin aikaa. Päädyin tulkinnessani siihen, että suunnitelmissa on kuitenkin ollut varaa muutoksille, jotka koskevat perhettä. Työelämä ja siinä eteneminen ei ole alun perinkään ollut ykkönen. Ansiotyön merkitys ei ehkä ole niin suuri sijaisvanhemmiksi ryhtyneiden

arvomaailmassa. Perheet ovat sijoituksen myötä sopineet järjestelyistä, jotka mahdollistavat lapsen tarvitseman hoidon ja huomion.

2Ä 'Mullahan on osa-aikatyö ja tosi monilla muillakin on niin. Monet sijaisäidithän on kokonaan kotona.'

2I 'Kyllä aika monet sijaisvanhemmat on sillee, että ei sitä voi jos tekee molemmat kahdeksan tuntia päivässä työtä, ja pitäis olla kaikki autot ja etelänmatkat.'

5I 'Kuntahan tarjosi minulle sitten ympärivuorokautista, että jäin töistä pois vuodeksi tämän pojan takia.'

Sijaisvanhemmat kokevat kasvatustyön kotona merkitykselliseksi ja vertaavat sitä tavanomaisempaan elämäntapaan. Edellä olevista lainauksista viimeisin kuvaa ruotsinsuomalaisen sijaisisän ratkaisua jättäytyä ansiotyöstä pois erityisen hoidettavan lapsen takia. Ruotsissa perhehoitoa tuetaan paremmin ja esimerkiksi ansionmenetyksiä voidaan korvata sijaisvanhemman jäädessä hoitamaan lasta, joka muuten vaatisi laitoshoidon (Ketola 2008, 35).

Muutokset perheen sisäisissä suhteissa ja arjessa tulivat esille aineistossa erityisesti niiden perheiden osalta, joissa oli myös omia biologisia lapsia. Perheen verkoston laajeneminen tekee sijaisperheestä myös aiempaa avoimemman ja sijoitetun lapsen erilainen tausta ja kokemukset vaikuttavat perheeseen (Höjer 2001, 1). Aineistossani sijaisvanhemmat olivat miettineet miten he ovat asiat kokeneet ja miten lasten välinen sisarus on näyttäytynyt. Lasten yhdessä kasvaminen on nähty hyväksi, mutta myös huolta ja syyllisyyttä on tunnettu, jos kaikkia lapsia ei ole voitu huomioida yhtä paljon. Sisarusuhteiden muodostuminen ja niiden merkitys tuli esiin myös niissä perheissä, joissa oli useampia sijoitettuja lapsia mutta ei omia biologisia lapsia.

5Ä 'Meillä oli pojat niin isoja, että ne puolusti Samia niinkuin pikkuveljeä. Ja Anniina leikki tosi paljon Samin kanssa..mutta Anniina ehkä kärsi siitä kuitenkin. Että se kiilasi meidän viereen sitten yöllä ja se oli väsyttävää...Anniina ei saanut meiltä tarpeeksi huomiota päivällä niin se otti sen yöllä.'

5I 'Joskus on itse ajatellut vain sillee, että jäikö omat lapset vähemmälle ja tehtiinkö omille lapsille karhunpalvelus.'

Pohdinta omasta vanhemmuudesta oli joidenkin sijaisvanhempien kohdalla rehellistä ja avointa. Toiset olivat ehtineet nähdä elämää ja lasten kasvamista aikuiseksi saakka, minkä vuoksi asioita on ehkä helpompi jäsentää ja myöntää itselleen. Useimpien sijaisperheiden kohdalla lapset vaikuttivat solmivan suhteita keskenään mutkattomasti ja vanhemmat näkivät lasten tukevan toisiaan siitä huolimatta, että sisarusuhteet tuottivat myös ongelmia. Lapset muodostavat keskenään aktiivisesti suhteita ja eläytyvät toistensa kokemuksiin. Perheeseen tullut lapsi muuttaa perhedynamiikkaa ja muutoksia voi tulla myöhemmässäkin vaiheessa kun lapsi uskaltaa enemmän ilmaista itseään (Tervonen-Arnkil 2008, 156).

4Ä 'Huomaa sen, että kun ne yhdessä leikkii niin toinen on se, joka ajattelee ja toinen se joka tekee. Heistä voi olla aikuisenakin toisilleen apua..'

2Ä 'Sillee, miten sisarukset yleensä, että välillä tapellaan ja välillä onnistuu kaikki. Kyllä niinkun heti alkoi sanomaan näitä siskoiksi ja itseään isoveljeksi.'

Kodin ulkopuolella olevat harrastukset ja menot vaikuttivat olevan vähemmän aikaa vieviä tai harvemmin toteutuvia asioita vapaa-ajalla kuin yhdessä tekeminen kotona. Toisaalta yksin olemista ja arjesta irrottautumista osa piti myös tärkeänä jaksamisen kannalta. *2Ä 'Jos voi itse tehdä välillä jotain ilman lapsia ja matkustaa yksin.'*

Muutokset perhedynamiikassa ja sijaisvanhempien elämässä kuvaavat myös mahdollisuutta kehittyä lapsen kanssa (vrt. Ketola 2008a, 59). Sijaisvanhempien ammatillisuutta voi siten olla se, että tavanomaisen lapsiperheen arjen pyörittämisen lisäksi on kykyä ja halua tunnistaa muutosten vaikutusta omaan itseen ja perhesuhteisiin.

6.3 Sosiaalityön ja läheisten tuki

Sijaisvanhempien arkeen kuuluu yhteistyö viranomaisten kanssa. Sosiaalityöntekijät valvovat lapsen etua sijoituksessa ja ohjaavat perhehoitajien työtä. Sosiaalityöntekijä arvioi lapsen hoidettavuutta ja sopivuutta perheeseen. (Ketola 2008a, 44 – 45.) Aineistossa perhehoidon sosiaalityö oli ensisijaisin taho, jonka puoleen sijaisvanhemmat tiesivät kääntyä ollessaan tukea vailla. Sijaisvanhemmat kokivat saavansa tarvitsemaansa tukea sosiaalityöntekijältä, mutta yhteydenpitoa voisi heidän puolestaan olla enemmänkin. Osa koki yhteydenpidon liian vähäiseksi ja sosiaalityöntekijöiden työpaineet olivat välittyneet sijaisperheen tietoon, joten yhteydenpitoa ei tohdittu aina vaatiakaan. Sijaisvanhemmat toivoivat, että sosiaalityöntekijä voisi käydä heillä kotona säännöllisesti ja tavata myös lasta. Eräs sijaisperhe vaikutti jääneen täysin oman onnensa varaan heille sijoitetun erityislapsen kanssa.

1Ä *'Sosiaalityöntekijälle voi soittaa ja sanoa jos on ongelmia, olen tykännyt kyllä.'*

4Ä *'Sosiaalityöntekijät on auttanut jos tarvin jotain.'*

2Ä *'No, sosiaalityöntekijät.. ei ole näkynyt, että kotikäynnille ne on luvannut joskus tulla, mutta ei ole sitä joskuspäivää tullut. Lastakaan ei ole tavannut, eikös sosiaalityöntekijä valvo lapsen etua, että eihän ne tiedä koko lapsesta mitään. On kuulema niin paljon perheitä ja työntekijät vaihtuu.'* *'Eihän se lapsen etu toteudu jos ei ehdi ollenkaan perehtyä.'*

Aineisto kuvaa sitä tosiasiaa, että sijaisvanhemmilta vaaditaan paljon ja he kantavat vastuuta sijoitetusta lapsesta, mutta tuen saaminen riippuu sijoittavan kunnan lastensuojelun tilanteesta. Sosiaalityön arvostus kertautuu siten perhehoitajien työn arvostukseen. Sijaisvanhemman näkökulmasta sosiaalityöntekijä ei tiedä lapsen tilanteesta eikä voi valvoa lapsen etua todellisuudessa, jos kontaktit ovat hätäisiä tai rajoittuvat sijaisvanhempien tapaamiseen toimistolla kerran vuodessa. Aineistosta välittyy sijaisvanhempien tarve jakaa vastuuta sijoitetusta lapsesta. Sijaisvanhemmat ottavat tehtävänsä ja lapsen hyvinvoinnin vakavasti. Ei ole oikein kouluttaa sijaisvanhempia toimimaan yhteistyössä viranomaisten kanssa jos yhteistyötä ei

voida tarjota kaikille. Sekä sijaisperhe että sosiaalityöntekijä ovat silloin yhtä kurjassa tilanteessa.

Käytännön tilanteissa sijaisperheet tukeutuvat enemmän omiin verkostoihinsa ja saavat käytännön apua läheisiltään. Isovanhemmat ja muu perhe olivat monen kohdalla tukena. Keskustelu- ja vertaistukea kaivattiin, mutta perheen arjen ja pitkä matkan takia ryhmään meno koettiin turhan vaivalloisena järjestelyinä. Eräs äiti oli löytänyt Internetissä keskusteluryhmän, joka korvasi varsinaisen vertaisryhmän. Tarve puhua ja jakaa kokemuksia tuli esille enemmän kuin tarve saada vapaata ja lomaa.

1Ä 'omat sukulaiset ja suljettu internet- ryhmäkin on.'

2I 'Kyllä tuo mummola tuossa on ihan ehdottoman tärkeä, ei pärjättäis muuten näin.'

4Ä 'Mulla on omia tuttavita ja sisko, joilta saa tukea. Onhan näitä sijaisäitien kokouksia, mutta ei ole tullut mentyä.'

Tuen tarve vaihtelee perheissä ja useimmat kokivat perheen arjen pyörivän riittävän hyvin olemassaolevilla voimavaroilla. Lapsen erityiset tarpeet ja niiden kanssa jaksaminen kuormittivat taas toisia enemmän. Väsyneemmät sijaisvanhemmat olivat hakeneet tukiperhettä lapselle estääkseen omaa loppuunpalamista.

2I 'Minä olin sitä tukiperhettä ensin vähän vastaan, mutta Pirjo meinasi, että muuten tulee burnout.' *2Ä 'Se on tosiaan vähän uuvuttava lapsi..'*

Edellisessä tapauksessa perheellä oli tukiperheen lisäksi myös sijaisän omat vanhemmat paljon tukena, mutta arki lapsen kanssa vaati aina toisen aikuisen jatkuvaa keskittymistä vuorovaikutukseen ja lapsen ohjaamiseen. Erityislapsen kohdalla vanhemmat olivat höytyneet myös informatiivisesta leiristä ja vertaisryhmäkokemuksista.

2Ä 'Kyllä kun kuulee toisilta kokemuksia ja nauretaan paljon kun voi jakaa näitä vaikka mitä lapset on tehny.'

Lasten terapiat ja hoidot tuovat myös lastenpsykiatrian ja terapeutit osaksi sijaisperheen kanssa työskentelevää verkostoa. Keskustelun ja ajatusten jakamisen avulla koettiin löytyvän omia voimavaroja ja ratkaisuja vaikeisiin tilanteisiin. Sijaisvanhemmat kokivat itse hyötyvän eniten sosiaalityöntekijän tuesta ja sukulaisten sekä tuttavien avusta, mutta molempien kohdalla tilanne voi olla hyvä tai huono riippuen paikkakunnasta ja perheen oman verkoston vahvuudesta. Aineistosta jäi siten kuva, ettei tukea ole tarjolla tarpeen mukaan, mikä on huolestuttavaa.

Sijaisperheiden tukeminen lähtee työstä, joka tehdään ennen sijoitusta ja erityisesti sen alkuvaiheessa. Tervonen-Arnkil (2008) esittää, että sijoituksen alkuvaiheessa sijaisperheet hyötyisivät intensiivisestä tuesta, jossa sosiaalityöntekijä arvioi riskejä ja suojaavia tekijöitä tietoja kerätessään. Usein tarve sijoittaa lapsi mahdollisimman nopeasti ohittaa mahdollisuudet hyvään arvointiin. Sijoituksen kannalta useimmat kotikäynnit alkuvaiheessa ja vuorovaikutusta sekä kiintymystä tukevat työmenetelmät maksaisivat itsensä takaisin. (Tervonen-Arnkil 2008, 153 – 155.)

Perhehoitajan oikeus saada tukea sosiaalityöstä on yksiselitteinen, mutta käytännössä tuki ja tarve eivät aina ehkä kohtaa riittävällä tavalla. Ongelmana sosiaalityössä on byrokraattiset toimintatavat ja reunaehdot, joilla pyritään tuottamaan yhä rationaalisemmin ja tehokkaammin palveluja, kun taas keskeinen osa sosiaalityön ammattitaitoa on yksilöllinen ja paneutuva työskentely perheen kanssa. Lastensuojelussa saatetaan taistella viranomaisorganisaation asettamaa painetta vastaan, mikä voi taas heijastua työn ruuhkautumisena. (Rabb 2008, 148 – 149.) Miten perhehoitoon ja sijaishuollon toimintaan vaikuttaa se, jos lastensuojelun on rajattava ja rationaalistettava yhä enemmän työtään?

7 LAPSEN KASVUN TUKEMINEN

7.1 Kehityksen vauriot ja vahvuudet

Riskit ja suojaavat tekijät ovat nähtävissä myös lapsessa, mutta sijaisperhe ei ole näkemässä mitä ne ovat lapsen syntymäperheessä. Huostaanottoa hakevan sosiaalityöntekijän on esitettävä perustellusti ne asiat, joiden mukaan lapsi on sijaishuollon tarpeessa. Tässä tilanteessa laki edellyttää, että lapsen kasvun ja kehityksen katsotaan vakavasti vaarantuvan sen hetkissä kasvuoloissa tai lapsen oman käytöksen johdosta. Sijaishuollon on myös arvioitu olevan lapsen edun mukaista ja sen lisäksi lasta ja perhettä on tuettu avohuollon tukitoimilla. (Taskinen 2007, 50 – 55.) Näiden sääntöjen varassa on toisin sanoen työskenneltävä perheen kanssa tietoa ja havaintoja kooten sekä samalla perhettä tukien. Lapsen kehityksen vaarantuminen ja vaurioutuminen voi olla selvää alusta saakka, mutta työskentelyjakso voi saada muutoksen aikaan perheen tilanteessa ja arvioinnin sekä näytön kannalta se on välttämätön.

Voiko perhehoito korjata lapsen kehityksen vaurioita ja mitä korjaavuus merkitsee? Perhesijoitus tulee kysymykseen jos lapsi ei ole liian vaurioitunut hyötyäkseen siitä (Tuovila 2008). Lapsen kehityksessä on siis oltava vielä hyvää pohjaa, jota perhehoito voi vahvistaa. Huostaanotetuilla lapsilla on kuitenkin taustalla tilanne, jossa kehityksen riskit kasvuympäristössä ja perheessä on nähty vakavina. Miten lapsen vaurioituminen ja voimavarat näkyvät sijaisperheessä? Miten lapsen ja sijaisperheen vuorovaikutuksessa tulee esille lapsen edistymisen ja korjaavat kokemukset? Sijaisvanhemmat voivat tuottaa tietoa lapsen kehityksen edistymisestä ja siitä, missä vielä tarvitaan enemmän tukea. Aineistossa näkyi se, että sijaisvanhemmat kohtaavat lapsen kokemuksineen ja tarpeineen, mutta lapsen historiasta ei juuri ole tietoa.

2Ä 'Siitä heidän perhe-elämästä niin siitähän me ei olla saatu tietoa, ei tiedä millaista se arkipäivä on ollut. Mutta kun tuli se huostaanottopäätös niin siinä oli sellanen liite muista sijoituksista, niin niitä oli ihan tajuton lista niitä lyhytaikaisia sijoituksia..tosi paljon sellasia, että oli perjantaista maanantaihin ja joskus kuukauden, viikon. Alle vuoden ikäisestä niitä oli ollut.'

2ä *'Joskus raivostuu jostain ihan hirveästi ja huutaa, että lopeta mä kuolen. Niin kyllä sitä miettii, että onko sitä pahoinpidelty kun se reagoi niin voimakkaasti. Sitä paljon arvailee, että onko niin vai näin.'*

4Ä *'Sellaista on ollut molemmilla, että ovat itselleen yrittäneet tehdä pahaa, isompi hakkasi päätä lattiaan. Pienemmällä sitten enemmän nyt kun alkaa miettimään; tosi omatoiminen, levottomuutta yöllä ja sitten on tullut niitä taantumia vauvatasolle.'*

Perheeseen sijoitetut lapset saattavat oireilla voimakkaan itsetuhoisesti, reagoida odottamattomalla tavalla ja näissä on vaihtelua. Aineistosta tulee esille kuinka sijaisvanhemmat seuraavat ja lukevat jatkuvasti lapsen käyttäytymistä. Tietoa aikaisemmista vaiheista on vähän tai ei ollenkaan, kuitenkin lasta pitäisi osata oikealla tavalla tukea selviytymään niistä. Kehitysviivästymät ja vaikeudet joillakin kehityksen osa-alueilla olivat monen lapsen kohdalla jo sijoitusvaiheessa nähtävissä.

1Ä *'Nyt on tehty tutkimuksia tästä sensomotorisesta integraatiosta ja tietysti roikkuu se FAS/ FAE-syndrooma, että onko vai eikö ole. Kaikki puhuminen ja kävelemään oppiminen, leikkiminen on tullut aika hitaasti..'*

2Ä *'Koko ajan on tullut kehitys vähän jäljessä. Viivästymää on kielen kehityksessä ja hahmottamisen taidoissa, että ei osaa vielä kirjoittaa eikä lukea.'*

5I *'Hänellä oli sellainen ihmeellinen pelkotilanne, jomman kumman meistä piti olla näköpiirissä aina. Meidän piti ihan opettaa sitten, että me sanottiin että me käydään tuolla ja tullaan takaisin ja melkein koko ajan näet meidät.'*

Lapsen kehityksen edistäminen ja tilanteen parantaminen on tutkimusten mukaan yksi sijaisvanhempia eniten motivoiva tekijä kasvatustyössä (MacGregor ym. 2006). Tämä korostui myös aineistossani erityisesti pidempään lapsen kehitystä seuranneiden sijaisvanhempien kokemuksissa. Lapsen vahvuudet tulivat myös esiin tätä kautta ja niiden avulla lapsen ja sijaisvanhemman vuorovaikutus näyttäisi saaneen positiivista vahvistusta. Vahvuudet tulevat

usein esille kun lasta oppii tuntemaan paremmin.

5Ä 'Sitten se oli taas lempeä ja suloinen... ja se oli ylpeä ja sille serkulleen kertoi, että kyllä tässä talossa riittää ruokaa ja vähän sillä tavalla.'

5I 'Sehän oli mukava poika pohjimmiltaan, huumori passasi oikein. Mutta kun joku romahti niin se sai raivarin, eikä silloin ollut mitään kirjainyhdistelmiä niin ei tietty mitään..'

Aineistossa sijaisperheissä oli hyvin erilaisia lapsia ja sijoituksessa elettiin eri vaiheita. Toisilla perheillä perheeseen sijoitetun lapsen tausta ja oireilu oli vaikeampaa kuin toisilla. Eräässä perheessä lapsi oli jo ollut aikaisemmin muissa perheissä ja osoitti käytöksellään turvattomuuttaan. Sijaisvanhemmat yrittivät parhaansa, mutta sijoitus katkesi aiottua aikaisemmin, koska perheen omaa turvallisuutta ei voitu enää suojata. Myöhemmin osoittautui, että kokemus oli kuitenkin pojalle ratkaisevan hyödyllinen, vaikka sijaisvanhemmat luulivat epäonnistuneensa. Sijaisvanhemmat pohtivat myös millainen kokemus sijoituksen päättyminen oli lapselle, johon palaan tuonnempana.

5Ä 'Piti tehdä rajat ja ruudut, ihan tosi tarkkana piti olla. Ja me otettiin sellainen ote tähän poikaan, että kun jotain tekee niin siitä piti ottaa vastuu.' 5I 'Meillä oli sellainen jännitys päällä koko ajan. Kerran se sanoikin, että mistä minä tiedän miten pitää olla kun ei ole koskaan kukaan kertonut.'

Aineistossa monille sijaisperheille lapsi oli tullut aivan pienenä vauvana. Myös heidän kohdallaan kehityksessä oli viivästymää tai vaurioita, joihin on kiinnitetty huomiota, mutta toisaalta vaurioiden korjaaminen on tapahtunut vauvaikää seuraavien kehitysvaiheiden aikana.

6Ä 'Anni oli 8 kuukauden ikään asti omassa perheessä. Kesti kauemmin luottaa, ensin kotona ja sitten kriisiperheessä 2 kuukautta.'

1Ä 'Kyllä sitä välillä miettii, että mistä johtuu; äidin huumeiden käytöstä vai laiminlyönneistä.'

Lapsen aikaisemmat kokemukset heijastuvat suhteessa sijaisvanhempien pyrkimykseen vahvistaa lapsen itsetuntoa ja hyväksytyksi tulemista. Voimakkaan kielteinen kuva itsestä tulee esiin vaikeutena ottaa vastaan positiivista huomiota. Lapsen aikaisemmat kiintymyskokemukset eivät ole antaneet välttämättä riittävää pohjaa vastavuoroisen suhteen luomiseen. Tämän lapsen kohdalla kiintymyssuhteisiin liittyvä vaikeus tuli esiin niin, että hän ei kestänyt asioiden sujumista eikä osannut olla, jos kaikki olivat tyytyväisiä. Lapsi kokee hylkäämisen helposti jos on kokenut sen aikaisemmin. Sijaisvanhemmat kuvasivat tätä osuvasti huomioidensa kautta.

5I 'Markushan ei halunnutkaan, että menee hyvin kun ei tiedä miten sitten ollaan. Sillä oli sellainen pelko, että jos menee liian hyvin'

5I 'Se tuli esille kun me alettiin tietämättämme sanomaan, että se ois hirveän hyvä jos pääsisit äitisi luokse. Se oli jo meille kotiutunut ja se oli liikaa, koska hän ymmärsi sen niin, että me toivottiin että hän lähtisi meiltä. Sitä on pohdittu sitten jälkepäin, että mikä aiheutti sen, että se niin kovasti siitä suuttui silloin, ja se on täytynyt olla tämä asia.'

Hughesin (2006) mukaan kiintymyssuhteissaan vaurioitunut lapsi hakee usein negatiivista vahvistusta itselleen. Aineistossani myös tämän pojan sijaisvanhemmat ymmärsivät, että hänen oli vaikea muuttaa negatiivista minäkuvaansa myönteisemmäksi. Hänen oli vaikea olla tilanteessa, jossa hänestä ei ollut harmia mikä sijaisvanhempien mukaan ilmeni usein kommentilla *'ei kuulu mun tyyliin olla normaalisti.'* Yksi suurempi kysymys tällaisen lapsen mielessä onkin varmasti se, hyväksytäänkö hänet perheeseen vai onko hän paha. Edelleen Hughes esittää, että kielteisen minäkuvan omaksunut lapsi hyötyy johdonmukaisista rajoista ja niissä pysymisestä. Lapsi joutuu esimerkiksi siivoamaan aiheuttamansa sotkun, mutta aikuinen suhtautuu edelleen lapseen hyväksyvästi. Vähitellen opitut mallit voivat muuttua ja lapsi voi sisäistää vastavuoroisen suhteen sääntöjä.

2Ä 'Joskus tosiaan kouluunlähtö on ollu monesti kun ei mitenkään onnistu se lähteminen. Ja nukkumaanmeno myös.'

2I *'Kyllä kun vaan sanoo, että nyt teet näin niin se oppii sen, vähän armeijakuri.'*

2Ä *'Kärsivällisyyttä tarvitaan kun lapsella on huono pettymyksensietokyky. Se kysyy paljon, että jaksaa sitten vastata ja kieltää kun tulee päänäpistöjä ja moittimaan jos on jotain tehny...ja vielä pitäisi kannustaa että ei jatkuvasti vaan negatiivista.'*

Kaiken kaikkiaan aineistosta tuli esiin kehityksen viivästyksiä ja häiriöitä osalla lapsista. Sijaisvanhemmat kiinnittivät huomiota myös lapsen turvattomuuteen; pelkoihin, yöpainajaisiin ja vaikeuteen luottaa aikuisiin. Lapsen pyrkimys hakea kielteistä huomiota ja vahingoittaa itseä nähtiin lapsen aikaisempien kokemusten heijastumina. Sijaisvanhemmat kokivat voivansa auttaa lasta selviytymään pyrkiessään lisäämään lapsen turvallisuuden tunnetta ja hyväksytyksi tulemistä. Lapsen vahvuuksien huomioiminen tuli esiin sijaisvanhempien ja lasten vuorovaikutuksessa sijaisvanhempia palkitsevana tekijänä. Toisaalta positiivisen palautteen ja kannustamisen vaikeudesta puhuttiin jos lapsen ongelmakäytös tai vaikeudet veivät jatkuvasti huomion.

7.2 Korjaavat kokemukset

Mitä asioita sijaisvanhemmat painottavat lapsen kohdalla erityisen tärkeinä? Mistä lapsi on heidän perheessään hyötynyt? Aineistossa nämä tulevat esiin usein sijaisvanhempien mielessä hyvin selvinä asioina ja toisinaan yllättävinä tilanteina, joissa jotain oleellista lapsen kokemusmaailmasta on tavoitettu ja jaettu. Sijaisvanhemmat korostivat rajoja ja joka päivä toistuvia asioita luonnollisesti arkaa helpottavina asioina, mutta myös turvallisuutta tuottavina lapselle. Erityisesti johdonmukaiset kasvatukseen ja sitkeä palaaminen samoihin sovittuihin asioihin näyttivät rauhoittavan levottomia tai rajattomia lapsia. Pienten lasten kohdalla korostui perushoivan merkitys ja lapsen mahdollisuus kehittyä turvallisessa ympäristössä.

2I *'Jotkut voi ihmetellä, että tuossa on ankara isä kun ei jousta mihinkään. Meillä on kahdeksalta iltapala ja nuo naapuritkin saattaa pitää tiukkapipoisena kun on kesä ja aina samaan aikaan nukkumaan. Mutta ite on sen huomannu, että muuten se on paljon*

levottomampaa.'

2Ä 'Kyllä lapset tykkääkin kun asiat tehdään niinkun sovitaan. Ja ei voi luottaa aikuiseen jos aina menee miten sattuu.'

3Ä 'Ihan perusasioita joutuu opettamaan jos siellä kotona ei ole ollut välttämättä mitään arkirytmää, että aamulla syödään aamupala ja päivällä ruoka.'

5Ä 'Me sitten sovittiin, että me ei oteta niitä voileipiä pois lattialta. Eikä me komenneta eikä mitään vaan annetaan ymmärtää, että se on hänen tehtävänsä..siinä meni monta päivää, että ymmärsi.'

Lapsi hyötyy sijaishuollossa ylipäättään siitä, että elämässä on jatkuvuutta, ennustettavuutta ja pysyvyyttä. Tämä luo turvaa ja vapauttaa lapsen omia voimavaroja kehitystasonsa mukaiseen kehitykseen. Tuovila (2008) esittää, että rutiinit ja rajat helpottavat kaoottisuuteen tottuneita lapsia, koska niiden avulla lapsi voi omaksua kokemusmaailmaansa järjestystä. Lapsi voi pyrkiä tuhoamaan ja vastustamaan järjestystä ja rajoja, mutta kiintymyssuhteiltaan vaurioitunut lapsi hyötyy niistä ja kiintyy niihin usein ennemmin kuin ihmisiin. Arjen vuorovaikutussuhteilla ja rakenteilla voi siten olla terapeuttinen vaikutus lapseen. Tavallinen vanhemmuus voi toimia terapeuttisesti silloin kun se kestää lapsen tuhoavuutta ja lapsella on mahdollisuus kokea itsensä merkitykselliseksi ja rakastetuksi. (Tuovila 2008, 54 – 55.)

Aineistossa sijaisvanhemmat kuvasivat myös tilanteita, joissa lapsen luottamuksen ja turvallisuuden lisääntyminen näkyivät lisääntyneenä kapasiteettina jonkin vaikean asian käsittelemiseen. On voinut mennä pitkiä aikoja sijaisvanhemman pohtiessa itsekseen kuinka lapsi kokee selvästi vaikean asian, mutta lapsi ei ole ollut vielä valmis sitä jakamaan. Asiasta on päästy puhumaan lapsen tukeutuessa sijaisvanhempaan. Näissä tilanteissa sijaisvanhempi on voinutkin paremmin ymmärtää mistä jokin vaikeus johtuu tai saada oikean kuvan lapsen kokemuksesta ja auttaa lasta jäsentämään sitä.

5I 'Eikä se koskaan pyytänyt anteeksi muuten, mutta tässä tilanteessa se joutui jotenkin

mieltämään, että nyt menin liian pitkälle. Ja se oli sieltä kotoa kun joskus kertoi, miten isä oli humalapäissään heittänyt keittolautasen seinään.'

5Ä 'Kun sitten alkoi vähän avautumaan siitä niin kertoi, että 'kun isä oli joskus lähtenyt hakemaan äitiä töistä eikä tullut kotia ja minun ois pitänyt hoitaa Pasia niin minä vaan itkin ja Pasi hoiti minua'.'

Sijaisvanhemmat kokivat ensinnäkin tällaisissa tilanteissa pystyvänsä helpottamaan lapsen kokemuksen aiheuttamaa turvattomuutta ja syntynyttä traumaa. Toiseksi asioista keskusteleminen antaa lapselle mahdollisuuden korjata tiedollisesti väärää käsitystä jostain tapahtumasta. Konfliktitilanteissa myös lapsen keinot toimia sosiaalisissa suhteissa saavat korjaavia merkityksiä, jos sijaisvanhemmat kykenevät jäsentämään lapselle sen asian, jota hän ei ole oppinut ymmärtämään. Usein kysymys voi olla kyvystä empatiaan tai yksinkertaisesti siitä mikä on hyväksyttävä tapa toimia yhteiskunnassa. Korjaavaa vuorovaikutusta voi tapahtua siis kaikilla tärkeillä kehityksen osa-alueilla, joilla lapsella ehkä ilmenee vaikeutta. Paljon sijaisperheiden arkeen näyttää kuuluvan myös toinen toistaan seuraavia selvittelyjä, joissa tilanne ei näytä edistyneen millään tavalla.

5I 'Ja kun se sitten kerran suutuksissaan sylki sinua. Minä menin sitten sen luokse kun se oli autotallissa ja sanoin, että ei meillä näin tehdä..' 5Ä 'Ja kun ne niitä autonkumeja puhkoivat, niin ei me otettu sitä rahaa (vakuutuskorvausta) vaan opetettiin, että on itse vastattava ja vähitellen viikkorahoista otettiin.'

5Ä 'Me huomattiin Markuksen kanssa, että kaikkein tehokkainta oli vedota hänen omaan järkeensä. Kerran tuli koulusta pois ja sanoi, ettei varmasti enää mene kouluun ja oli ihan varma siitä. Sitten puhuttiin mitä siitä seuraa jos et mene ollenkaan kouluun, ja kun on kouluvelvollisuus niin miten aiot sen hoitaa. Sittenhän se meni jo samana päivänä takaisin.'

6Ä 'Anni ja Simo puhuu asioista ja se helpottaa ymmärtämistä. Mattia on vaikeampi ymmärtää koska ei puhu, huomaa vain kun mieltii jotain. Anni on sanonut, että isä on

pettänyt hänet, Matti ei sano sitä.'

Kokemusten korjaavuus voi merkitä sitä, että lapsi voi omaksua parempia keinoja käsitellä tunteitaan, huomata miten itse aiheuttaa ongelmia itselleen tai saa sijaisvanhemmalta mallin miten asioita selvitetään toisten ihmisten kanssa. Merkittävällä tavalla korjaavaa voi olla lapsen kokemus siitä, että hänet otetaan vakavasti, hänen omilla kokemuksilla ja ajatuksilla on merkitystä ja aikuiset ympärillä ottavat ne vastaan. Puuttuvat kokemukset huolenpidosta ja siitä, että on tärkeä tulevat aineistossa esille sellaisina, joita lapsi voi sijaisperheessä saada paikattua. Kokemuksen merkitys voi ulottua pitkälle elämään eikä näy heti, kuten eräässä perheessä huomattiin.

5Ä 'Äitinsä oli ostanut samanlaisen toppatakin vahingossa kuin Jussilla oli niin se käveli Jussin vierellä sanoi, että ihan kuin isä ja poika olisi.'

5I 'Sieltähän Markus tuli sitten vielä käymään, ja me ajateltiin, että ei olisi ikinä uskonut että pyytää anteeksi. Me oltiin saunassa sitten ja Markushan pyysi anteeksi..'

Sijaisvanhemmat kokivat omassa toiminnassaan merkityksellisenä sen, että lapsi hyötyy normaalista arjesta saadessaan huolenpitoa ja oppiessaan myös itse siinä tarvittavia taitoja. Lapsen kanssa käydyt keskustelut ja selvittelyt merkitsivät lapsen oman ajattelun kehittämisen kannalta keinoja, joilla sijaisvanhemmat kokivat voivansa tukea lasta. Lapsen hyötyminen perhehoidosta on aineiston mukaan turvallisen arjen sekä lasta kuuntelevien ja keskustelukykyisten aikuisten varassa. Pirstaleinen ja turvaton tausta voi näkyä lapsen käytöksessä aikuisten turvallisuuden testaamisena ja erilaisina vaikeuksina ihmissuhteissa ja itsetunnossa.

7.3 Lapsi rakentaa tarinaansa

Lapsuuden ja nuoruusiän aikana ihmisen minäkuva ja kokemus omasta itsestä suhteessa toisiin syntyy ja identiteetin rakentaminen jatkuu vielä aikuisuudessa. Psykkisen hyvinvoinnin

kannalta on tärkeää, että omasta elämästä voidaan muodostaa ehjä tarina kokemusten pohjalta. Narratiivisen teorian mukaan sisäinen tarina merkitsee ihmiselle sitä, millaisena hän kokee itsensä. (Hänninen 1999.) Sijoitetulla lapsella vuorovaikutuskokemukset ovat saattaneet vahingoittaa minuutta tai jäädä puutteelliseksi; kokemuksia itsestä tärkeänä jollekin ei ehkä ole ollut riittävästi. Sijaisperheessä kokemukset suhteutetaan syntymäperheessä koettuun ja muutos parempaan voi tapahtua, kun uudet kokemukset eivät enää vahvista aikaisempia kielteisiä kokemuksia esimerkiksi lapsen itsetuntoon liittyen. Lapsella on usein traumaattisten kokemusten lisäksi hyviäkin kokemuksia, joiden varaan uusia myönteisiä kokemuksia on helpompi rakentaa. Myönteisemmän tarinan kokoaminen vaatii usein aikaisemmin tapahtuneiden asioiden läpikäymistä. (Laurila 2008, 119.)

Miten aikaisemmat kokemukset, syntymäperheestä sijaisperheeseen siirtyminen, oman tarinan työstäminen näkyy lapsessa? Aineistossa tämä näyttäytyi joidenkin kohdalla tärkeänä asiana, jossa sijaisvanhemmat voivat olla tukena. Tuovilan (2008) mukaan sijaisvanhempien roolissa tärkeää on nähdä lapsen tarve koota omaa elämäntarinaa, kertoa lapselle tapahtumista ja jakaa lapsen kokemuksia. Osa sijaishoidon terapeuttisuutta voi olla lapsen tarinan koostaminen, jossa mietitään yhdessä sitä millainen lapsi on, mitä hänen elämässään on tapahtunut ja mikä saa hänet tekemään asioita tietyllä tavalla. Sijaisvanhempi oppii tuntemaan lapsen käyttäytymisen ehtoja ja voi auttaa lasta ymmärtämään itseään jäsentämällä niitä. (Tuovila 2008, 56 – 57.)

Aineistossa sijaisvanhemmat toivat esille kysymyksiä, joita lapset miettivät suhteessa biologisiin vanhempiinsa ja siihen, mitä ennen sijoitusta on tapahtunut. Esiin tuli myös sijaisvanhempien ja lapsen yhteisten kokemusten merkitys lapsen tarinaa edelleen rakentavana elementtinä. Toisaalta sijaisvanhemmat olivat usein huomanneet, että eivät itse tieneet lapsen taustasta paljoa ja lapsen tukeminen vaikeissa tilanteissa olisi ollut helpompaa jos tietoa olisi ollut. Sijaisvanhempi on voinut hermostua lapsen huonoihin pöytätapoihin tai muuhun häiriökäyttäytymiseen ja vasta myöhemmin ymmärtää, että ei oikein osannut suhtautua ymmärtävästi. Sijaisvanhemmat ovat siten koonneet tarinaa lapsesta sen mukaan, miten se on ollut luettavissa sijaisperheessä.

6Ä 'Lapset tietävät oman taustansa ja alkavat ymmärtää. Isältä tuli synttärrikortti Matille, ja kysyi miksi ei tule katsomaan. Olen sitten yrittänyt lohduttaa tässä asiassa.'

5Ä *'Se oli hyvin iloinen kun me sanottiin, että ei sinun tarvitse ajatella sitä millainen isä tai äiti on vaan sinä olet yksilö.'*

5Ä *'Olisi ollut hirveän hyvä tietää lapsen taustasta enemmän. Olisi ymmärtänyt paremmin vaikka sen ruokapöydässä käyttäytymisen.'*

Vaikeiden tosiasioiden hyväksyminen voi auttaa tarinan kääntämistä myönteiseksi. Tämä ei tarkoita sitä, että lapsen tunteita pitäisi poisselittää tai muuntaa.

5Ä *'Minä sanoin sitten joskus, että kun puhui äidistään negatiivisesti, että kuule sinun äitisi varmaan tykkää sinusta ihan hirveästi ja sinä olet ollut hänen vatsassa niin kuin Anniina on ollut minun vatsassa. Mutta sitten jostain syystä elämä on mennyt niin, että eivät ole voineet sinua hoitaa. Ja sitten se suhtautuminen muuttui, se esimerkki jotenkin auttoi ja aika pianhan se alkoi sanomaan minua sitten äidiksi.'*

4Ä *'Pojat kyselee, että minkä takia heidät on otettu pois. Siihen on vaikea vastata, sanotaan että on ollut niin vaikeaa elämässä ja sellainen tilanne.'*

Vaikka sijaisvanhemmat voivat sanoittaa ja jäsentää lapselle asioita aikuisen ymmärryksellä on lapsi kuitenkin aktiivinen oman tarinansa ja kokemustensa muokkaaja. Sijaisvanhemmat toivoivat usein tietävänsä enemmän lapsen taustasta, jotta osaisivat paremmin tukea ja ymmärtää. Vielä aineistoa kerätessä olin varma, että tiedon puute ja tiedonsaantioikeudet on todellinen epäkohta. Tässä kohtaa voidaan miettiä hyötyisikö lapsi aikuisten kautta kulkevasta tiedosta, joka on aikuisten tulkintaa lapsen kokemuksista ja elämästä vai onko hyöty siinä, että aikuisen on opeteltava kuuntelemaan ja havainnoimaan lasta? Esimerkiksi lastensuojeluasiakirjat, koosteet perheen lastensuojeluhistoriasta ja toimenpiteistä sisältävät usein vähän lapsen kertomia kokemuksia. Lapset kyllä ovat paikalla tapahtumissa, heitä on voitu kuulla ja haastatella, mutta edelleenkin lastensuojelutyön tiedonkeruu ja tukitoimet kohdistuvat enemmän perheen aikuisiin. (ks. esim. Hurtig 2003.)

Välivaara esittää (2008, 83), että lastensuojelussa lapsen ja perheen elämä saa helposti kielteisen ja ongelmakeskeisen leiman viranomaisten määrittelyjen mukaan. Kokemus itsestä sävyttyy huonoksi ja ongelmatarinalle haetaan vahvistusta, joka suuntautuu pois hyvistä asioista, vahvuuksista ja voimavaroista. Myönteisyydelle ja hyvälle asioille olisi tehtävä tilaa ja tukea lasta oman tarinan muuttamiseen. Narratiivisesti suuntautunut perheterapeutti Alice Morgan (2005) korostaa tarinoiden ohjaavan ihmisen uskomuksia ja sitä, mitä tulevaisuudessa on odotettavissa.

Varilo ym. (2000) mukaan lastensuojeluperheiden ja perheestä kodin ulkopuolelle sijoitettujen nuorten tunne-elämää hallitsee häpeä, jonka työstäminen suruksi ja syyllisyydeksi olisi askel eteenpäin. Sijoitetun nuoren identiteetin löytymisen ja tasapainoisen psyykkisen kasvun haittana on usein epäyhtenäinen ja mustia aukkoja sisältävä kokemus omasta historiasta. Perheen kesken aisoista ei ehkä kyetä puhumaan ja omaa tarinaa on vaikea rakentaa. Menneisyysmatkailua on kehitetty erityisesti laitoksiin sijoitettujen nuorten tarinan työstämisen välineeksi, jossa elämänhistoriaa kootaan konkreettisesti ohjaajan kanssa. Tavoitteena on palauttaa kadonnut itsetunto ja integroida nuori yhteiskuntaan perhekontekstista. (Varilo ym. 2000, 215 – 220.)

Aineistossa sijaisvanhemmat pääsivät jossain tilanteessa lähelle lapsen kokemusta kuuntelemalla ja osoittamalla kiinnostusta siihen, mitä lapsi haluaa viestittää. Lapsen kannalta jaettu kokemus ja tunne siitä, että joku pysähtyy katsomaan asioita hänen näkökulmastaan voi merkitä suurempaa tukea kuin se, että joku aikuinen tietää hänen elämästään kaiken valmiiksi ja tulkitsee häntä ulkopuolelta. Kiintymyssuhteen ongelmassa on usein kysymys siitä, että vanhempi näkee lapsen vääristyneesti tai heijastaa omia emootioitaan lapseen (vrt. Tamminen 2001; Kalland 2001). Vääristyneen kuvan korjaaminen vaatii siten toistuvaa vahvistusta ja palautetta toisenlaiselle kuvalle, jota lapsi voi yhdessä aikuisen kanssa muodostaa. Jaetut kokemukset oman tarinan koostamisessa ja oman minuuden korjaamisessa voisi siten olla sijaisvanhemmuudessa merkittävää lapsen kehityksen tukemista.

8 TAVOITTEET JA MAHDOLLISUUDET

8.1 Kiintyminen ja kuuluminen

Mitä perhesijoituksella tavoitellaan? Yksittäisen lapsen kohdalla asiaa voidaan ajatella siitä näkökulmasta mitä lapsi tarvitsee selviytyäkseen riittäväällä tavalla aikuisuuteen ja sopeutuakseen yhteiskunnan jäseneksi. Tämä voi olla sosiaalityön näkökulma, jonka perusteella sijaishuollolla tulisi saada aikaan myönteinen vaikutus lapsen elämässä. Sijaisvanhemmat määrittävät oman tehtävänsä merkitystä ja perhesijoituksen mahdollisuuksia. Lapsen kannalta korostuivat perheeseen kuuluminen, turvallisuuden ja huolenpidon tarjoaminen. Onko kiintyminen lapsen vai sijaisvanhemman tarve? Aineistossa tämä tuli esille sijaisvanhempien toiveena, että lapsi voisi kokea kuuluvansa perheeseen, mutta useimmat sijaisvanhemmat pitivät tärkeänä myös yhteyden säilymistä biologisiin vanhempiin ja antoivat tilaa lapsen omalle ajattelulle.

5I 'Jos mahdollista niin se perhemiljöö on kuitenkin paras lapselle, ne samat henkilöt on jos vain jaksavat.'

5I 'Siihenhän sitä pitäisi pyrkiä, että lapset kuuluvat siihen perheeseen, koska sitähan ne testaa heti kun tulee ulkopuolelta, että ollaanko me ulkopuolisia. Sami on meidän bonuspoika, ja se on jotenkin mukava sana.'

6Ä 'Olen sanonut, että lapset haluaisivat nähdä sekä ukkia että isää. Nyt pitäisi rakentaa se suhde, koska myöhemmin se ei ehkä onnistu.'

Tarve kuulua perheeseen ja mahdollisuus siihen nousi aineistosta sijaisvanhempien kiteytyksenä perhesijoituksen lähtökohdaksi. Tätä kuvattiin myös perheestä psykiatriselle osastolle siirtyneen pojan vieraillessa perheessä myöhemmin, jonka kohdalla sijaisvanhemmat olivat jo ajatelleet, ettei hänellä ollut ehkä tarvetta kuuluakaan heidän perheeseen.

5I 'Myöhemmin se kävi hoitajan kanssa meillä hakemassa tavaroitaan, mutta se oli

erikoista, ettei halunnut ottaa kaikkia. Markus sanoi jotenkin, että voin hakea ne sitten toisella kertaa...se tuntui kuitenkin aika hyvälle.'

Joillekin sijaisvanhemmille ajatusprosessi heidän tehtävänsä sisällöstä ja merkityksestä oli peilautunut lapsen kautta pitkälläkin ajalla. Onko sijoituksesta hyötyä, saako lapsi parempia eväitä elämään ja kuinka paljon aikaisemmat kokemukset lapsuudessa määräävät lapsen kehitystä eivät ole yksiselitteisiä asioita. Sijaisvanhemmille on tärkeää nähdä lapsen tilanteessa toivoa, mikä ei saisi unohtua siitä huolimatta, että olosuhteet joista lapsi otetaan huostaan voivat olla toivottomat.

5Ä 'Yksi asia siinä kasvatusvanhempien kurssissa on jäänyt mieleen, kun ne esittivät siellä sellaisen tutkimuksen, että monet alkoholistiperheitten lapset joutuvat samaan kierteeseen kuin vanhemmat, ja ne piirsivät sen sellaisena spiraalina. Se tuntui silloin hirvittävän pahalta. Minä kysyin sitten, että mitä hyötyä tästä työstä on jos tulevaisuus on noin musta?'

Lapsen elämää ja kehitystä seuratessa edellistä teemaa pohtineet sijaisvanhemmat miettivät edelleen lapsen kannalta ratkaisevia ikävuosia ja sitä seuraavia tapahtumia. Vastauksena kysymykseen heille oli esitetty, että lapsi hyötyy siitä ajasta jonka on turvallisessa ympäristössä ja näkee muutakin elämää. Asiaan oli tullut vuosien myötä etäisyyttä ja saatua tietoa peilattiin omiin kokemuksiin.

5Ä 'Ajan myötä me päädyttiin siihen itsekkin, kun ajateltiin Samia ja hänen veljeään. Ongelmat alkoivat pikkuveljen synnyttyä. Sami oli kuitenkin kaksi, kolme vuotta normaaliperheessä, niin nuorempi veli ei ole selvinnyt niin hyvin. Että jos se biologinen perhe on toiminut sen pari vuotta niin se on parempi kuitenkin.'

Kiintymyssuhteiden puute varhaisvaiheessa nähtiin lapsen kannalta vahingollisena. Tämä tuli esiin niiden lasten kohdalla, jotka sijoitettiin vauvaiässä ja joilla oli ehkä ensimmäinen puoli vuotta, vuosikin mennyt ilman pysyvää hoitajaa, johon lapsi kiintyisi. Pidempään perhekodissa perhesijoitusta odottanut poika oli turvautunut kiintymyksellisesti kuitenkin myös hoitajiinsa ja

sopeutui sijaisperheeseen hyvin. Pojan sisko oli pidempään turvattomassa kasvuympäristössä ja laiminlyötynä osoittaen sijaisäidin mukaan perheeseen tullessaan arkuutta ja vaikeutta luottaa aikuiseen.

6Ä 'Matilla oli mennyt paremmin kun ei ollut omilla vanhemmillaan ollenkaan, sopeutui nopeammin meille kuin Anni. Matille myös hoitajat oli tärkeitä ja muistaa vieläkin yhden.'

1Ä 'Tyttö oli kuukauden ikäisestä viisi kuukautta vastaanottokodissa, että ei oikein kehenkään ollut varmaan sellaista suhdetta..ei ollut sellaista, että kehen pitäisi kiintyä.'

Sijoitetun lapsen kohdalla myönteinen tunnesuhde sijaisvanhempiin on toivottavaa. Laurilan (2008) mukaan kielteinen kuva sijaisvanhemmista on haavoittava tekijä aikuisuudessa. Negatiiviset kokemukset biologisessa perheessä voivat siirtyä lapsen mielessä edelleen sijaisvanhempiin. Kiintymyssuhdetta ei ehkä ole ollut ja lapsen voi olla vaikeaa muodostaa myönteistä suhdetta sijaisvanhempiinsa. Sijaisvanhemmuudessa ja biologisessa vanhemmuudessa on toisistaan eriäviä rakenteita ja vuorovaikutussuhde saa siksi erityiset piirteensä. (Laurila 2008, 114 – 115.) Sijaisvanhempiin heijastuu siten lapsen aikaisemmat kokemukset eri tavoin.

' Nyt esimurrosiässä oleva Matti kapinoi välillä, että et ole mun äiti.'

Wilson ja Conroy (1999) määrittivät turvallisuuden ja rakastetuksi tulemisen tunteet keskeisimmiksi hyvinvoinnin mittareiksi tutkiessaan perhekoteihin tai laitoksiin sijoitettujen lasten ja perheisiin sijoitettujen lasten hyvinvointia. Tutkimuksen perusteella perheeseen sijoitettujen lasten kohdalla tilanne näytti merkittävästi paremmalta tältä osin kuin laitoksiin tai perhekoteihin sijoitetuilla lapsilla. Laitossijoituksessa lapselle ei välttämättä jää verkostoa, johon tukeutua myöhemmin elämässä. Sijoitetun lapsen mahdollisuus saada kokemuksia hyväksytyksi tulemisesta, välittämisestä ja turvallisuudesta oli aineistossani myös sijaisvanhempien tärkein määritelmä sijoituksen sisällöstä.

Biologiseen perheeseen palauttamisesta tuli esiin aineistosta kaksi näkökulmaa. Epärealististen kuvitelmien ylläpitäminen perheen jälleen yhdistämisestä nähtiin lapsen kasvurauhan kannalta haitallisena. Lapsen sijoittaminen pysyvästi ja pitkäaikaisesti antaisi sijaisvanhempien mukaan mahdollisuuden kiintyä ja kokea turvallisuutta. Ruotsinsuomalaisten sijaisvanhempien ajattelussa näkyi ehkä Ruotsissa muutenkin vaikuttanut suuntaus, joka painottaa biologiseen perheeseen palauttamista ja sijoituksen väliaikaisuutta.

5I 'Biologiset vanhemmat on kuitenkin aina ykkössijalla ja jos voivat vain hoitaa niin palautus on ihan oikealla kohdalla. Siinä on sitten se vaara, että suhteet katkeavat kokonaan biologisiin vanhempiin. Miten se vaikuttaa myöhemmässä vaiheessa jos ei ole tuntenut ollenkaan omia vanhempia?'

6Ä 'Ei ole järkeä pitää yllä ajatusta, että lapsi palautuu biologiseen perheeseen, se on liian ristiriitaista lapselle. Lapsi on kuitenkin lojaali vanhemmilleen jos joutuu lähtemään uudestaan omasta perheestä pois niin se voi olla liian rankkaa.'

Sijaisvanhempien ajattelussa tuli esiin kaksi suuntausta liittyen kiintymiseen ja kuulumiseen. Yhteistä näkemyksille oli se, että lapsi tarvitsee läheisiä ihmissuhteita, aikuisen huomiota ja pysyvyyttä ympärilleen voidakseen kasvaa normaalisti. Toiset pitivät kuitenkin parempana, että lapsi voi tietää ja tuntea kuuluvansa sijoituksesta lähtien sijaisperheeseen, vaikka yhteydenpitoa biologisiin vanhempiin tuettaisiinkin. Toisen näkökannan mukaan lapsen kiintymistä ja kuulumista ei pidetty asiana, joka olisi lapsen kannalta rajattava vain sijaisperheeseen. Lapsi voi hyötyä sekä suhteistaan biologisiin vanhempiin että sijaisvanhempiin, jotka vastaavat lapsen huolenpidosta. Keskeistä tässä oli myös lapsen kokemusten työstäminen biologisten vanhempien vaikeuksiin liittyen, tosiasioiden kohtaamisena.

8.2 Hyvän elämän toteutuminen

Sijaisvanhemmat toivat aineistossa esille asioita, joita jokainen äiti ja isä toivovat lapsilleen; että pärjäisi elämässä, pysyisi terveenä ja hyvinvoivana. Sijaisvanhemmillä oli usein myös huolta

lasten tulevaisuudesta. Oman paikan löytäminen ja kuuluminen laajemmin yhteisöihin ja yhteiskuntaan tulee kuitenkin perheeseen kuulumisen jälkeen. Sijaisvanhemmat katsoivat lapsen elämää jatkumona lapsuudesta aikuisuuteen, jossa heidän tehtävänsä on edustaa lapselle turvallisuutta ja pysyvyyttä, hyvää esimerkkiä ja tukea. Sosiaalityössä ajatellaan, että perhesijoitus voi onnistua, kun lapsi sopii perheeseen, vuorovaikutussuhde sijaisvanhempien kanssa syntyy ja asiat näyttävät edistyvän. Voiko hyvä elämä tai hyvä sijoitus toteutua lapsen kohdalla, jonka kokemukset ja vauriot arvioidaan vaikeasti korjattaviksi? Miten tämä määritellään?

4Ä 'Normaalin perhe-elämän tarjoaminen ja se, että sais hyvän elämän ja tulevaisuus olisi hyvä. Toivois, että ne ois onnellisia ja löytäis sen oman paikkansa elämässä.'

Perheensä lapset jo maailmalle saaneet sijaisvanhemmat olivat pohtineet työnsä merkitystä kahden perheeseen sijoitetun lapsen erilaisten tilanteiden kautta. Onnistumisen ja epäonnistumisen tunteet ilmenevät heidän kokemuksina toisen lapsen päätyessä tasapainoiseen aikuisuuteen, toisen sijoituksen keskeytyessä ja voimien loppuessa. Kuitenkin se, mikä näyttää ensin epäonnistumiselta ja toivottomalta tilanteelta voi elämän kuluessa saada toisen merkityksen. Lapsessa on aina toivoa, jota ei saisi hukata ja tähän ajatukseen sijaisvanhemmat näyttivät päätyneen myös heiltä laitokseen siirtyneen pojan kohdalla.

5Ä 'Sitten se siirrettiin sieltä psyykeltä ensin sellaiseen perhekotiin...se oli sellainen paikka, että siellä ei vedottu omaan järkeen tai ajatteluun niinkuin me oltiin tehty. Viime talvena siitä oli televisio-ohjelma..Markus oli siellä myös nyt aikuisena haastateltavana ja kertoi, että oli sulkenut itsensä huoneeseen ja ajatellut, että tappaa itsensä jos ei pääse pois.' 5I 'Markus ei ollut onneksi siellä kauan vaan meni sinne pohjoiseen ja aloitti puusepän opinnot joista oli haaveillutkin.'

Edellisessä tapauksessa sijaisvanhemmat kokivat todella vaikeana sen, että lapsi oli tuntenut itsensä liian mahdottomaksi ja enää ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin laitokseen sijoittaminen. Hyötyikö tämä lapsi perhesijoituksesta oltuaan ensin useissa eri perheissä, psykiatrisella osastolla ja lopulta nuoruusiän lastensuojelulaitoksessa? Sijaisvanhemmat olivat tämän

kokemuksen jälkeen pitkään väsymyksen vallassa. Pojan tulevaisuus ei kuitenkaan sijaisvanhempien tiedon mukaan päätynyt rikolliseen elämäntapaan, johon se näytti ajautuvan jo 12- vuotiaana. Jotain oli tapahtunut kun poika vieraili perheessä myöhemmin ja pyysi anteeksi hurjaa käytöstään.

5I 'Hänellä oli sellainen tyyli, että jatkaa vain eteenpäin. Sehän oli omaksunut jo sellaisia alamaailman juttuja Tukholmassa ja olisi ihan varmasti sellaiseen mennytkin. Markus ei esimerkiksi ymmärtänyt rahasta mitään, saattoi koulussakin vaihtaa takin nuuskarasiaan.'

5Ä 'Meillä meni kyllä monta vuotta sen jälkeen, me oltiin ihan loppu.'

5Ä 'Sitten meillä oli kuitenkin sellainen tunne, että ei me ihan turhaan sitä työtä tehty.'

Perheen toisen pojan kohdalla sijaisvanhemmat pääsivät konkreettisemmin jakamaan hänen kokemuksiaan hyvän elämän saavuttamisesta aikuisuudessa.

5I 'Sami on aina pitänyt yhteyttä ja mitä hänelle kuuluu, on oltu häissä ja ristiäisissä. Sami on työskennellyt nyt pitkään kouluavustajana ja sillä tavalla auttaa muita. Yksi elämä on ainakin siinä pelastettu.'

Molemmissa tapauksissa sijaisvanhemmat olivat lopulta tunteneet, että heidän työnsä ei mennyt hukkaan vaikka laitokseen siirtyneen pojan kohdalla oli pelin menettämisen tunne vallalla. Tämä käsitys vahvistui vasta myöhemmin kun pettymys ja väsymys oli ohitettu. Sijaisisä kuvasi käännekohtana sitä, kun poika myöhemmin pyysi anteeksi; ajattelussa oli tapahtunut muutos, jota hän oli toivonut ja yrittänyt opettaa. Tärkeää ei ollut se, oliko lapsi viihtynyt perheessä tai osannut arvostaa heidän huolenpitoaan jälkeenpäin vaan se, että muutos vuorovaikutustavassa oli tapahtunut. Heidän välillään tapahtuneilla jatkuvilla yhteenotoilla ja niitä seuranneilla rajoihin palauttamisilla oli sittenkin ollut merkitystä.

5Ä 'Me oltiin toivottu, että hän joskus elämässään pysähtyisi ja vaikka me ei tiedettäisi siitä mitään niin oman itsensä takia kävisi niin.'

Sijaisvanhemmat sisällyttivät perheen arvostamisen, toisista huolehtimisen, tasapainoisen ja tervehenkisen elämäntavan siihen hyvään elämään, jota toivoivat lapsille. Hyvä elämä on lopulta jokaiselle henkilökohtainen kokemus, kuten oma elämäntarina ja minäkokemus. Tässä hyvän tavoittelussa jokin osa voi toteutua paremmin ja kokemuksen merkityksen tietää vain ihminen itse. Voi olla, että sijoitettu lapsi kokee kuuluvansa sijaisperheeseen, sosiaaliset taidot ja vuorovaikutus vahvistuvat korjaavissa kokemuksissa. Myös toisenlainen kokemus voi kantaa elämässä, vaikka kaikilta osin asiat eivät menisi hyvin. Hyvää voi olla se, että hyväksyy oman elämän tapahtumat ja huomaa, että voi itse tehdä valintoja, jotka eivät riipu omista vanhemmista tai huonoksi leimatusta elämästä. Tosiasia on se, että sijoitus ei korvaa lapselle kaikkia menetyksiä, eikä muuta hyväksi sitä mikä on jo huonoa. Tämä tuntuu unohtuvan toisinaan myös lasten ja perheiden hätää kohtaavilta auttajatahoilta.

Perhesijoituksesta hyötymistä voidaan ajatella hyvän elämän näkökulmasta. Sosiaalityön tavoitteena on ehkäistä ihmisten joutumista yhteiskunnan ulkopuolelle ja ajatuksena on, että lastensuojelun toimenpiteiden tuloksellisuutta on toimintakykyinen, erilaisia taitoja hallitseva nuori tai aikuinen, joka selviytyy eteenpäin tai on ainakin kohtalaisesti selviytyvä. Perhesijoitus tulee yleensä kysymykseen vain pitkäaikaisessa sijoitustarpeessa perheeseen sopiviksi arvioitujen lasten kohdalla. Lapsen oikeus hyvään elämään on aikuisten vastuulla ja tässä voidaan miettiä kuka määrittelee hyvän elämän ja perhesijoituksesta hyötymisen?

Miten Markuksen kaltainen turvaton ja hankalasti käyttäytyvä 'gangsterin alku' hyötyy perheestä? Yritys olla perheessä oli viimeinen ja Markus haki vahvistusta negatiiviselle elämäntarinalleen ja minäkuvalleen. Markus ärsytti perheen vanhempia poikia, hajotti seinän, karkasi, nimitteli sijaisäitiä, puhkoi autonkumeja ja lopuksi uhkasi veitsellä perheen isän henkeä. Sijaisvanhempien hyvää tarkoittava puhe siitä, että voisi palata äidilleen, herätti ehkä Markuksen massiivisen hylätyksi tulemisen pelon. Hän kuitenkin kuunteli sijaisvanhempien ojennusta, taipui korjaamaan jälkensä ja ehkä joinakin hetkinä näki itsensä sellaisena kuin sijaisvanhemmat hänet näkivät pohjimmiltaan; mukavana, huumorintajuisena ja tavallisena poikana. Hyvän vastaanottaminen ei ollut hänelle mahdotonta, vain vaikeasti sulavaa.

Kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta minäkokemus perustuu vuorovaikutuskokemuksissa saatuun palautteeseen, jaettuihin kokemuksiin lapsen ja vanhemman välillä. Kokemukset muokkautuvat siitä heijastuksesta, jonka ihminen näkee toisen ihmisen kautta. (Sinkkonen 2001a; Salo 2002) Tätä taustaa vasten voi ymmärtää miksi vuorovaikutuksessa vaurioituneiden sijoitettujen lasten on usein vaikeaa muuttaa vuorovaikutustapaansa. Ihminen pyrkii mielellään säilyttämään minäkuvansa, mutta vuorovaikutus toisten kanssa asettaa minuuden jatkuvan haasteen eteen. Becker-Weidmanin (2008) mukaan kiintymyssuhteissa vaurioituneen lapsen hoitaminen tavanomaisen psykoterapian keinoin saattaa ohittaa perimmäisen syyn ongelmiin. Vuorovaikutteisessa kiintymyssuhdeterapiassa pyritään luomaan yhteys lapsen aikaisempiin kokemuksiin ja nykyhetkeen, jotta lapsi voisi kiintyä ja luottaa ihmisiin kehittyäkseen vuorovaikutuksessa hoitavan aikuisen kanssa. (Becker-Weidman & Shell 2008, 60 – 63.) Oman itsensä löytäminen lienee ihmisen elämän tärkein kysymys. 'Markus' tuli huomaamaan, että hän ei pääse häiriökäytöksellään eteenpäin koska häneltä odotettiin muuta. Sijaisperhe näki hänessä älykkään ja miellyttävän henkilön; jonkun, jota hän ei vielä tuntenut itse.

9 TUTKIMUKSEN TULOKSET

9.1 Johtopäätöksiä ja arviointia

Tutkimuksessa löysin vastauksia tutkimuskysymykseen sijaisvanhempien kuvaamien kokemusten kautta. Kokemusten omakohtainen ja arkinen tuntuma oli tutkimuksessa välitöntä ja mukaansa tempaavaa. Etäisyyden saaminen ja tulosten analysointi on lopulta ollut itselleni kaikkein vaikeinta tutkimusaineiston jäsentämisessä. Näissä kokemuksissa keskeistä oli näkemykseni mukaan sijaisvanhemman pohdinta omasta toiminnastaan suhteessa lapsen tarvitsemaan vanhemmuuteen. Kokemusten analyysistä on johdettu tutkimustuloksina lapsen tarpeisiin vastaavan perhesijoituksen ehtoja ja sijaisvanhemmuuden haasteita sekä mahdollisuuksia onnistuneen sijoituksen kannalta. Perhesijoituksesta tuli esiin erilaisia toisiinsa vaikuttavia tasoja. Sijaisperheen lähtökohdat ja motiivit, näkemykset lapsen kannalta hyvästä sijoituksesta ja niihin peilatut kokemukset tuottivat sekä yhtenäisiä että erilaisia määritelmiä perhehoidon tarkoituksesta.

Tutkimustulokset on johdettu kooltaan pienestä aineistosta, joten sen suhteen niille ei voida antaa yleistettävää merkitystä. Tulosten jäsentely tuotti päätelmiseen muutamia kriittisiä tekijöitä perhesijoituksen tarkoitukseen ja tavoitteisiin liittyen. Ensinnäkin tutkimuksessa lähdetään perhesijoituksesta yksityisenä ja yhteiskunnallisena käytäntönä, mutta päätelmät perustuvat perheiden eli yksityisen näkemyksiin eivätkä kerro juuri missä mielessä yhteiskunnan ja yksityisen tavoitteet voivat tukea tai rajata toisiaan. Lapsen kannalta kertomukset ovat taas aikuisten tulkitsemia ja niiden suhteen tutkimus ei sano onko hyvä elämä, perheeseen kuuluminen tai korjaavat kokemukset mahdollisia perhesijoituksessa lapsen mielestä. Toisaalta tutkimuksessa on annettu painoarvoa sille, että sijaisvanhempi kuvailee havaintojaan ja lapsen kanssa jaettuja kokemuksia, koska sen on ajateltu ilmentävän vuorovaikutussuhdetta.

Pyrin arvioimaan tuloksia sen kannalta, millaiset asiat tukevat sijoituksen onnistumista ja mitkä sijaisvanhemmuuden elementit korostuvat siinä. Ensinnäkin sijaisvanhemmuuden lähtökohdissa ja siihen ryhtymisessä oli vastakohtaisuuksia ja erilaisia puolia. Perhesijoitus vaatii sijaisvanhemmilta valmistautumista; tiedon hankkimista ja omien valmiuksien pohtimista. Lapseen tutustuminen on ollut seuraava askel tai samanaikainen prosessi. Sijoituksen

mahdollisuudet ovat usein konkretisoituneet ja lähteneet liikkeelle väliaikaisesta kriisisijoituksestakin kun lapsen tilanne on nähty omakohtaisesti. Tukiperheenä tai kriisisijoitusperheenä aloittaneet vanhemmat saattavat kiintyä lapseen hyvin pian. Lapsen sijoituksen tarve on saanut sijaisvanhemmat pohtimaan lapsen tilannetta. Sijoitus ei siis aina etene valmennuksesta rauhassa valmisteltuun sijoitukseen. Onko kiintyminen lapseen asia, joka vaikuttaa päätökseen ryhtyä sijaisvanhemmaksi enemmän kuin muut asiat? Aineiston perusteella tämä asia näyttäisi olevan merkittävä tekijä sijaisvanhemmaksi ryhtymisessä niissä tilanteissa, kun asiaa vasta harkitaan tai on joskus mietitty. Lapsen saaminen biologisesti ei ole sekään aina suunniteltu tapahtuma. Sijaisvanhemmat toivat toisinaan esiin kokemustaan siitä, että juuri tämän lapsen oli tarkoitus tulla heidän perheeseen ja asiat menivät sillä tavalla.

Tunteet ja vuorovaikutus lapsen kanssa näyttäisivät vievän asioita pidemmälle, perheen elämäntilanteen ja suunnitelmien edelle. Lapsi saattaa tehdä tilaa itselleen, mikä on tavallaan luonnollinen puoli perheenmuodostuksessa silloinkin kun siinä käydään läpi virallisia prosesseja. Sijaisvanhemmiksi aikovia saatetaan varoittaa tunteiden mukana menemisestä, mutta todellisuudessa vain sijaisvanhemmuuden vaatimuksia ja pahimpia tilanteita pohtimalla valmennuskursseilta tuskin saadaan perheitä sijaishuollon käyttöön. Valmennuksen käyneet sijaisvanhemmat pitivät kyllä hyvänä sitä, että tosiasiat ja kokemukseen perustuvat havainnot kerrotaan, jotta on mahdollista varautua niihin. Tieto ja kokemus, valmistautuminen ja suunnittelemattomuus, tunteet ja harkinta vaihtelevat siis kaiken kaikkiaan sijaisvanhempien kokemuksellisessa prosessissa ennen sijoitusta.

Sijaisvanhempien kertoessa sijoituksen kulusta ja arjestaan yksi usein toistuva asia oli heidän tarvitseman tuen saatavuus. Useimmat kokivat sosiaalityöntekijän tuen merkittäväksi, mutta mahdollisuuksia tiiviimpään yhteydenpitoon ei tuntunut olevan riittävästi. Sosiaalityöntekijän vierailut kotona koettiin erityisen hyväksi ja käyntejä saisi olla useamminkin. Sosiaalityöntekijän tukea kaivattiin kasvatukseen liittyvissä asioissa, lapsen tilanteen arvioimisessa ja biologisten vanhempien yhteydenpitoon liittyen. Omat sukulaiset ja ystävät sekä toiset sijaisvanhemmat koettiin paremmin tavoitettavaksi tukiverkoksi ja heiltä sijaisvanhemmat kertoivat saavansa käytännön apua ja vertaistukea.

Vanhemmuus koetaan toisaalta tavanomaisena ja toisaalta erityisenä sijaisperheessä. Erityisyys lähtee lapsen tarpeista, jotka vaativat enemmän joustavuutta ja ymmärrystä. Vanhemmuudessa korostuu turvallisen ja toimivan arjen johtaja, mutta myös kasvattaja, joka kykenee pohtimaan omia ja lapsen käyttäytymisen taustoja. Tässä suhteessa sijaisvanhemmat eivät jakautuneet selkeästi eri joukkoihin, vaan molempia kykyjä pidettiin tärkeinä. Sijaisvanhemmuuden erityisyys liittyy myös yhteistyöhön sosiaalityöntekijöiden ja lapsen biologisten vanhempien kanssa. Sijaisvanhemmuus toteutetaan näiden tahojen välissä ja tiettyjen lakiin perustuvien periaatteiden mukaisesti.

Lapsen kannalta erityinen kysymys on taas se, onko jaettu vanhemmuus lapsen etu vai aiheuttaako se liikaa ristiriitaa kiintymyssuhteisiin ja sitä kautta lapsen mahdollisuuksiin korjata kehitystään? Tutkimuksen perusteella asia on monitahoinen, koska lapsen traumataso ja tilanteiden kehittyminen sijoituksen aikana vaihtelevat niin biologisten vanhempien kuin lapsen ja sijaisperheenkin kohdalla. Sijaisvanhemmat näkivät siis sekä lapsen tarpeen liittyä sijaisperheeseen ja sen hyödyn, mikä biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien hyvästä yhteistyöstä voi olla lapselle, jonka näkökulmasta asioita tulisi harkita.

Käytännön huolenpito ja vastuu on siirretty sosiaalityöntekijöiden välityksellä biologisilta vanhemmilta sijaisvanhemmille, jotka eivät voi yksin määrittellä millaista vanhemmuutta juuri tämä lapsi tarvitsee. Erityiset tarpeet arvioidaan jo ennen sijoitusta ja sijaisvanhemmilta odotetaan sen perusteella tietynlaisia kykyjä edistää lapsen kehitystä. Lapsen avuntarve voi herättää voimakkaita tunteita ja silloin saatetaan menettää kyky tukea lasta maltillisesti. Sosiaalityöntekijän on hyvä jäsentää sijaisvanhemmille aikajanaa ja konkreettisia keinoja, jotka riittävät sijoituksen alussa lapsen tilanteen rauhoittamiseksi. Yhteydenpito biologisiin vanhempiin ja tapaamistiheyden määrittely kuuluu myös sosiaalityöntekijän arvioitavaksi.

Toinen asia vanhemmuuden erityisyydessä oli se, millaisena perheenä sijaisperheet itseään pitivät tai halusivat pitää. Tutkimustuloksena tuli esiin hieman odottamatta kaksi sijaisperheprofiilia; perheet, joissa on omia biologisia lapsia ja alkujaan lapsettomat parit. Profiileissa näkisin samankaltaisuutta ja erilaisuutta. Lapsettomat pitivät itseään aivan tavallisena perheenä, joissa sijoitetut lapset koettiin täysin omina lapsina. Tässä voi olla kysymys halusta olla ensisijaisesti tavallinen perhe ja toisaalta myös tarpeesta pitää lapset omina. Lapsen

kuuluminen perheeseen kirjaimellisestikin esimerkiksi sukunimen kautta koettiin merkityksellisenä, samoin myös tulevaisuus perheen verkostosta käsin. Omia lapsia saaneet parit suhtautuivat sijaisvanhemman roolinsa löyhemmin, biologisen vanhemman sijalla. He näkivät kiintymisen edistävän lapsen selviytymistä, mutta eivät kokeneet lapsen ja biologisten vanhempien yhteyttä itselleen ristiriitaisena asiana. Aineistossa kaikki sijaisvanhemmat pitivät lapsen tarvetta turvallisiin ihmissuhteisiin ja mahdollisuuteen kuulua perheeseen hyvin tärkeänä.

Yhteistyön löytyminen biologisten vanhempien kanssa vaatii aikansa ja aina se ei ole mahdollistakaan. Sijaisvanhemmat pitivät pääsääntöisesti tärkeänä yhteistyötä sekä lapsen biologisen perheen että viranomaisten kanssa. Tutkimuksessa sijaisvanhemmat pohtivat kuinka paljon ja missä merkityksessä sijaisvanhemmat ja biologiset vanhemmat jakavat vanhemmuutta? Erityisen hyväksi koettiin hyvän yhteistyön saavuttaminen molempien vanhempien kesken ja avoin keskustelu. Joillekin biologisten vanhempien vetäytyminen etäämmälle lapsesta ja sijaisperheestä oli helpotus. Näissä tapauksissa tapaamisten ja yhteydenpidon on nähty kuormittavan lasta liiaksi tai yhteistyölle ei ole ollut maaperää. Epävarmuutta ei saisi olla jatkuvasti ilmassa jos tavoitellaan pysyvyyttä lapsen kasvuolosuhteisiin. Mahdollisuus useisiin kiintymyssuhteisiin on hyväksi lapselle, eikä sen pitäisi taas luoda ristiriitaa turvallisuuteen ja pysyvyyteen (ks. esim. Tuovila 2008; Mäkelä 2009). Biologisten vanhempien tiiviimpi mukana olo lapsen elämässä voi helpottaa myös oman identiteetin jäsentämistä ja itsenäistymistä sijoituksen päättyessä.

Tutkimustuloksena sijaisvanhemmuus kasvatuksellisesta näkökulmasta on erityistä vanhemmuutta lapsen erityisten tarpeiden perusteella. Sijaisvanhempien kokemuksista tuli esille lapsen vaiheiden mukana eläminen, jossa voimavarat ja perheen elämä järjestetään tilanteen vaatimusten mukaan. Yksi vaikeimpia kokemuksia näyttäisi olevan taistelu negatiivisia epäonnistumisen tunteita vastaan kun lapsen käytös ei millään tavalla vaikuta edistymiseltä. Tilanne ei näytä hyvälle vaikka itseasiassa lapsi kävisi jotain pettymystä tai pelkoa läpi. Lapsen historian ja kokemusmaailman tunteminen koettiin helpottavan toivottomalta tuntuvien tilanteiden hallintaa. Sijaisvanhemman on siis katsottava hieman kauemmas, taakse ja eteenpäin. Sijaisvanhemman keskeisin tehtävä on auttaa lasta säätelemään itseään ja tunteitaan.

Lapsen mahdollisuus käydä läpi omaa tarinaansa ja saada hyväksymisen kokemuksia nivoo korjaavat kokemukset lapsen kuuntelemiseen. Sijaisvanhemmat eivät aina tiedneet lapsen elämänvaiheista ja niiden esiin tuleminen sijoituksen aikana vaikutti taas sijaisvanhemman näkemyksiin siitä, miten hänen tulisi lapsen kanssa toimia. Tieto ja kokemus eivät ole kuitenkaan sama asia ja lapsen kokemuksen tulkinnassa on vaarana nojautuminen omiin oletuksiin ja niiden perusteella tehdyt päätelmät. Siksi lapsen kuunteleminen ja tarinan hyväksyminen sellaisena kuin se on pitäisi tulkinnan riittävän avoimena tuleville täydennyksille, joita lapsi tuottaa myöhemmin.

Toinen puoli kiintymyssuhteissa on se, miten suhde biologisiin vanhempiin ristiriitoinen vaikuttaa lapsen elämään sijaisperheessä. Onko siis joka tapauksessa parempi, että uusia kiintymyssuhteita syntyy jos aikaisemmat ovat olleet kovin vaurioittavia? Pitäisikö lapsen ja biologisen vanhemman suhdetta hoitaa uudestaan sitten kun lapsi on päässyt kehityksessään turvallisemmalle tasolle? Lastensuojelulain mukaan perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuus on otettava sijoituksessa huomioon ja esimerkiksi aktiivisesti tarjottava tukea biologisen vanhemman kuntoutumiseen. Kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta lapselle on hyvä muodostua turvallinen ja korjaava suhde hoitavaan aikuiseen. Siten lapsen ja sijaisvanhemman suhteen kiintymyksen ja lapsen luottamuksen vahvistaminen tukisi enemmän lapsen selviytymistä. Pitkäaikaisen sijoituksen purkamista ei tule tehdä jos se on lapsen edun vastaista. Lapsen etu määritellään laissa niin, että kaikissa ratkaisuissa tulee turvata lapsen mahdollisuus mm. pysyviin ihmissuhteisiin, ymmärtämykseen, hellyyteen ja huolenpitoon. (Puustinen-Korhonen 2009.)

Taulukossa 1 on jäsennetty tutkimuksen keskeisimpiä tuloksia korjaavaan vuorovaikutukseen liittyen Arthur Becker-Weidmanin (2008) ja Daniel Hughesin (2006) vuorovaikutteisen kiintymyssuhdeterapian mallia hyödyntäen. Becker-Weidman ja Hughes ovat kehittäneet terapiatyössään erityistä menetelmää lasten kiintymyssuhdehäiriöiden ja traumakokemusten hoitamiseen. Terapiatyön perustana on lapsen ja sijaisvanhemman tai lapsen muun hoitajan kiintymyssuhteen vahvistaminen terapeutin ohjaamana. Becker-Weidmanin mukaan sijaisvanhempi voi säädellä vuorovaikutusta suhtautumalla lapseen hyväksyvästi, empaattisesti ja rakastavasti. Yhteyden katkeamiseen tartutaan niin, että lapsen häpeä ja muut kielteiset tunteet eivät vahvistu. Oleellista on lapsen kokemuksen sisällön jakaminen vuorovaikutuksessa, jolloin

lapsella on mahdollisuus saada välineitä itsensä säätelyyn ja uskaltautua vuorovaikutukseen. (Becker-Weidman & Shell 2008.) Taulukossa sijoitetun lapsen ongelmat, sijaisvanhemman keinot tukea kehitystä ja korjaava vuorovaikutus on pääteemoina poimittu edellä mainitusta mallista. Tutkimuksessa esiin tulleita teemoja on sisällytetty alakohtiin ja verrattu teoriaan.

Sijoitetun lapsen ongelmia	Sijaisvanhemman keinot tukea kehitystä	Korjaava vuorovaikutus
PERUSTURVALLISUUS -rajattomuus, turvattomuus -puutteelliset hoivakokemukset -kokemukset laiminlyönnistä tai kaltoinkohtelusta -häpeän tunne -menetykset ja muutokset kasvuympäristössä	TURVALLISUUDEN LUOMINEN -selkeärakenteinen arki; ennustettavuus, pysyvyys -mahdollisuus yhteydenpitoon ja suhteiden luomiseen -positiivisten tunnekokemusten lisääminen -ymmärtävä ja johdonmukainen kasvatustyyli	Luottamuksen ja turvallisuuden lisääntyminen →korjaava kehitys mahdollista
KOGNITIIVISET JA EMOTIO-NAALISET KYVYT -tunteiden ja vuorovaikutuksen jäsentymättömyys -vaikeus ymmärtää vastavuoroisuutta ihmissuhteissa -pyrkimys kontrolloida ihmisiä ja tilanteita	TUNNEKOMMUNIKAATION OHJAAMINEN -lapsen kokemusten prosessointi -tunteiden sanoittaminen -kokemuksen jakaminen -lapsen kuunteleminen -syy-seuraussuhteiden havainnollistaminen	Itsensäätelykyvyn ja vuorovaikutus-Mallin paraneminen → välineitä jäsentämiseen → lapsen voimavarat vahvistuvat
SOSIAALINEN MINÄKUVA -vaikeus heijastaa itseä toisiin ihmisiin -'kuulumattomuus' -kielteinen minäkuva -kielteinen elämäntarina -pyrkimys vahvistaa kielteisyyttä itsessä, tai -tarvitsee itseä säätelevää toista tavallista vahvemmin	EHEYTYMISEN TUKEMINEN -hyväksyntä, mahdollisuus kiintyä -kykyjen huomaaminen -vastuun opettaminen -hyvän heijastaminen -elämäntarinan ja identiteetin koostaminen	Rohkaistuminen positiivisiin Vuorovaikutustilanteisiin →oma tarina voi muuttua → myönteinen minäkuva

Taulukko 1.

Sosiaaliset suhteet ja kiintyminen niissä näyttäisivät edistävän ja kannattelevan lapsen selviytymistä (Pulkkinen & Männikkö 2001). Niiden avulla lapsi voi käydä läpi asioita, jotka aikaisemmissa kiintymyssuhteissa jäivät puutteellisiksi. Sijoituksen onnistumisen kannalta

lapsen ikä ja kehitysvaihe sekä kokemukset ennen sijoitusta vaikuttavat taas siihen, miten turvallisen kiintymyssuhteen luominen on mahdollista. Tutkimusten mukaan parhaimmat edellytykset ovat mitä pienempi lapsi on ja jos vaurioitumista ei ole ehtinyt tapahtua pitkään (Kalland & Sinkkonen 2001; Hughes 2006). Tässä tutkimuksessa alle vuoden ikäisenä sijoitetut lapset olivat olleet ennen perhesijoitusta yleensä vastaanottokodin tyyppisessä paikassa. Tätä sijaisvanhemmat pitivät ajan tuhlaamisena, koska lapsella ei ollut pysyvää hoitajaa, mikä näkyi eri tavoin lapsessa joko ylisopeutuvana käytöksenä tai kontaktittomuutena.

On otettava huomioon, että lapsi voi tulla sijaisperheeseen hyvin erilaisista lähtökohdista ja mahdollisuudet korjata kehitystä vaihtelevat. Kiintymyssuhteiden muodostamisen kannalta on eri asia sijoittaa pieni vauva pitkäaikaisesti perheeseen kuin kouluikäinen, kiintymyssuhteissaan jo pysyvämpiä malleja omaksunut lapsi (Tuovila 2008; Janhunen 2007). Perhesijoituksen tavoitteena ei välttämättä voi olla, että lapsi kykenisi muodostamaan turvallisen ja pysyvän kiintymyssuhteen sijaisvanhempiin. Lapsi saattaa kuitenkin kyetä omaksumaan toimivampia malleja toimia sosiaalisissa suhteissa ja kokemus itsestä voi rakentua paremmaksi. Tässä erottaisin kiintymisen ja vuorovaikutuksen korjaavuuden vielä päätelmänä tutkimuksen tuloksien merkityksessä.

Nykyisten sijaishuoltokäytäntöjen mukaan perhehoito ei ole nuorten sijoitusmuoto vaan yleensä perhesijoitukseen pääsee pienempiä lapsia. Kiintymyssuhteiden kannalta murrosikäinen ei enää ole valmis liittymään ja kiinnittymään helposti uuteen perheeseen, vaan tämä vaihe kehityksessä on jo ohitettu. Nuorilla kiintymyssuhdemalli on jo muodostunut, mutta estääkö se korjaavien kokemusten kautta tapahtuvaa muutosta? Nuorten kohdalla sijoitukseen johtavana ongelmana on usein rajattomuus, turvattomuus ja itsetuhoinen käytös. Erona pienempään lapseen voi joskus olla vain tilanteen pitkittyminen. Näin ei ole aina ja nuorten lyhytaikaiset sijoitukset ovat toisinaan kriisiytyneiden ja ohimenevien tilanteiden selvittelyä. Nuori, jonka sijoituksen perusteena on myös selvät puutteet kasvuolosuhteissa voisi silti hyötyä tavallisesta perheestä, jossa asetetaan rajat ja opetetaan huolehtimaan itsestä. Nuoruusikä on toinen mahdollisuus korjata aikaisemman kehityksen vaurioita.

Perhesijoitus voi antaa nuorelle myös kokemuksia kuulumisesta johonkin ja opettaa vastavuoroisten ihmissuhteiden periaatteita. Janhunen (2007) on tutkinut perhesijoituksia ja hänen mukaansa nuorten kohdalla sijoitus sukulaisperheeseen olisi parempi vaihtoehto laitokselle. Perhesijoituksissa olisi tarvetta erikoistua nuorten perhesijoituksiin. (Janhunen 2007, 85-86.) Usein lastensuojelulaitokset ja perhekodit pitävät yhteisöllisyyttä tärkeänä arvona ja toimintaa ohjaavana periaatteena. Yhteisöllisyyden voi ajatella olevan vastavuoroisten ihmissuhteiden ja kanssakäymisen kautta syntyvä sidos, joka edistää yksilöiden selviytymistä ja hyvinvointia. Perhe voi siten olla rakenteeltaan paremmin yhteisöllinen, koska se usein syntyy toisista huolehtimisen ja läheisten, kiintymyksellisten ihmissuhteiden pohjalta. Tässä mielessä nuorten sijoittaminen tietyissä tilanteissa perheeseen voisi olla oma uudelleen kehitettävä sijoitusmuoto.

Tutkimuksessa tuli siis esiin erilaisten sijaisperheiden osittain yhtenevät ja eriävät motiivit ja näkemykset sijoitukseen liittyen. Perhe nähtiin hoitavana ja korjaavana ympäristönä lapselle erityisen tukemisen ja turvallisen arjen toteutuessa. Lapsessa olevan hyvän vahvistamista ja puuttuvien vuorovaikutus- ja hoivakokemusten korvaamista pidettiin lapsen kehitystä tukevan sijoituksen perustana. Sijoitetun lapsen tarpeet ovat sekä erityisiä että tavanomaisia, joihin vastaaminen onnistuu parhaiten lasta kuuntelemalla ja havainnoimalla. Näkemykset vanhemmuuden jakamisesta ja lapsen kiintymisen merkityksestä painottuivat hieman eri tavoin perheillä, joilla oli omia biologisia lapsia ja lähtökohtaisesti lapsettomilla. Myös sijaisperheen määritelmä itsestään tavallisena ja erityisenä perheenä vaihteli tämän mukaan. Kiintymisen ja vanhemmuuden jakaminen koettiin luontevampana jos perheessä oli omiakin lapsia. Yhteydenpito biologisten vanhempien kanssa ja heidän osallistumisensa lapsen elämään koettiin kuitenkin aina hyvänä lapsen ja sijoituksen kannalta silloin, kun tässä päästiin luottamuksellisiin ja avoimiin väleihin.

Tutkimuksen perusteella voidaan ajatella, että perheen korjaavuus perustuu yhteisölliseen kannattelevuuteen. Suhteessa toisiin ihmisiin luodaan merkityksiä, jotka joka päivä vaikuttavat toimintaan ja ajatteluun omasta itsestämme. Epävarmuutta ja ristiriitaa sisältyy elämään ja tunnesuhteisiin sijoitetun lapsen kohdalla ehkä korostuneesti. Olennaista selviytymisessä voi olla se, että lapsen kertomat asiat hyväksytään ja niiden kanssa opetellaan olemaan.

9.2 Kehittämisehdotukset ja loppupohdinta

Miten onnistunutta sijaishuoltoa ja lastensuojelua voidaan toteuttaa ja viedä eteenpäin käytännössä? Sijaisvanhemmillä on näkemystä ja taitoa kuunnella sekä tukea lasta. Tutkimuksen tulokset eivät juuri yllätä, kun otetaan huomioon miten paljon lapsen kehityksestä nykyään tiedetään. Tulosten merkityksen kannalta painotankin enemmän niiden asemointia sosiaalityön käytäntöön ja tutkimukseen. Työn yhtenä tarkoituksena on ollut suunnata keskustelua kiintymyssuhteiden ja vuorovaikutuksen teorioiden merkitykseen sosiaalityössä. Tutkimuksessa löysin vastauksia kysymyksiin ja niiden järjestely tuottaa uusia kysymyksiä. Tulosten pohtiminen on haastanut myös tähän mennessä omaksumani käsitykset siitä, mikä on mahdollista ja millä on merkitystä hyvän elämän ja minuuden koostamisessa.

Kiintymyssuhteiden merkitys osoittautui monitulkintaiseksi asiaksi, jonka avulla lapsen sijoitusprosessin ja kehityksen edellytyksien nivoutumista voidaan kuitenkin tarkastella. Kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta perhehoidossa oleellista on lapsen mahdollisuus kiintyä sijaisperheeseen ja eheytyä korjaavien kokemusten avulla. Psykologian ja biologian suunnalta katsottuna kehityksen riskit ja haavoittuvuus korostuvat kiintymyssuhdeteorian tutkimuksissa. Sosiaalinen näkökulma tulee esiin intersubjektiivisten kokemusten näkökulmasta, jonka mukaan ne muokkaavat jo olemassa olevia rakenteita ihmisen mielessä. Kaikki liittyvät toisiinsa ja kiintymyssuhteiden tutkimukset argumentoivat eri tekijöiden yhteisvaikutusta. Tätä kautta sosiaalinen näkökulma hahmottui tutkimuksen kautta itselleni eri tavalla ja tuotti lisää ajateltavaa.

Lastensuojelussa sukupolvilta toisille siirtyvän epäsuotuisan kierteen katkaiseminen on haaste, jonka olemassolo ja ilmeneminen tunnetaan. Kehityksen korjautuminen ja opittujen mallien muuttaminen onnistuu parhaiten mitä varhaisemmissa vaiheissa niihin päästään vaikuttamaan. Lapsen sijoittaminen ei siltä kannalta saisi pitkittyä jos olosuhteet eivät ole muutoksille valmiita. Toisaalta laki turvaa tässä kohtaa paremmin perheen koskemattomuutta kuin kehityksen suojaamista riskeiltä. Asia on kuitenkin monimutkainen ja loputon kysymys lastensuojelussa. Asiantuntemusta lapsen kehityksellisistä tarpeista voisi lisätä lastensuojelussa varhaisen vuorovaikutuksen erityiskoulutuksella. Sosiaalityöntekijöiden työparina tai tiimin jäsenenä voisi

olla myös siihen erikoistunut asiantuntija. Vuorovaikutuksen ja kiintyysuhteiden arvioiminen on tärkeää kun arvioidaan lapsen sijoituksen tarvetta ja sopivaa sijoituspaikkaa, mutta arviointi on myös hyvin vaativaa.

Tutkimuksessa tuli esiin melko vaikeana kysymyksenä pysyvyyden ja jatkuvuuden takaaminen sijaishuollossa. Ihmisoikeudelliset näkökulmat ja lastensuojelulain lähtökohdat taistelevat huostaanotoissa. Lastensuojelussa tämä taistelu voi olla usein lapsen edun mukaisen sijaishuollon hidasteena ja mutkistaa yleisesti sijoitusprosesseja. Sijoitus, joka alun perin on näyttänyt olevan ainoa mahdollisuus lapsen kehityksen turvaamiseksi voi kääntyä itseään vastaan. Millaisen riskin huostaanottojen pitkät käsittelyajat tuottavat itsessään sijoitettavalle lapselle? Uuden lastensuojelulain puitteissa tulisikin seurata millaisissa olosuhteissa ja kuinka pitkiä aikoja ratkaisuja huostaanottoasioissa odotetaan.

Tässä suhteessa on mietittävä mitä lastensuojelun toimenpiteillä ja sijoituksilla saadaan aikaan? Tehdäänkö hyvää vai paha ja millä tavalla se osoitetaan? Ongelma koko lastensuojelun järjestämisessä on tätäkin suurempi. Sijoitukset ovat lisääntyneet koska perheille ei ole tarjolla riittävää tukea riittävän ajoissa. Lastensuojelun avohuolto on oikeasti korjaavaa työtä perheiden kanssa, joiden ongelmat ovat pitkittyneet ja kriisiytyneet. (ks. esim. Heino 2009.) Sijoitus ei ole ongelmaton ratkaisu ja siksi erilaisista sijoitusmuodoista ja keskenään ristiriitaisista näkökulmista tulisi tuottaa tietoa. Lapsen kehityksen turvaaminen, lapsen suojeleminen ja ihmisoikeuksiin puuttuminen, myös lapsen arkielämän ja aikuiskeskeisten auttamiskäytäntöjen näkökulmat ovat ristiriitaisia asioita.

Tällä hetkellä vaikeasti oireilevat lapset ja nuoret sijoitetaan yhä useammin lastensuojelulaitoksiin, joiden huikeat vuorokausihinnat maksetaan kun mitään muuta ei voida enää tehdä. Avopalvelujen säästäminen vie kuntien tilanteen vieläkin järjettömämpään asetelmaan, jossa lakisääteisiä avohuollon palveluja hankitaan ostopalveluina taas kalliimmalla kuin kunta itse voisi niitä tuottaa. Lastensuojelun suunnitelmallinen resursointi ja rahankäyttö on jostain syystä jäänyt liian vähälle keskustelulle. Toisaalta usein ajatellaan, että lastensuojelu hoitaa kaiken minkä muut kokevat mahdottomaksi. Ilmeisesti tämä ajattelu on ollut omiaan lisäämään lastensuojelun työmäärää, joka kuitenkin pitäisi olla erityistason työtä. Lasten suojele-

tulisi ensinnäkin ymmärtää laajemmin kaikkiin peruspalveluihin sisältyvänä ennaltaehkäisevänä ja hyvinvointia edistävänä toimintana. Uuden lastensuojelulain tavoitteena on ollut vähentää lastensuojelun tarvetta siten, että kunnat huolehtivat riittävästä ja oikein mitoitetuista palveluista. Lapsinäkökulma ja yhteistyö sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä on todettu puutteelliseksi, mikä vaikeuttaa perheiden oikea-aikaista ja joustavaa tuen saamista. (Puustinen-Korhonen 2009.) Tästä näkökulmasta kaikki ongelmat eivät voi olla rahan ja resurssien puutetta.

Lastensuojelun haasteet eivät siis ole vain lastensuojelun haasteita vaan ensimmäiseksi lapsipoliittisia haasteita, jota yhteiskunnassa tulisi ohjata voimakkaammin tärkeinä pidettyjen arvojen mukaisesti. Suomessa perheet ja lapset ovat yleisesti olleet arvossa. Ydinperheen ideaalista pidetään kiinni erityisen hyvin vielä nykyisessä perhemuotojen sekamelskassa. Kuitenkin kovemmat arvot ja yksioikoinen markkinataloudellinen ajattelu ovat menneet käytännössä kaiken edelle. Keskustelu on vähäistä ja saavuttaa helposti vaikenemisen vaiheen. Onko ongelmana keskustelun puute, pitäisikö kunnissa sosiaalityöntekijöiden, lasten ja lasten vanhempien ja päättäjien lähteä samalta viivalta tai vaihtaa osia? Asioista keskusteleminen ja epäkohtien valaiseminen pitäisi olla hyväksyttävää.

Monen lapsen kohdalla nähdään, ettei lasta voida sijoittaa perheeseen vaan lapsen hoito ja kasvatus vaatii enemmän mahdollisuuksia valvontaan ja ammatilliseen tukeen. Sijaisperheestä itsenäistyvälle nuorelle jää usein tueksi perheen verkosto. Ammatillisesta perhekodista tai laitoksesta lähtevä nuori on enemmän omillaan ja biologisen verkoston vahvuus merkitsee tässä vaiheessa paljon. (Varilo ym. 2000.) Kiintymyssuhdemalli säilyy ihmisellä usein samana läpi elämän ja vaikuttaa ihmissuhteisiin aikuisuudessa. Erityisesti vanhemmaksi tuleminen aktivoi kiintymyskokemuksia. Lastensuojelun tärkein tehtävä yhteiskunnallisesti on siten vaikuttaa kaltoinkohtelun ja ylisukupolvisten traumojen välittymisen katkaisuun.

Perhesijoitusten lisäämiseen ja eri tarkoituksiin soveltuvat perhesijoitukset ovat sijaisperheiden rekrytoinnin ja koulutuksen kannalta haaste. Ruotsalainen Vinnerljung ym. (2005) kritisoi nuorten laitossijoituksia, koska ne näyttäisivät vain vahvistavan yhteiskuntakielteisyyttä. Nuoriin erikoistuneet sijaisperheet olisivat tarpeen mikäli laitossijoituksia halutaan vähentää. Sukulaissijoitukset saattaisivat toimia nuorten kohdalla parhaiten, koska tuttu ja leimautumisen

kannalta neutraali ympäristö ei olisi niin dramaattinen muutos. Sukulaissijoitusten ongelmana voi olla yksinkertaisesti se, että sukulaisverkostosta ei löydy sellaisia ihmisiä, jotka voisivat ottaa vastuuta. (Koisti-Auer 2008.) Sijaisperheiden rekrytointi erilaisia sijoituksia varten kaipaisi lisää uusia kanavia ja tutkimusta siitä, miten sijaisperheet jaksaisivat paremmin.

Englannissa kehitetty vahvasti tuetun perhehoidon malli perustuu yhteiseen vanhemmuuteen ja sitä on Suomessa käytettävissä ostopalveluna vaikeasti sijoitettavien lasten kohdalla (Rabb 2008). Pitäisikö nuorten sijoittamisessa toteuttaa enemmän tuettua perhesijoitusta, jossa läheisverkostoon sijoitettavan nuoren asioissa käytäisiin ratkaisukeskeisiä neuvotteluja ja vastuu eri asioista huolehtimisesta jaettaisiin useampien aikuisten kesken? Myös vaikeasti oireilevien lasten kohdalla tuetumpi perhesijoitus voisi olla laitoksessa tapahtuvaa kuntoutusta parempi vaihtoehto. Tuettu perhesijoitus vaatisi enemmän perheeseen tehtävää työskentelyä ja uusien, tiiimpien työmuotojen kehittämistä sosiaalityön ja terveydenhuollon ammattilaisten kesken.

Perhesijoituksen mahdollisuuksien hyödyntämisessä yksi vaihtoehto olisi kehittää kahdenlaista mallia tällä hetkellä lisääntyviin sijoitustarpeisiin. Rankasti oireilevien lasten ja nuorten sijoituksessa perheen käytössä olisi kiintymyssuhdeterapeutin tai muun vuorovaikutusta rakentavan työntekijän tuki. Nuorten kohdalla vastuun jakaminen useampien aikuisten kesken auttaisi sijaisperhettä jaksamaan. Mahdollisuus useiden välittävien aikuisten kautta saatuun tukeen minuuden ja itsetunnon rakentamisessa turvaisi nuoren verkostojen riittävyyden silloinkin kun asiat eivät välillä suju tiettyjen aikuisien kanssa. Lapsen ja nuoren kehitysvaiheet ovat eri tasoilla, mutta ongelmat ja ratkaisut saattavat olla hyvin samantyyppisiä. Toisin sanoen kiintymyssuhteen muodostamisen aika on voinut mennä nuoren kohdalla ohi, mutta luottamuksen saavuttaminen suhteessa johonkin aikuiseen voi mahdollistaa korjaavaa kehitystä. Eri ikäisten lasten mahdollisuudet tulisi nähdä ja kohdata yhdessä riskien ja ongelmien kanssa.

Jokaisen lapsen ja nuoren kohdalla sijoituksen vaikutusta tulisi ajatella siihen saakka kun täysi-ikäisyys alkaa ja huostaanotto viimeistään lakkaa. Millaisia verkostoja on silloin ympärillä ja millaista tukea niistä saa? Lapsuuden aikainen kehitysympäristö ja ihmissuhteet ovat edelleen tärkeässä osassa kun identiteetin etsiminen nuoruudessa alkaa. Vaarana on, että perusta omalle elämälle ei ole tarpeeksi vahva, historiaa ja jälkiä ei enää löydy. Voi olla niin, että silloin

yhteiskuntaan liittymisellä ei ole merkitystä. Negatiivinen tarina vahvistuu joidenkin kohdalla sijaishuollossa; puuttuminen tapahtuu lapsen kannalta liian myöhään ja ongelmat jatkuvat aikuisuudessa. Tutkimusta sijoitusten onnistumiseen vaikuttavista tekijöistä tulisi tuottaa edelleen niin laitos- kuin perhesijoituksistakin. Tutkimuksessa sijaisvanhemmat toivoivat, että tulevaisuudessa perheestä lähtevä lapsi löytää paikkansa yhteiskunnasta, on onnellinen ja elää hyvin. Tästä näkökulmasta perheen ideana on tuottaa ja pitää yllä ihmisen tarvetta kuulua toisiin, mihin sisältyy paljon voimavaroja.

LÄHTEET

Ahto, Anja & Mikkola Pirjo 1999. Perhehoito lastensuojelussa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 13. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Ainsworth, Mary; Blehar, Mary C.; Waters, Everett; Wall, Sally 1978. Patterns of Attachments: A Psychological Study of the Strange Situation. Hillsdale, NJ: Lawrence Elbraum.

Andersson, Gunvor 2001. The motives of foster parents, their family and work circumstances. *British Journal of Social Work* 31, 235 – 248.

Andersson, Gunvor 2005. Family relations, adjustment and well-being in a longitudinal study of children in care. *Child and Family Social Work* 10, 43 – 56.

Arkimies, Kirsikka 2008. Vaikea matka äitiyteen. Teoksessa Arkimies, Kirsikka (toim.) *Terveisiä sijaisperheestä! Yhdessä lapsen parhaaksi*. Helsinki: Gumerrus Oy, 191 – 208.

Arnkil, Tom 2004. Verkostotyö lastensuojelussa- menetelmät huolen mukaan. Teoksessa Puonti, Annamajja; Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) *Lastensuojelu tänään*. Helsinki: Tammi, 214 – 239.

Arponen Aino 2005. Arviointi ja valvonta sijaishuollossa. Teoksessa Laaksonen, Sari. & Kemppainen, Martti. (toim.) *Oljista risuista vai tiilestä? Artikkeleita laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Sijashuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 166 – 187.

Back-Kiianmaa, Raili & Hakkarainen, Pirjo 2008. Sijaisvanhemmat tarvitsevat riittävät valmiudet. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) *Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona*. Jyväskylä: PS-kustannus, 121 – 144.

Becker-Weidman, Arthur & Shell, Deborah 2008. Auta lasta kiintymään. Vuorovaikutteinen kehityopsykoterapia traumaperäisen kiintymyssuhdehäiriön hoidossa. Suomentanut Liisa Ritanen. PT- Kustannus.

Bowlby, John 1969. *Attachment and loss*. Harmondsworth: Penguin Books

Bowlby, John 2005. *The Making and Breaking of Affectional Bonds*. Routledge: New York. Originally published 1979.

Bowlby, Richard 2007. Kiintymyssuhteen ytimessä piilee arvoitus- sata vuotta kiintymyssuhdeteorian isän syntymästä. Eletroninen aineisto osoitteessa http://www.adoptiperheet.fi/artikkeleita/kiintymyssuhde%202_07.pdf , haettu 10.3.2009.

Buehler, Cheryl.; Rhodes, Kathryn. W.; Orme, John. G. & Cuddeback, Gary. 2006. The potential for succesful family foster care: conceptualizing competency domains for foster parents. *Child Welfare* 85, 523 – 558.

Crittenden, Patricia McKinsey 2001. Vaarallinen käyttäytyminen ja vaaralliset ympäristöt: 35 vuotta tutkimusta pahoinpitelyn vaikutuksesta lapsen kehitykseen. Teoksessa Sinkkonen, Jari. & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 115 – 139.

De Bellis Michael D. 2005. Developmental traumatology: The psychobiological development of maltreated children and its implications for research, treatment and policy. *Development and psychopathology*, 13, 981–999. Saatavana elektronisena aineistona osoitteessa <http://cmx.sagepub.com/cgi/content/abstract/10/2/150>, haettu 10.7.2008.

Dozier, Mary. & Lindhiem, Oliver 2006. This is my child: Differences among foster parents between commitment to their young children. *Child Maltreatment* 11/ 338, 338 – 345. Saatavana elektronisena aineistona osoitteessa <http://cmx.sagepub.com/cgi/content/abstract/11/4/338>, haettu 15.7.2008.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1999. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Osuuskunta vastapaino.

Esping- Andersen, Gösta 2002. Why we need a new welfare state? The Oxford University Press: New York. Elektroninen aineisto osoitteessa: <http://books.google.fi/books?id=OaxGR8yrm10C&printsec=frontcover&dq=why+we+need+a+nw+welfare+state&lr=#v=onepage&q=&f=false>, haettu 22.8.2009.

Forsberg, Hannele; Ritala-Koskinen Aino & Törrönen Maritta 2006 (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS- Kustannus.

Gardner, Helen. 1996. The concept of family: perceptions of children in family foster care. *Child Welfare* 75, 161 – 82.

Gardner, Helen. 1998. The concept of family: perceptions of adults who were in long-term out-of-home care as children. *Child Welfare* 77, 681 – 700.

Glaser, Danya 2001. Lasten pahoinpitelyn vaikutukset aivoihin- kirjallisuuskatsaus. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 67 – 112.

Goldberg, Susan 2000. Attachment and development. London: Arnold.

Greenberg, Mark. T.; Cicchetti, Dante. & Cummings, E. Mark. (edit.) 1990. Attachment in the Preschool Years. Theory, Research and Intervention. Chicago: The University of Chicago Press.

Haapasalo, Jaana 1999. Kaltoinkohtelun ylisukupolvisuus lastensuojelun asiakasperheissä. Teoksessa Haapasalo, Jaana (toim.) Väkivallan kierre. Jyväskylä: Vankeinhoidon koulutuskeskus, 45 – 72.

Haapasalo, Jaana 2007. Aiheuttavatko lapsuuden traumakokemukset psyykkisiä häiriöitä? *Psykologia* 42 (2), 84 – 100.

Haaramäki 2008. Lapsi syntyy uuteen perheeseen. Teoksessa Kirsikka Arkimies (toim.) *Terveisiä sijaisperheestä! Yhdessä lapsen parhaaksi*. Helsinki: Gumerrus Oy, 51-64.

Haight, Wendy; Kagle, Doner. & Black, James. E. 2003. Understanding and Supporting Parent-Child Relationships during Foster-Care Visits: Attachment Theory and Research. *Social Work*, vol. 48 (3), 195 – 207.

Hautamäki, Airi 2001. Kiintymyssuhdeteoria- teoria yksilön kiin(nit)tymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteiden katkoksista ja merkityksestä kehitykselle. Teoksessa Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.) *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. Helsinki: WSOY, 13 – 59.

Heino, Tarja (toim.) 2000. *Läheisneuvonpito – uusi sosiaalityön menetelmä* Stakes, oppaita 40. Helsinki.

Heino, Tarja 2001. *Sijoitukset sukulaisperheisiin lastensuojelussa*. Helsinki: sosiaali- ja terveysalan kehittämiskeskus

Heiskala, Risto 1990. Tulkinnan koeteltavuus ja aikakauslehtien analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 242 – 262.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena. 1988. *Teemahaastattelu*. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka ; Remes Pirkko & Sajavaara, Paula 1997. *Tutki ja kirjoita*. Jyväskylä: Gumerrus Kirjapaino Oy.

Hoikkala, Tommi 1990. Teun A. van Dijkin diskurssianalyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 142 – 161.

Howe, David; Brandon, Marian; Hinings, Diana & Schofield, Gillian 1999. *Attachment theory, child maltreatment and family support*. Basingstoke: Macmillan.

Hughes, Daniel A. 2006. *Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa*. Tampere: Tammer- paino.

Hurtig, Johanna 2003. *Lasta suojelemissa- etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä*. Lapin yliopisto. Acta Universitatis Lapponiensis 60.

Huttunen, Jouko 2001. *Isänä olemisen uudet suunnat: Hoiva-isiä, etä-isiä ja ero-isiä*. Jyväskylä: PS- Kustannus

Hänninen, Vilma 1999: *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis; 696. Tampere.

Höjer Ingrid 2001. Fosterfamiljens inre liv. Göteborgs Universitet. Institutionen för socialt arbete.

Janhunen, Tarja 2007. Sijoitusten purkautuminen pitkäaikaisessa perhehoidossa. Jyväskylä: Perhehoitoliitto.

Janhunen, Tarja 2008a. Jotta sijoitukset kestäisivät. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 123 – 144.

Janhunen, Tarja 2008b. Uskallanko kiintyä lapseen? Teoksessa Arkimies Kirsikka (toim.) Terveisiä sijaisperheestä! Yhdessä lapsen parhaaksi. Helsinki: Gumerrus Oy, 185 – 190.

Julkunen, Raija 1994. Perhe ja hyvinvointivaltio. Yksityinen ja julkinen perhe. Teoksessa Linna, Pentti. (toim.) Perhe. Tampere: Tampereen yliopisto, 37 – 49.

Kagan, Richard 2004. Rebuilding attachments with traumatized children. New York: The Haworth Maltreatment & Trauma Press.

Kalland, Mirjam 2001. Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 198 – 232.

Kalland, Mirjam 2004. Vauvan ja lapsen kehityksellisten tarpeiden huomioiminen lastensuojelussa. Teoksessa Puonti, Annamaija; Saarnio, Tuula & Hujala, Anne. (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 119 – 139.

Kalland, Mirjam & Sinkkonen, Jari 2001. Finnish Children in Foster Care: Evaluating the Breakdowns of Long-Term Placements. Social Work 2003, vol. 48 (2), 513 – 527.

Ketola, Jari 2008a. Lasten ja nuorten perhehoito Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona. Jyväskylä: PS- kustannus, 27 – 60.

Ketola, Jari 2008b. Perhehoito ennen ja nyt. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona. Jyväskylä: PS- kustannus, 15 – 26.

Koisti-Auer, Anna-Liisa 2008. Sukulaissijaisvanhemmuuden profiili. Lisensiaattitutkimus, Tampereen yliopisto. Pesäpuu ry: tutkimuksia 1/2008.

Kouvo, Anna, Virtanen, Emilia, Silvén, Maarit 2003. Kiintymys suomalaisissa perheissä- äidin, isän ja lapsen kiintymyssuhteiden vastaavuus. Psykologia 38 (1), 34 – 40.

Kujala, Erkki 2003. Sodan pojat. Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta. Jyväskylän yliopisto.

- Kähkönen, Päivi 1991. Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja.
- Laurila, Anja 1994. Lainaksi annettu lapsi: sijaiskoti- kokemuksia ja ajatuksia. Helsinki: Kirjapaja.
- Laurila, Anja 1999. Toinen mahdollisuus. Pitkäaikainen sijaiskotihoito ja aikuistuneen tytön identiteetti, minäkäsitys ja sijaisäitirepresentaatio. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Laurila, Anja 2008. Nuoren itsenäistymisen tukeminen. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 99 – 122.
- Lindgren, Klaus 2000. Lapsikronikka. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Liotti, Giovanni 2002. The inner schema of borderline states and its correction during psychotherapy: a cognitive-evolutionary approach. *Journal of Cognitive Psychotherapy: an international quarterly*, 3, 349 – 366.
- MacGregor, Tracy; Rodger, Susan; Cummings, Anne L. & Leschied, Alan (2006) The Needs of Foster Parents. A Qualitative Study of Motivation, Support and Retention. *Qualitative Social Work* 5 (3), 351 – 368.
- Main, Mary & Salomon, Judith 1990. Procedures for Identifying Infants as Disorganised / Disoriented during the Ainsworth Strange Situation. Teoksessa Greenberg, M. T., Cicchetti, D. & Cummings, E. M. (edit.) 1990. Attachment in the Preschool Years. Theory, Research and Intervention. Chicago: The University of Chicago Press, 121 – 160.
- Mikkola, Matti & Helminen, Jarkko 1994. Lastensuojelu. Helsinki: Karelactio.
- Morgan, Alice 2005. Johdatus narratiiviseen terapiaan. Suom. Tapio Malinen. Porvoo: Kuva ja Mieli Ky.
- Mosek, Atalia & Adler, Liah 1993. Identity development of adolescent girls in foster care- comparison of adolescents placed in in knipship vs. unrelated foster families. Paper presented at the 8th International Foster Care Conference, Dublin.
- Mäkelä, Jukka 2002. Aivojen varhainen kehitys vuorovaikutussuhteissa. Teoksessa Sinkkonen, Jari (toim.) Pesästä lentoon. Helsinki: WSOY, 13 – 38.
- Mäkelä, Jukka 2009. Tavoitteena kunnan kansalainen- miten se tehdään? Yleisöluento Sosiaalialan asiantuntijapäivillä 12.3.2009 Helsingissä. Luennon tiivistelmä osoitteessa <http://www.talentia.fi/index.php?&id=4783&sm=626>, haettu 14.4.2009.
- Mäkelä, Klaus 1990. Kvalitatiivisen aineiston arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42 – 59.

Pollari-Urrio, Paula & Ketola, Jari. 2008. Kasvavat sijaishuollon markkinat. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Sijoita perheeseen- perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus, 167 – 171.

Pulkkinen, Lea & Männikkö, Kaisa (2001). Parenting and personality styles. A long-term longitudinal approach. In J.R.M. Gerris (Ed.). Dynamics of Parenting, 179 – 195. Leuven, Belgium: Garant-Uitgevers.

Pulma, Panu 1987. Kerjuulavasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva: Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 7 – 269.

Puustinen-Korhonen, Aila 2009. Uuden lastensuojelulain haasteet sosiaali – ja terveydenhuollon palvelujärjestelmälle. Koulutuspäivän luento Kokkolassa 17.09.2009.

Pösö, Tarja 1995. Hoidollisuus ja kokonaisvaltainen huolenpito lastensuojelutyössä- välineenä sijaishuolto. Teoksessa Virtanen, Petri (toim.) Näkökulmia lastensuojeluun. Helsinki : WSOY, 78 – 95.

Pösö, Tarja 2003. Adoptio perhesuhteiden uudelleenjärjestelyinä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Yliopistopaino, 140 – 158.

Pösö, Tarja 2004. Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Puonti, Annamaija; Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi 11 – 20.

Rabb, Harriet 2008. Mitkä ovat perhehoitajien ja sosiaalitoimen yhteistyön mahdollisuudet? Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus, 145 – 165.

Raitanen, Tuija 2008. Sijaisvanhempien vertaisryhmäkokemuksia. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 161 – 171.

Raivio, Kari 2007. Säästäminen tulee kalliiksi lastensuojelussa. Tesso nro 4 /2007.

Raunio, Kyösti 1999. Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt. Tampere: Gaudeamus. Oy Yliopistokustannus.

Rautio, Paula 2004. 'Kyllä se varmaan silleen välittää...' Kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. Lapin yliopisto.

Rhodes, Kathryn; Cox, Mary E.; Orme, John. G & Coakley, Tanya 2006. Foster parents' reasons for fostering and foster family utilization. Journal of Sociology and Social Welfare 33, 105 – 126.

Ristimäki, Tero; Sariola ,Heikki; Seppälä, Janne; Varsa, Marjo 2008. Lastensuojelulain toteutuminen. Lastensuojelun keskusliitto / Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattiliitto

Talentia. Saatavana elektronisena aineistona osoitteessa
http://lskl.asiakas.org/tiedostot/folder_26/Deu0MgXK.pdf

Robson, Colin 1993. Real World Research: a resource for social scientists and practitioner-researchers. Oxford Blackwell.

Räty, Tapio 2007. Uusi lastensuojelulaki. Helsinki: Edita

Saarnio, Tuula 2004. Perhetyö lastensuojelutyössä. Puonti, Annamaija; Saarnio, Tuula & Hujala, Anne. (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 240 – 255.

Salo, Saara 2002. Kiintymyssuhteen merkitys elämänkaaren aikana. Teoksessa Sinkkonen, Jari. (toim.) Pesästä lentoon. Helsinki: WSOY, 44 – 72.

Satka, Mirja 1995. Making social citizenship. Conceptual practices from the Finnish Poor Law to professional social work. University of Jyväskylä: SoPhi.

Siegel, Daniel. J. & Hartzell Mary 1999. The Developing Mind, Toward a Neurobiology of Interpersonal Experience. New York: Guilford Press.

Sinkkonen, Jari 2001a. Lapsen puolesta. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen, Jari 2001b. Kiintymyssuhteen häiriöiden yhteydet psykopatologiaan. Teoksessa Sinkkonen, Jari. & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 146 – 171.

STAKES. Lastensuojelu 2006. Tilastotiedote 13/2007.

Sulkunen, Pekka 1990. Ryhmähaastattelujen analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 264 – 285.

Tamminen, Tuula 2001. Poikkeavat kiintymyssuhteet. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam. (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 234 – 249.

Tamminen, Tuula 2006. Kiintymyssuhteiden arvioinnista eri kulttuureissa ja häiriöiden didagnostiikasta. Suomen lastenpsykiatriayhdistyksen juhlaseminaari. Luennon diat osoitteessa <http://www.lpsy.org/docs/2006tamminen.pdf>, haettu 12.2.2009.

Taskinen, Sirpa 2007. Lastensuojelulaki (417/2007) Soveltamisopas. Stakes oppaita 65.

Tervonen-Arnkil, Kaisa 2008. Sijaisperheen intensiivinen tukeminen. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 147 – 159.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2006. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Tammi.

Tuovila, Pirjo 2008. Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 29 – 49.

Vahtola, Maria 2008. Hyvä perhe parantaa. Teoksessa Arkimies, Kirsikka (toim.) Terveisiä sijaisperheestä! Yhdessä lapsen parhaaksi. Helsinki: Gumerrus Oy, 65 – 72.

Vaintola, Kimmo 2008. Paras läsnä olevista. Teoksessa Arkimies, Kirsikka (toim.) Terveisiä sijaisperheestä! Yhdessä lapsen parhaaksi. Helsinki: Gumerrus Oy, 31 – 50.

Valkonen, Leena 1995. Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonuorten vanhempisuhteet. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 52.

Valkonen, Leena 2008. Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus, 99 – 117.

Van Dijken, Suzan 1998. John Bowlby: His Early Life, a Biographical Journey into Roots of Attachment Theory. London: Free Association Books.

Varilo, Esko; Lounavaara-Rintala, Helena; Varilo, Leena; Vuornos, Pirjo & Wahlbeck Jan-Christer 2000. Menneisyyden rakentaminen lastensuojeluperheiden nuorten hoitokeinona. Psykologia 03/00, 212 – 221.

Vinnerljung, Bo & Öman, Maria & Gunnarson, Thomas (2005) Educational attainments of former child welfare clients - a Swedish national cohort study. International Journal of Social Welfare 2005:14:265-276

Välivaara, Christine 2008. Lapsilähtöisiä vuorovaikutuksen välineitä. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 77 – 98.

Välivaara, Christine 2009. Kuinka paljon mahtuu pieneen sydämeen? – korjaava vuorovaikutus kiintymyssuhdevaurioiden hoidossa. Pesäpuun lehti 3/2008, 10 – 13.

Wilson, Leslie & Conroy, James 1999. Satisfaction of children in out-of-home care. Child Welfare 78, 53 – 69.